Ketabton.com

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

کتاب :: د کندهار پاڅون او د ایران صفوي دولت ړنګېدل

لیکوال :: اکاډمیسین محمد اعظم سیستانی

ژباړن :: صالح محمد صالح

خپرندوی :: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني

چاپکال :: ۱۳۸۴ل/ ۲۰۰۵م کال

چاپشمېر :: (۱۰۰۰) ټوکه

د خپرونو لړ) :: ۷٦(

کمپوز/ ډیزاین :: د هوسۍ مجلې اداره

چاپځی :: د دانش خپرندویې ټولنه

Tel:91-2564513 Email:-danish2k2000@yahoo.com

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنۍ خبرې

اکاډمیسین کاندید ښاغلی محمد اعظم سیستانی د افغانستان له هغو لیکوالو او مورخینو څخه دی، چې د هېواد د تاریخ پر بېلابېلو څېرکو یې یو شمېر مهم او ارزښتناك آثار کښلي او خپاره کړي دي، په تېره بیا په وروستیو دوو لسزو کې د هغه تاریخي آثار، لیکنې او مقالې د پوره پاملرنې وړ دي .

په داسې حال کې، چې ښاغلی کاندید اکاډمیسین سیستانی له خپل هېواد څخه ډېر لیرې په سویډن کې د پردېسۍ شپې ورځې تېروي او ښايي ډېرو هغو ماخذونو او منابعو ته یې لاس ونه رسېږي، چې د وطن د تاریخ د تورتمو اړخونو د روښانولو لپاره ورته اړتیا لري، خو بیا یې هم په همدغو حالاتو او امکاناتو کې یو لړ مهم تاریخي آثار لیکلي او خپاره کړي دي، چې بې له شکه زموږ د هېواد د تاریخي څېړنو په بهیر کې خپل ځانګړی ارزښت لري .

�رستاخیز قندهار� او پښتو ژباړه یې �د کندهار پاځون� د ښاغلي استاد سیستاني هغه اثر دی، چې د افغان- هوتکي پاځون پر پیلامې، د لومړني افغاني خپلواك دولت پر بنسټ، د میرویس نیکه په مشرتوب او واکمنۍ او بیا د افغانانو له لوري د اصفهان د نیونې او د ایران د صفوي دولت په نسکورېدنې او په پای کې ددغه حرکت پر ماتې یې په تفصیل سره خبرې کړې دي .

د هوتکي دورې په اړه د منابعو د کموالي له کبله پر دغه دوره ډېر لږ دقیق آثار کښل شوي دي. د استاد سیستاني �د کندهار پاځون� د دغې لړۍ داسې یو تاریخي اثر دی، چې د دې پاځون پر بېلابېلو اړخونو یې ډېر مهم اسناد راټول کړي او د یوه مستند اثر په توګه به د دې دورې په اړه د ارزښتناکو آثارو په لړ کې خپل ځای پیدا کړي .

د خوښۍ ځای دی، چې دغه پښتو ژباړه د هوتکي- افغاني پاځون د پیلامې د درې سومې کالیزې د جشن په ویاړ خپرېږي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

جرمني، د کولن ښار

د ۲۰۰۵ ز کال د مارچ لسمه

د ۱۳۸۳ل کال د کب (حوت) شلمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکوال سريزه

د هر نسل یوه ضروري دنده دا ده چې د نویو موندنو په مرسته د خپل هېواد تاریخ بیا- بیا ولیکي. د تاریخي، لرغونپوهنې، لیکلو شواهدو او عیني شاهدانو د روایتونو له مخې دې نوي ټکي په خپل هېوادني تاریخ کې زیات- دغه راز دي اضافي ټکي ورڅخه لیرې کړي .

د هېواد یو تاریخي پړاو، چې د قومي او مذهبي تعصب دوړې پرې پرتې دي، یو هم د صفوي استبدادي واکمنۍ پرضد د کندهار د ځوربدلو او کړېدلو خلکو د پاڅون پړاو دی. د صفوي واکمنۍ پر مهال، شیعه مذهب د دولت رسمي مذهب و، چې تر ټولو توند سیاسي او مذهبي استبداد او پراخې ټولوژنې ورسره ملې وې. ناشیعه قومي او مذهبي ډلې به له سپکاوي، ګواښ، ځور آن ټولوژنې سره مخ وې، د توند چلند، شکنجې او وژونکو چلندونو له کبله به دېته اړ ایستل کېدل چې له خپل مذهب څخه واوړي او شیعه مذهب دې ومني.

د ایران نامتو پوه ډاکټر شفا کاږي: �د دولتي مذهب په توګه د اثنی عشري شیعه مذهب دودېدل او د لومړنیو دریېو استازو (خلیفه ګانو) ښکنځل دومره زیات شول چې د صفویانو پر وخت یې له ګاونډیو سني مذهبو دولتونو (عثماني ترکیې او د منځنۍ اسیا خان مېشتو سیمو او افغانستان) سره یې د ایران اړیکي ډېر ترینګلي کړل .

تر لسمې هجري پېړۍ وروسته په ایران کې د شیعه ګانو تعصب ناکې تربګنۍ په سني مذهبو هېوادونو کې د دوی پرضد د خلکو کرکه راوپاروله چې همدې بهیر له منځنۍ اسیا او نورو سني مذهبو هېوادونو سره د ایران اړیکي غوڅ کړل او د هېواد په فکري او کلتوري ژوند کې یې ناوړه غبرګون راوپاراوه.�

ډاکټر شفا زیاتوي: �د شاه اسمعیل په دربار کې یوه ملا په خپل کتاب کې ولیکل: د یوه سني وژل دومره ثواب لري لکه د پنځو پوځي کافرانو وژل، له سني سره نکاح نه ده روا. وینه یې بې ارزښته، مال یې حلال دی. دا واجب ده چې د سني امیندارو ښځو خېټې وخیرې او نارینه اولاد یې په چړو ووژنې. د سنیانو پلورنه- پېرودنه روا ده، ځکه چې له اسلامي ازادۍ څخه بهر دي. سني فقهیانو هم په اسلامي تاریخ کې د لومړي ځل لپاره د شیعه ګانو، ان ساداتو غلامول او پلورل روان وبلل�. (پس از هزار و چهار صد سال، د ۲۰۰۳م کال چاپ، مخ: ۷۲٦).

د صفوي لړۍ موسس شاه اسمعیل صفوي خپله پاچايي د شل زره سنیانو په وژلو سره پیل کړه، کله چې مشهد ته روان شو، قزلباشانو یې په طبسین کې د اته زره کسانو پر ستوني چاړه راتېره کړه، چې د پاچا د وینې تویولو تنده ماته شي .

شاه عباس تر هرڅه وړاندې خپل دوه وراره ګان له خپل یوه وراره او اکا سره یوځای ړانده کړل، بیا یې خپله دوه زامن (محمد میرزا او اماقلي میرزا) پړانده او دریم زوی (صفي میرزا) ولیعهد یې هم په ډېر بد حالت ووژاه. دریم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوی چې د ړندېدو طاقت يې نه درلود، ځانوژنه وکړه. په دې توګه د شاه عباس يو زوی هم پاتې نه شو. نو د دې لړۍ تر ټولو عادل پاچا چې له خپلو نژدې کسانو سره داسې وکړي، د نورو په وړاندې يې هم دريغ څرګند دی.!

صفي ميرزا د لومړي شاه عباس ځايناستې هم په بېرحمۍ کې له خپل نيکه شاه اسمعيل سره ورته والی درلود. هغه د خپلې پاچايۍ په ١٤ کلونو کې په پرله پسې ډول خلک ووژل او دا وژنې يې له خپلو خپلوانو راپيل کړې، خپله مېرمن او مور يې هم ووژلې، يوه شپه يې د نشې پر مهال خپل تی رودونکی ماشوم هم اور ته غوځار کړ. (شفا: هماغه اثر، دويم ټوک، ٧٤٢، ٧٤٣ او ٧٤٩ مخونه).

د دويم شاه عباس زوی صفي ميرزا چې کله د شاهۍ تاج پر سر کړ، ځان يې شاه سليمان ونوماوه، د ځايناستۍ له هماغه پيل څخه يې د دربار زيات خانان او مخور اشخاص تر تېغ تېر کړل، په شراب څښلو کې دومره مشهور شو، چې �شارډن� يې په باب په خپل يونليک کې وليکل :

�ځوک په شراب څښلو کې د دې پاچا پر زغم باور نه شي کولای. زه باور لرم چې په ټول سويس او المان کې څوک په دې برخه کې ورسره سيالي نه شي کولای، حال دا چې د دې هېوادونو خلک ډېر شراب څښې�. (شفا: هماغه اثر، دويم ټوک، ٧٥١مخ).

د شاه سليمان زوی شاه سلطان حسين چې څو زره حديثونه يې په زړه کړي او لړوکارونو ته به يې له ښېګڼې پرته تصميم نيوه، تر شپږ کلنۍ واکنۍ وروسته زهد او تقوا ته شا کړه او ډېر سخت شراب څښونکی شوی. له خپل حرمسرای سره يې هم ژوره مينه پيدا کړه �خواجه سرايان به يې د جُلفا په کوڅو کې ګرځېدل. که به يې کومه ښايسته پېغله يا ښځه وليده، تښتوله به يې او پاچا ته به يې راوستله. دا پرهېزګار پاچا تر هر څه زيات د خپل حرمسرای په چارو بوخت و. د ايالتونو امران او مشران به د يو بل په سيالۍ کې، د دې لپاره چې له ښځو سره د پاچا مينه ماته کړي،د خپلې سيمې تر ټولو ښايستې نجونې په زوره د پاچا حرمسرای ته بېولې� (شفا: هماغه ټوک، ٧٥٥مخ)..

کروسينسکي ليکي: �د شاه سلطان حسين پرمهال په حرمسرای کې تر يوې مياشتې وروسته ٣٠ زانګوګانې جوړې شوې. که ځينې شهزادګان په وړکتوب کې له منځه نه وای وړل شوي، شمېر به يې تر دې بره خوت� (سقوط اصفهان بروايت کروسينسکي، ٧٦مخ).

د کروسينسکي مطلب دا دی چې هر کال به د پاچا په حرم کې ٣٦٠ شهزادګان زېږېدل او که په ماشومتوب کې نه وژل کېدای، ښايي شمېر به يې زرګونو ته رسېدای .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې پېر کې د شیعه روحانیت مذهبي تربګنۍ (تعصبونه) دومره ډېر شول، چې د ایران په زیاتو اړوندو ایالتونو کې نورو مذهبي لړکیو په پاڅون لاس پورې کړ. په ۱۱۲۳ کال د داغستان لړکیو او په ۱۱۲۷ سني کردانو په یوه ستر پاڅون لاس پورې کړ، چې څو کاله یې دوام وکړ .

په ۱۱۳۵ کال د قفقاز ارمنیانو هم بغاوت وکړ، په همدې کال د ختیز ګرجستان خلکو هم په پاڅون لاس پورې کړ، په ۱۱۳۳ لُرانو او په ۱۱۳٤ کال د مسقط بلوڅانو او عربانو هم پاڅون وکړ. (شفا: هماغه ټوک، ۷۵۸مخ).

په همدې کال (۱۱۳٤) په شېروان کې د سني ډلې پلویان راوپارېدل، دې خلکو د حاجي داود مدرس په مشرۍ پر شماخي او کرسي شېروان برید وکړ، چې په دې پیښه کې یې ٤- ٥ زره شیعه ګان تر تیغ تېر کړل، چې د عثماني ترکیې په پلوي یې شعارونه ورکول. (لکهارت: انقراض سلسله صفویه، د عماد ژباړه، ۱٤٦مخ).

ملک محمود سیستاني په ۱۱۳٥ د صفوي دولت پلوي پرېښوده، په خراسان کې یې مشهد او نیشاپور ونیول او خپله خپلواکي یې اعلان کړه. په مشهد کې یې د کیانانو له دود سره سم تاج پر سر کړ او ځان یې د خراسان پاچا ونوماوه. په کرمان کې د میرزا داود لمسي سید احمد خان سر رااوچت کړ، په بلوڅستان او بندرونو کې بیا سلطان محمد (مشهور په خرسوار) ته ډګر تش و. (جي. پي. تیت، سیستان: لومړی ټوک، ۱۵۲مخ).

د افغانستان په ځینو نیول شویو سیمو کې د ۱٦مې پېړۍ تر لومړنیو کلونو وروسته هرات، کندهار او سیستان ته صفوي ډاډمن والیان او مشران د اصفهان له دربار څخه وټاکل شول. هر والي له ځان سره له لسو تر شل زره کسیز لښکر درلود، چې له پردیو ټاټوبو راغلي وو. یوازې یې د خپلو جیبونو ډکولو غم درلود، چې له کروندګرو او مالدارو څخه به یې مالونه اخیستل. ځمکوال او شتمن خلک اړ وو، چې هر ځل والي، پوځي مشرانو، مستوفي او قاضي ته د ډالۍ او سوغات په نوم رشوتونه ورکړي، کنه وربادې په غوسه کېدل، ځمکې او مالونه به یې ترې اخیستل کېدل، د سلطان ځمکه (خالصه به شمېرل کېده) دوی به هم اړ وو چې یا په زندان کې وخت تېر کړي، یا هم مرګ ته غاړه کښېږدي .

د اداري چارو بېنظمي او پاشلتیا، د یو بل په وړاندې د درباریانو توطیې او اختلافونه، د صفوي مشرانو رشوت اخیستل او ستم، دغه راز په هېواد کې د شته قانون نه رعایتول، د هغو ډلو مذهبي او سیمه ییز تعصبونه چې شیعه ګان به نه وو، د خلکو شکایتونو ته د چا غوږ نه نیول، د درنو مالیاتو اخیستل، ځورونې، د سلطان حسین صفوي پر مهال د نویو نیمګړتیاوو ترمنځ د ټولنې مخور کسان دېته وهڅول چې حل لار ولټوي. د ځان پر ملي او سیمه ییزې خپلواکۍ سوچ وکړي، دغه راز په وړ وخت کې له وړ شرایطو ور ګټه واخلي .

له همدغسې شرایطو څخه په ګټه اخیستو په کندهار کې پښتنو غلجیو (غرزیو) د میرویس خان تر مشرۍ لاندې یو خپلواک دولت جوړ کړ. وروسته د هرات ابدالیانو له صفوي مشرانو څخه هرات او فراه ونیول، چې په ۱۱۲٦-۱۷۱٦م کال کې یې خپله خپلواکي اعلان کړه .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغو ولايتونو د پياوړتيا لپاره د دولت هڅو صفوي دولت ماتې ته برابر کړ. د کندهار خلکو چې له وړاندې يې د خپلواکۍ خوند څکلی و، د ميرويس زوی، شاه محمود تر جلوس وروسته پر ايران باندې له ناسمو واکمنو شرايطو په استفادې سره د خپلې واکمنۍ په سوچ کې شو. دا مهال صفوي دولت ډېر بې کفايته و. شاه محمود د ايران تر زړه (اصفهان) پورې وړاندې لاړ او پخوانی دولت يې ړنګ کړ، چې شرحه يې د ليکلو اسنادو او سرچينو په رڼا کې دلته لولو .

ليکوال هيله لري چې د دې اثر په ليکلو سره، د ميرويس نيکه په مشرۍ د کندهار د خلاصون لپاره د ملي او ژغورونکو پاڅونونو په ۳۰۰مه کاليزه کې يې ونډه اخيستې وي، په دې توګه يې خپله ملي دنده ترسره کړې وي.

کانديد اکاډميسين سيستانی

ګوتنبورک، د جون ۱٤مه، ۲۰۰۵م کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په اتلسمه پېړۍ کې د ایران صفوي دولت پرضد د کندهاریانو پاڅونونه

پر افغانستان د ګاونډیو واکمني :

د شپاړسمې میلادي پېړۍ له پیله، چې تر افغانستان دننه او بهر څه پېښې وشوې، ټولې زموږ د هېواد په زیان او د ګاونډیانو د نویو راټوکېدلو ځواکونو په ګټه وې. په بله وینا، د سلطان حسین بایقرا (۱۵۰٦) تر مړینې وروسته هېواد خپل مرکزیت او اداري ځواک له لاسه ورکړ، ځکه د سلطان حسین ځایناستي (بدیع الزمان او مظفر حسین میرزا) چې له بېلابېلو میندو او په سیالۍ کې وو، ونه شول کړای چې د هرات د تېموریانو په سیمه کې خپله واکمني ټینګه وساتي. دا سیالۍ دومره ډېرې شوې، چې د دواړو ورونو په نوم سکې وهل کېدې، مالیاتو به هم په دواړو پورې اړه لرله. خطبه د دواړو په نوم لوستل کېده، په دې توګه په یوه هېواد کې دوه واکمنان، دوه صدارت او دوه وزارته جوړ شول .

دواړه ورونه په دې هڅه کې وو چې د ډالۍ او سوغات په مرسته پوځي مشران او سیمه ییز فیوډالان پرځان راټول او په دې توګه په خلکو کې خپل باور زیات کړي. پر دې مهال بهرني دښمن (د ازبکو شیباني دولت) د امو سیند له ها غاړې یرغل راوړ، چې بلخ او مروچاق ښارونه یې ونیول .

په ۱۵۰۰کال په ماورالنهر کې شیباني دولت او په ۱۵۰۲ کال په ایران کې صفوي دولت راوټوکېد، چې په ۱۵۲۵ کې بیا په هندوستان کې بابري (ګورګاني) دولت تاسیس شو. دغو نویو دولتونو د افغانستان له شمال، لوېدیځ او ختیځ څخه په یرغل لاس پورې کړ، چې اخر یې هېواد په دریو برخو (شمالي، لوېدیز او ختیز) ووېشه. یانې په ۱۵۱۰ کلونو کې د ایران صفوي دولت پر هرات او سیستان، په ۱۵۲۰، ۱۵٤٤، ۱٦۲۱ او ۱٦٤۲ او په غوڅ ډول په ۱٦٤۸ کلونو کې پر کندهار منګولې ښخې کړې. د هند بابري دولت په ۱۵۰۳ پر کابل او په ۱۵۰۵ پر غزني او په ۱۵۲۱ یې د هرات د والي سام میرزا صفوي له کلابندۍ څخه وژغوره او په خپله ولکه کې یې راوست .

بابر په ۱۵۰۸ کال ننګرهار، وروسته بدخشان له زبیر راعي څخه ونیول. وروسته تر دې چې په ۱۵۰۰م کال د ازبک شیباني دولت په سرقند کې د تېمور او اوسني پاتې شوني پوځونه راوپرځول او د ماورالنهر د ګورګاني دولت پرځای یې خپل نوی دولت رامنځته کړ، په ۱۵۰٦م کال له امو څخه واوښت او بلخ یې ونیو. هرات یې وګواښه، یو کال وروسته (۱۵۰۷) محمد خان شیباني (شیبک خان) له یوه سمبال پوځ سره یوځای تر امو سیند واوښت، په مرغاب کې یې د تېموري شهزادګانو مقاومت پر شا وتمباوه او هرات یې ونیو(۱)

په دې توګه د پردیو واکني له ۱۵۰٦م کال وروسته تر ۱۷۰۹-۱۷۱٦ پورې په لوېدیزو او جنوب لوېدیزو، دغه راز تر ۱۷٤۷ په ختیزو او شمالي ولایتونو کې څه له پاسه دوه نیمې پېړۍ روانه وه. په دې دوره کې (د هند له څینو برابري

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهانو پرته) د هېواد بيارغونې لپاره نه کوم ښار، نه کلی او نه هم کاربز او بند جوړ شو. هغه څه چې له پخوا پاتې وو، د وخت په تېرېدو سره له منځه لاړل، ځکه مشرانو او د پرديو گوډاگيانو تر افغانستان دباندې مشهور ودان مرکزونه لکه: ډيلی، اصفهان او بخارا په واک کې لرل. د افغانستان اقتصادي او کلتوري وده يې دومره ارزښتمنه نه گڼله، دنده يې دا وه چې پر خلکو واکمني وکړي، ملاماتوونکي ماليات واخلي او هر ډول خپلواکۍ پلوی پاڅون وځپي.

په دې پېر کې درېگونو مشرانو او سرتېرو په کلاگانو کې ژوند کاوه. پوځونه به يې په ښارونو کې اوسېدل. سمسور څړځايونه يې د څارويو رمو او اسونو، دغه راز يې شنه باغونه د ساعتېرۍ ځايونه وو. دغو سرتېرو او مشرانو په افغانستان کې دننه خلاص لاس درلود، هر ډول يې چې غوښتل مشري يې کولای شوای، خلک او کروندگر اړ وو چې واکمنان او د دوی پوځيان ماړه کړي او لگښتونه يې ورکړي. هېچا هم نه شوای کولای چې د بېلابېلو مالياتو، ستونزو، کړاوونو او وزگاريو په وړاندې خپل ږغ اوچت کړي، ځکه قانون او مرافعه مقام نه و، چې څوک شکايت ورته وکړي .

په افغانستان کې له درېگونو يرغلگرو ځواکونو څخه ازبکي دولت څه ناڅه ساده او کم لگښته و. عمومي واکمن او سپاهي په بلخ کې اوسېدل، نورو مشرانو به يې په شمالي برخو کې له خلکو ماليات اخيستل، د ماوراالنهر دولت ته به يې باج ورکاوه، چې يوازې يې په نوم بسنه کوله. د دوی نظامي او قضايي تشکيلات دغه راز مالي چارې ساده، دفتري چارې به يې هم لږې او لومړنۍ وې. په احکامو او حقوقي چارو پورې نور اړوند اجراآت يې شفاهي او يوازې يې د پاچا او عمومي واکمن په دوو شونډو پورې اړه لرله. حکومتي مامورانو کوم معاش نه درلود، ماليات به هم د واکمنانو په خوښه له خلکو اخيستل کېدل .

خو په افغانستان کې د هند بابري دولت اداره د ايران او ماوراالنهر دولتونو په پرتله يو څه پراختيا درلوده. په افغانستان کې يې تر واک لاندې سيمې بدخشان، کندهار، کابل او بلخ وې. دا تلپاتې تشکيل نه و، ځکه بلخ ډېر ژر د ازبکي حکومت لاسته ورغی او وروسته بيا بدخشان خپله سيمه ييزه خپلواکي تامين کړه، چې کندهار هم د هرات صفوي دولت له خوا ونيول شو، يوازې کابل د اتلمسې پېړۍ تر نيمايي پورې د هند د بابري دولت په واک کې و.(۲)

ارواښاد علامه حبيبي د عبدالحميد لاهوري له خولې ليکي چې د شاه جهان په پېر (عصر) کې (د اوولسمې پېړۍ نيمايي) د بابر له تر واک لاندې ۲۲ ولايتونو څخه څلور يې: کابل، کندهار، بلخ او بدخشان په افغانستان کې وو، چې له کابل څخه ۱۶کروړ دام، کندهار څخه ٦ کروړ دام، بلخ ۸ کروړ دام او بدخشان څخه ٤ کروړ دامه (هر پنځه دامه له دوو انو سره مساوي وه) عايد لاسته راته.(۳)

په افغانستان کې د ازبک او هند- ايران دولتونو د واکمنيو ترمنځ ستر توپير دا و، چې ازبکانو په افغانستان پورې زړه وتاړه. ورو- ورو د واکمنۍ له حالت څخه راووتل او د کډوالۍ يا تلپاتې مېشتېدنې په څېر يې په افغانستان کې ژوند غوره کړ. له سيمه ييزو خلکو سره يې بلدتيا ومونده، اخر له ماوراالنهر څخه منفک او د افغان ملت يوه برخه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګرځېده. حال دا چې د ایران او هند دولتونو به د افغانستان هغه برخې چې په واک کې یې وې، له لیرې ځایه په خپل پوځي ځواك سره اداره کولې، خو ایراني دولت چې تر دوو غوړونو پورې په اداري بیروکراسۍ او مذهبي تعصب کې ډوب و، په افغانستان کې د خپلو تر واك لاندې ولایتونو د تامین لپاره پر خپلو قزلباش پوځونو ډېره تکیه کوله. دې دولت اټکل ۲۰ زره پوځونه په هرات او ۲۰ زره پوځونه په کندهار کې مېشت کړل. د ټولو لګښت د صفوي دولت تر واک لاندې خلکو پر غاړه و. د صفوي دولت سرتېرو او واکمنانو په خپل توند چلند، مذهبي تعصب او استبداد افغانان ځپل، چې د ماورالنهر د دولت په پرتله دلته د خلکو له ډېرې کرکې سره مخ شول.(٤)

په صفوي پېر کې د مذهبي فاشیزم سیاست:

د صفوي واکمنۍ په پېر کې (شیعه) مذهب د دولت د رسمي مذهب په توګه له توند سیاسي او مذهبي استبداد، دغه راز پراخو ټولوژنو سره مل و. ناشیعه قومي او مذهبي ډلې به سپکېدې، ځورول کېدې، ان چې په ډلییزه توګه وژل کېدې. په جبر او زور دېته اړ ایستل کېدې چې له خپل مذهب څخه واوړي او شیعه مذهب ومني .

د صفوي شاهانو رسمي او مذهبي سیاست، په ټوله مانا یو مذهبي فاشیستي سیاست و، چې د رسمي مذهب تر څنګ یې د نورو مذهبي ډلو زغم نه درلود .

په هر ډول، د تعصب پاروونکي چلند د مخنیوي لپاره مو د ځینو ایراني پوهانو او نظر خاوندانو ځینې رایې هم رااخیستي دي. که څه هم دوی په شیعه مذهب پورې اړه لري، خو د ناپېیلو پوهانو او روڼاندو په توګه یې یوازې رښتیا لیکلي چې خلک او ایراني نسلونه د خپل هېواد د تاریخ له حقیقت څخه په ښه توګه خبر کړي .

ځینو ایراني پوهانو د صفوي رژیم د مذهبي استبداد یا فاشیزم په باب هېښوونکي مطالب لیکلي، چې ډېر وېروونکي هم دي، چې کولای شو په دې برخه کې د ډاکټر شجاع الدین شفا، ډاکټر علي شریعتي، ډاکټر علي میر فطروس، سعیدي سیرجاني، عیسی صدیق او میرزا اقاخان کرماني یا ځینو نورو نومونه یاد کړو. د ټولو مخکښ ډاکټر شفا دی، چې په دې وروستیو کې یې د توحیدي دینونو او د شیعه مذهب پر مسایلو ډېر ارزښتمن کتابونه لیکلي دي. په دې منځ کې یې یو کتاب (توضیح المسایل)، (د زرګلنو پوښتنو ځوابونه) دی، بل یې (تولدی دیگر) دی او بل یې (پس از هزار و چهارصد سال) دی، چې د معتبرو اسلامي متونو د مطالعې او شننې پایله ده، ډېر مستند او ګټور اثار دي، نوموړی د خپل لومړني کتاب په سریزه کې لیکي :

�صفوي دوران، د ایران په تاریخ کې د بنسټیز بدلون دوران و، هغه دوران و، چې ایران په کې تر شاهنشاي سقوط زر کاله وروسته یو ځل بیا ملي یووالی او جغرافیایي یووالی وموند او یوځل بیا له سیاسي او ټولنیزې بشپړتیا څخه برخمن شو. په دې پېر کې د یوه داسې ایران بنسټ کېښېښودل شو، چې لا یې ملي واکمني او جغرافیایي پولې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندل شوي، چې د هغه دوران قدرداني کوي. خو دا د کار يو اړخ و، په اصطلاح د سکې يو مخ و، د سکې بل مخ دا چې په همدې وخت کې د دين د دکاندارانو ځوسوه کلنه سودا له لومړني دکان څخه وايستل شوه او د يوه نوي (سوپر مارکېټ) بنه يې غوره کړه، چې دا ځل په خپله حکومت هم په کې پانګونه کړې وه�.(۵)

د کتاب په بله برخه کې وايي :

�د شيعه سرليک په ځانګړې توګه د بهرنيانو تر پاځون وروسته هغو کسانوته کارېده چې علي او د هغه پلويانو ته وفادار پاتې شوي، يا يې د علي په کورنۍ کې د امامت دوام ته عقيده لرله. تر هغه مهال وروسته ايران د شيعه مذهب په مورچل بدل شو او شيعه توب د انقلابي، مباز او راپارېدونکي غورځنګ په څېر راڅوندی شو. د شيعه غورځنګونو شنونکي يادونه کوي، چې تشيع په خپلو لومړنيو پېړيو کې، د پلويانو له خوا د ظلم او فساد پرضد د هڅو ښکارندوی و او د هغو کسانو غوښتنې، دردونه او سرکښۍ ګڼل کېدې چې د حق او عدالت هيله يې لرله. داسې يو مورچل و، چې د بهرني يرغل، کورني اشرافيت، عمومي واکمنۍ او ايراني کارکوونکو د فشار او فساد پرضد، پر کليوالو باندې د ظلم، فکري اختناق، توکميز تعصب او د هغې واکمنې روحاني طبقې پرضد مبارزه وکړي، چې د واکمنانو په واک کې وې�.(٦)

�د دولتي مذهب په توګه د اثنی عشری شيعه مذهب دودول په ځانګړې توګه د لومړنيو درېيو خليفه ګانو ښکنځلو په صفوي پېر کې د ايران اړيکي له ګاونډيو سني مذهبه هېوادونو يانې: عثماني ترکيې، مرکزي اسيا (او افغانستان) سره ډېر خراب کړل. سني فقهيان د اسلام په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د غلامانو په توګه وکارول شول، ان په بازارونو کې يې د ساداتو پلورل هم روا ګڼل .

تر لسمې پېړۍ وروسته په ايران کې د شيعه ګانو له تعصبه ډک کارونه د دې لامل شول چې په نړۍ کې د سنيانو کرکه راوپارېږي، همدې کار د منځنۍ اسيا له هېوادونو او نورو سني مېشتو سيمو سره د ايران کلتوري اړيکي غوڅ کړل، چې د هېواد په کلتوري او فکري ژوند کې يې ناوړه انعکاس وکړ .�

ډاکټر شفا زياتوي: د شاه اسمعيل د دربار يوه ملا په خپل کتاب کې وليکل: �د يوه سني وژنه دومره ثواب لري لکه پنځه کافران چې ووژنې. له سني سره نکاح ناروا ده، ځکه شاهد يې ناسم او مال يې حلال دی. واجب ده چې د اميندوارې مېرمنې خېټه يې وڅيرې او نارينه اولاد يې په نيزه ووهې. د سنيانو پلورل او پېرودل روا دي، ځکه له اسلامي حريت څخه بهر دي�. (۷)

د همدې فتوا له مخې د شاه اسمعيل صفوي له لوري په تبرېز کې ډېرې وېروونکې عاموژنې وشوې .

د ډاکټر شفا په وينا: �لومړي شاه اسمعيل، خپله پاچايي د تبرېز د شلوزرو خلکو په وژنې سره پيل کړه، ځکه دا خلک حاضر نه شول چې په يوه ورځ پر خپلو مذهبي معتقداتو پښه کښېږدي او د اسلام لومړنيو درېيو استازو ته

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکنځل وکړي. په پایله کې شاه اسمعیل قزلباش دا ټول خلک یا په تبر نیمایي غوڅ کړل، یا یې نسونه وروڅیرل، په همدې تبریز کې له قبرونو څخه د مړو هډوکي وایستل شول او د غلو او نورو بدلمنو د غوڅو کړل شویو سرونو تر څنګ یې وسوځل�. (۸)

په دې توګه (په عثماني ترکیه کې) سني ملایانو هم په ګډه فتوا ورکړه چې د شیعه طریقې ټول پلویان په ځانګړې توګه اثنی عشري له اووه څخه تر اویاکلنو پورې مهدورالدم او واجب القتل دي... سني پوهانو یو ګام نور هم وړاندې واخیست او فتوا یې ورکړه چې د هر شیعه وژل دومره ثواب لري، لکه اووه پوځي کافران چې ووژني. د شیعه ګانو ښځې، پېغلې نجونې او واړه کوچنیان هم د سني فقهیانو په لارښوونه پر عثماني لښکروالو ووېشل شول. پر شیعه ګانو تور وتړل شو، چې د شپې شمې وژني چې د یو بل له ښځو سره زنا وکړي .

د دې وحشیانه مذهبي دښمنۍ یوه پایله دا شوه، وروسته تر هغه چې په تبریز کې شل زره سنیان د شاه اسمعیل په فرمان ووژل شول، په عثماني ترکیه کې هم له اناتولي مېشتو څلوېښت زرو شیعه ګانو څخه د سلطان سلیم په امر د تاریخ په یوه وحشتناکه ټولوژنه کې سرونه غوڅ کړای شول، پر ځینو کسانو چې د شیعه توب شک کېده پر تندي یې په سرو او سپینو داغ ولګول شو.

په قسطنطنیه کې د اتریش د سفیر یوزف هامر په وینا: �دا د مذهبونو په تاریخ کې تر ټولو دردوونکې پېښه وه، چې د شپاړسمې پېړۍ له ټولوژنې پرته ورته بل ساری نه شو موندای�. (۹) شک لرم

دا د بشریت د تاریخ تر ټولو خونړۍ قصابیانې وې، چې د اسلام په پېروانو کې یې له مذهبي تعصب څخه سرچینه اخیسته.

ډاکټر شفا په (تولدی دیگر) نومي کتاب کې لیکي: �ټول صفوي پېر له پیله تر پایه پورې په وینه تویونه، بېرحمۍ، وروروژنه، فساد او ریاکارۍ تېر شو، چې ټول انساني او اخلاقي معیارونه یې تر پښو لاندې کړل... د شاه اسمعیل صفوي یوه انسان خوړونکې (قورچي) د یوه ازبک خان بدن چې سني و، په غاښونو وداړه او ویې خوړ. نورو کسانو د دې خان کوپړۍ راواخیسته چې شاه اسمعیل یې د شراب څښلو د پیالې په توګه وکاروي. د دې پاچا لمسي دویم شاه اسمعیل خپل شپږ واړه ورونه (له ټولو کشر ورور- پرته چې شیدې رودونکی و) ووژل، په یوه ورځ یې له ۵۰۰ تنو صفویانو څخه سرونه غوڅ کړل. لومړي شاه عباس یې پلار تر مرګه پورې په بند کې وساته او له خپل مشر زوی څخه یې سر جلا کړ. دغه راز یې دوه نور زامن ړانده کړل، د ده ځایناستي شاه صفي د صفوي کورنۍ تر ټولو وینو څښونکی شاه و، چې خپله مور، ښځه ان شیدې رودونکي ماشومان او ړوند اکا ووژل، چې د کورنۍ په لسګونو نور خپلوان یې ورړانده کړل. ټولو صفوي شاهانو (له وروستي پرته) په شراب څښلو کې دومره زیاتی وکړ، چې څلورو تنو یې د زیات شراب څښلو له کبله خپل ژوند له لاسه ورکړ .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې به شاه عباس د (کلب علي) په توګه د تبرک لپاره له اصفهان څخه مشهد ته پلی مزل کاوه او هلته د امام رضا زیارت او درناوي ته ته، په هر منزل کې به ورته د نڅا، سندرو او شرابو امکانات برابرېدل، لکه څنګه چې شارډن په خپل یونلیك کې لیکي، په سلګونو بدلمنې به یې د پوځ ملګرې وې. د یوه بل ګرځندوی توماس هربرټ په وینا، د شاه حضور ته تر ټولو ستره او ښه ډالۍ غوره شراب او یا ښکلې پېغلې وې .

همدې لوی مرشد د فارس واکمن ته په خپل لاس د قرآن شریف پر پوښ یو لیك ولیکه چې د شیخ بهایي په لاس یې ورولېږه، خو دوې ورځې وروسته یې د دې واکمن د وژلو حکم ورکړ).۱۰(

افغان پوه عبدالباري جهاني د صفوي شاهانو د اخلاقي کمزوریو په باب د یوه اروپایي لیکوال او ګرځندوی (دن کارسیا) د سترګو لیدلی حال لیکي :

�کله چې به شاه عباس سفر کاوه نو د پایکوبۍ، نڅا او شراب څښلو محفلونه به یې جوړول. کله به یې فرمان ورکاوه چې جارچیان دې په ښار کې وګرځي او خلك دې خبر کړي چې مسلمانان، مسیحیان او نور دې خپلې ښځې او پېغلې لوڼې پلاني بازار ته راولي، د هرې دروازې مخې ته به څو تنه ګمارل شوي کسان ولاړ وو چې ښایسته ښځې او پېغلې وټاکي او تر بازار پورې یې بدرګه کړي. د کاندارانو او سوداګرو به په خپلو دکانونو کې رنګارنګ شیان سره اوډل، بیا به یې خپلې پېغلې لوڼې او خویندې د دکانداری لپاره کښېنولې او دوی به بهر وتل. هېڅ نارینه اجازه نه درلوده چې دغو بازارونو ته ورننږدې شي، په دې وخت کې به شاه له خپلو سرای ساتونکو سره بازار ته دننه کېده، د ښار دروازې به تړل کېدې، شاه به له خواجه سرایانو سره د هغو نجونو او ښځو پر شا و خوا راڅرخېده، سبا ته به یې څو ښایسته نجونې له ځان سره شاهي حرمسرای ته بېولې. د ښار دروازې به خلاصې شوې او خلکو به خپلې پاتې لوڼې او مېرمنې کورونو ته بېولې).�۱۱(

د صفوي شاهانو د مذهبي جنایتونو په لړ کې د ایران یو بل روښاندي سعیدي سیرجاني په خپل (ای کوته آستینان) نومي کتاب کې کاږي: �لومړي شاه اسمعیل به په جګړو او عاموژنو کې چې د شیعه مذهب د خپراوي لپاره وې، نږدې دوه سوه پنځوس زره کسان ووژل).�۱۲(

سیرجاني زیاتوي: �شاه اسمعیل هغه څوك و، چې د لاس په یوه حرکت سره به یې د خزان وهلو پاڼو په څېر د زرګونو بېګناه انسانانو سرونه غوځول، یو بېرحمه واکمن و، چې ظالم قزلباشان یې د اسلام د غازیانو په توګه یادېدل. �په طبس نومي ښار کې یې دومره عاموژنه وکړه، چې شمېره یې اوو- اتو زرو کسانو ته ورسېده، د دې ښار اوسېدونکي سنیان وو، چې ووژل شول. په دې توګه د هغه شاه د قهر اور سوړ شو او پر خراسان یې یرغل ونه کړ.�

پر دې سربېره �ژوندي کبابول، د دښمن د بدن غوښه خوړل، پوستول، په دېګ کې ایشول، تورن کس له لوړ ځای څخه لاندې غورځول او په غاړې پورې یې د لوېې ډبرې تړل، دا هرڅه د لومړي شاه اسمعیل له کارونو څخه دي).�۱۳(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدي �کامل مرشد� په دوران کې د (ال علي دښمنانو) ته نور مجازات هم په پام کې ونيول شول، چې ټولو ځايناستو يې ادامه پسې ورکړه. لکه: گچ نيول، د بدن د غړو ټوټه- ټوټه کول، ژوندي پوستول، په سترګه کې سيخ منډل، غوږونه او پزه پرې کول، په ستوني کې سره شوي سرپ اچول، کبابول، په سرو کړو غوړيو کې اچول، د گولۍ پر ځای د توپ په خولې پورې تړل).�١۴(

په (احسن التواريخ) کې لولو: �په ۹۱۶ق_ ۱۵۱۰م کال لومړي شاه اسمعيل د �مرو� په سيمه کې د شېبك خان ازبك (محمد خان شيباني) په وړاندې وجنگېد، چې شېبك خان ناځاپه ووژل شو، کله چې د شاه اسمعيل ورپام شو، ورغی او پر مړه جسد يې د توري څو گوزارونه وکړل، بيا يې پر خپلو پلويانو ورږغ کړل: که چېرې زه دربانديې گران يم، زما د دښمن (شېبك) غوښه وخورئ .

خواجه محمود ساغرچي، چې په هغه مجلس کې حاضر و، وايي چې د مرو د خوړلو لپاره د صوفيانو شمېر دومره ډېر شو، چې ځينو ان د يو بل په وړاندې تېغونه وکښل. د وحشي مرغانو په څېر يې د مړي غوښې له يو بل څخه پټولې او خوړلې. شاه امر وکړ چې په کوپړۍ کې دې ورته شراب راوړي. سم له لاسه دا امر ومنل شو او د شېبك خان د سر له کوپړۍ څخه د جام په توگه کار واخيستل شو).�١۵(

د ملك الشعرا بهار خراساني په وينا: �په تبرېز کې قزلباش تبرېزيانو په داسې حال کې چې تبر يې په لاس او يوه لويه کڅوړه پر اوږو اچولې وه، په کوڅو او بازارونو کې گرځېدل، لومړيو دربيو استازو (خليفه وو) ته يې ښکنځل کول، خلك اړ وو چې د هغوی د ږغ په اورېدو سره ناري ووهي. که چا به له دې کاره اوږه تشوله، له محاکمې او پوښتنې پرته به يې سر له تن څخه غوځېده).�١٦(

�شاه اسمعيل په دوو شپو- ورځو کې د تبرېزيانو د شلو زرو کسانو خېټې په دې تور وڅيرلې، چې سنيان وو. دغه راز يې د مړو هډوکي له قبرونو څخه وايستل او د غلو او بدلمنو ښځو د پرې شويو سرونو تر څنگ يې په عام محضر کې وسوځل).�١٧(

دغه راز يې اميندوارې مېرمنې هم ووژلې، درې سوه بدلمنې ښځې يې کتار ودرولې، هره يوه به يې په منځ کې دوه نيم کړه، ان چې د تبرېزيانو سپي يې هم ووژل .

د احمد کسروي په وينا: �په صفوي تاريخونو کې تل د شاه اسمعيل پر بدو کارونو او خونړيو چارو پرده غوړول شوې، د صفويه پېر فقهانو هم پر دغو ستمونو سترگې پټې کړې دي).�١٨(

د صفوي سلطنت بنسټ له هماغه پيله په خشونتونو او وينې تويونې سره کښېښوول شو، چې کله به آن د وحشت تر پولو ورسېده. دې خونړي خوی لکه د دين په پوښښ کې ځان راڅرگند کړ، کله د سياست په جامه کې او زيات وخت به يې د کينې او قهر د ختمېدو پر وخت ځان راڅرگنداوه. لاس غوځول، پښه غوځول، پوستول، کله هم د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په پوست کې نور شیان اچول، سترګې رایستل، اعداموِل او داسې نور وحشیانه کارونه په اسانۍ سره ترسره کېدل. که �کاملو مرشدانو� به د غوسې د اور سرولو لپاره په خپلو لیریو خپلوانو کې څوك نه شو پیدا کولای، خپلو نژدې خپلوانو لکه مېرمنو، وروڼو، اکاګانو او د اکا زامنو یا هم خپلو زامنو ته به یې مخ اړاوه او هغوی ته به یې په لاس ورکول).�۱۹(

�شاه اسمعیل د سلطان حسین بایقرا (د تېمور له لمسیانو) یو لیك او ځینې ډالۍ ترلاسه کړل، چې د خپل مقام او حیثیت وړ یې ونه ګڼل، پرته له دې چې د هغه او تېموري پاچا ترمنځ کومه ستونزه وي، د یزد له سارا څخه یې پر طبس برید وکړ او هلته یې که هر قزلباش پیدا کاوه، له تېغ څخه به یې تېراوه، په دې ډول یې کې د طبس اووه زره اوسېدونکي (چې سنیان وو) ووژل شول).�۲۰(

په ۱۵۱۰م کال کې وروسته تر دې چې د شاه اسمعیل صفوي له خوا هرات ونیول شو، د شافعي فرقې لوی پوه فریدالدین تفتازاني چې په هرات کې یې له دېرشو کلونو راهیسې د شیخ الاسلام په توګه شهرت درلود، د شاه اسمعیل له خوا په عام محضر کې ووژل شو، بیا یې مړی په دار وځړول شو او بیا اور- ورته شو .

په همدې وخت کې یې د هرات یو بل مشهور خطیب حافظ زین الدین په دې تور چې په موعظه او نصیحت کې یې لومړي درې خلیفه ګان نه وو شکنځلي، صفوي قزلباش دی له منبر څخه راکښته او د مسجد په انګړ کې یې سر له تن څخه بېل کړ).�۲۱(

�د شاه طهماسب په امر لومړی په ۹۳۴هـ کال کې یو ستر سني مشر خواجه کلان غوریاني چې د متعصبو صفوي سرتېرو له امر څخه یې سرغړونه کړې وه، د هرات چهارسوق ته بوتلل شو، لومړی یې د بدن پوست ځنې جلا کړ، بیا یې بوس وراچول او په دار یې ځوړند کړ. په بل کال یې د غوریانو یو بل مشر خواجه هم تبریز ته بوت، د شاه په امر یې له نصریه منار څخه له خوټو راځوړند کړ، چې په ډېرو کړاوونو سره یې ساه ورکړه. په همدې کال مظفر سلطان د دیباج امیر د همایون په فرمان په اوسپنیز قفس کې واچاوه او د تبریز له دواړو جوماتونو یې راوځړاوه، بیا یې مړ کړ).�۲۲(

د شاه اسمعیل صفوي مشرانو د خپلو نېکونو خوی درلود. لکه څنګه چې شاه عباس صفوي جلادان ګمارلي وو چې چیکین یانې سړي خواره یې ورته ویل، که کوم مجرم به یې په جزا محکوماوه، دوی ته یې سپاره، چې د بدن غوښې یې په غاښونو وشکوي او وخوري).۲۳(

پولېنډي کشیش کروسینسکي د خپلو خاطرو په کتاب کې کاږي:

�د سلطان حسین صفوي پلار شاه سلیمان هم دومره قاتل او خونخوار شاه و، چې په لږ جرم یې خپل زوی وواژه. مېرمن یې چې دا حالت ولید د شاهي ماڼۍ بام ته وختله او ځان یې لاندې راګوزار کړ. بل کوچنی زوی یې په دې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تور وواژه چې د شاهي بڼ د يوې ونې څانګه يې غوڅه کړې وه، خو قورچي باشي وويل: قربان د دې خادم توره د دښمنانو د وژنې ته اوچتېږي، نه د دوستانو وژنې ته. شاه د دې خبرو په اورېدو د زوی له وژنې ډډه وکړه، کله چې د شهزاده مور او په خپله دی د شاه له دې هوډ څخه خبر شول، شهزاده له مانۍ څخه وتښتېد، نور نو نه شاه- نه يې هم زوی وليدل).�۲۴(

يوه پېرۍ وړاندې د ايران يوه روښاندي، ميرزا اقاخان کرماني په دې باب وليکل: �د ډېرو ايرانيانو په اند صفوي پاچايان عام پالونکي او عادل وو، خو زما په اند هغه ظلم او جبر چې د دوی له کبله ايرانيانو ته رسېدلي، تر عربو وروسته ساري نه لري، ان وينې تويوونکي چنګېز هم دومره ظلم ونه کړ. دومره ورانۍ چې د دې خرافات پالونکو له خوا د ايران ملت ته پاتې دي، تر اسلام وروسته له هېڅ يوې ډلې څخه نه دي رسېدلي، ځکه چې دې طبقې وغوښتل د دينپالنې له لارې د عامو خلکو په زړونو کې ريښې وځغلوي او د خپل سلطنت بنسټ په قوم او مذهب ټينګ کړي. ځانونه يې د امام اولاده او د پيغمبر ذريعه او د کشف و کراماتو څښتنان معرفي کړل، څرنګه چې په ايران کې د دې ټغر غوړولو، د حماقت د تخم کرلو ته اړتيا لرله، له دې کبله يې د ملا محمد باقر مجلسي په لاسنيوي يې د ايراني وګړو عقلونه او مدرکونه له منځه يووړل، چې په ايران کې د صفوي پاچايانو سلطنت ټينګ پاته شي).�۲۵(

ډاکټر شفا د ايراني څېړونکي عيسی صديق له قوله ليکي: �په صفوي پېر کې د سني او شيعه ترمنځ د راپارېدلې دښمنۍ له کبله ايران له لوېديز سره خپل نبغ اړيکي له لاسه ورکړل، ځکه د ايران او اروپا ترمنځ پراخ عثماني دولت ولاړ و. دا دوره د رنسانس د پاځون، د غرب پوهنيز صنعتي او اقتصادي ستر پاځون او د نوي عصر حيرانوونکی عصر و. ايرانيان يې له نويو پوهنو او د اروپايانو له صنعت څخه بې برخې کړل. دوی د نوي تمدن له کاروانه هم وروسته پاته شول. له بله پلوه د مذهبي پوهانو او مخکښو د قدرت جاذبه د دې لامل شوه چې هر کس د خپل استعداد په کچه ديني زده کړې پيل کړي، چې يوه ورځ د جهاد درجې ته ورسېږي. د عزت او قدر خاوند شي. په دې توګه د فقهې، اصولو، حديثونو او د قرآن د تفسير مينه وال زده کوونکي ډېر شول. په بدل کې يې د طبيعي پوهنو، رياضي، حکمت او ادب محصلين ډېر کم شول. وېروونکې وروسته والي دا ځل ايرانۍ ټولنه د علمونو او د نوې نړۍ د هغو په برخه کې ډېره وروسته پاتې کړه).�۲۶(

په اوسمهالي پېر کې تر ټولو په زړه پوری او له کره کتنې ډك نظر د علي شريعتي دی، چې په خپله د تشيع له پلويانو او د (محمدي ناب اسلام) مذهبي مبارزې سرلاری و، تر اسلامي انقلاب وړاندې په ټولو مذهبي لېوالتياوو کې يې اغېزناکه ونډه لرله. دلته يې د علوي تشيع او صفوي تشيع په باب يو کتاب کښلی چې په وروستيو څلورو پېړيو کې يې د شيعه اخندانو په باب لولو:

�شيعه روحاني د خلکو له څنګه پاڅېد او د صفوي سلطان تر څنګ کښېناست، وګړنيز تشيع په دولتي تشيع بدل شو. د زاړه مذهب پر ځای يو نوی مذهب رامنځته شو، چې دا دی تر څلورو پېړيو وروسته هم پرځای پاته دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(اخند له ځانه د پرهېزګارۍ څادر ليري کړ، د خپلې خوارې کوټې له يوې څنډې راپاڅېد او يو ممتاز سياسي او ټولنيز موقعيت يې وموند، چې د علي د شيعه مذهب په ميرغضب بدل شو، صفوي پاچا ته به مخامخ کښېناستل، ځکه چې ځانونه يې د علي د در سپي ګڼل. په حکومت کې ورسره سلا کېده، ان چې دعوه يې کوله چې ګواکې د حکومت قدرت او د سطنت تاج د دوی له خوا د خلکو په استازيتوب شيعه پاچا ته ورکړل شوی دی).

اخوند د خلکو له بېخبرۍ او ناپوهۍ څخه په استفادې سره ډېر مفاهيم بدل کړل. د تفکر پرځای يې عبادت، د نېك کار پرځای يې د ټول امت شفاعت، د ديانت پر ځای يې تظاهر او نېك کار ته د رابلنې پر ځای يې شرعي خوله، د تعقل پرځای يې خرافات، د استقامت او زغم پر ځای يې تسليم او ټيټوالي، د اخلاقو پر ځای يې فحشا، د صداقت پر ځای يې درغلي، د سموالي پرځای يې فساد، د خلوص پر ځای يې تقلب، د ځانخبرۍ پر ځای يې تعصب، د زړورتيا پرځای يې ذلت او بې زړه توب، د انسان پر ځای يې د اخوندانو خېټې، شهوت او د پيسو بندګان، د نارينتوب پر ځای يې ژړا او زارۍ زياتې کړې .

د صفوي استعمار شومو درملو له وينې څخه ترياك جوړ کړل، د مېړانې له کلتور څخه يې د خوب للو- للو، د امام حسين له ښوونځي څخه يې د شاه سلطان حسين ښوونځی جوړ کړ. (په درېيو حاکمو څېرو: استبداد، ښکېلاك او ځېښاك سره يې يا د خلکو سرونو ته د دار کړۍ واچوله، يا يې د دوی جېبونه تش کړل، درېيم کس د خدای له وينا سره سم زمزمه کړه: وروره! صبر وکړه، هر څه قيامت ته پرېږده، دوی که نن هرڅه لري، اخرت يې خراب دی .

صفوي جهاد هغه مقام دی، لکه يهودي پاترياړش، يا مسيحي اسقفا. په دې موضوع کې که څوك هرڅومره وروسته پاته او زوړ وي، هومره مجتهد دی. څومره زاړه کالي چې واغوندي او زوړ فکر ولري، دغه راز يې سليقه، لهجه، اخلاق او خبرتياوې زړې وي، تر نورو سپېڅلی او روحاني وي. په ځانګړې توګه له نوي ژوند، نويو مسايلو، نويو موندنو او خبرتياوو څخه خبر وي، ورځپاڼه ونه لولي، راډيو وانه وري، په بهرنۍ ژبه پوه نه شي، خبرونه وانه وري، د وروستيو پېړيو له موندلو خبر نه وي، په دې توګه نور علی نور وي. يوه تياره رڼا ده، اخروي روحاني او په بله نړۍ کې ډوب موجود دی).۲۷(

په صفوي دوره کې- په ځانګړې توګه لومړي شاه عباس تر مړينې وروسته، په ايران کې خرافات وروستي حد ته ورسېدل، سِحر، جادو، طلسم او نجومي احکامو ته د خلکو عقيده زياته شوه. د ټولو چارو اصلاح يوازې په دعا سره غوښتل کېده، چا به عمل او هڅه نه کوله. د عقل پر ځای ناپوهۍ ته درناوی، د نذر په مرسته د هيلو ترسره کېدل، ښکنځلو ته درناوی، ديندارۍ ته تظاهر، يوازې مذهبي مشرانو ته تسليمېدل، طبيعي پېښې لکه باران، تندر، زلزله، توپان، لمر نيول، سپوږمۍ نيول د خدای غضب يا رحمت ګڼل کېده. ټولو طبقو همدا ګڼل. دا ډول سوچ د سلاطينو او چارواکو له خوا هڅول کېده، چې د اخلاقي بېلارۍ، ناپوهۍ، بې حرکتۍ او ماتې لامل کېده او د صفويانو کارونو دا هرڅه ثابت کړل. ناپوهۍ ته لمن وهل، مجلسونو او هديرو ته د قرآن ځانګړی کول او پر ځای يې د دعاګانو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیاضونه، بحارالانوار، توفان البکا، کشف الغمه، روضة الشهاده او زادالمعاد او... داسې نور کتابونه دود شول، چې په کشف الاسرار کې یې نوم یاد شوی دی).۲۸(

د کلتور او عقلي پوهنو په برخه کې هم صفوي دوره د پوهنې او پوهانو د رکود دوره وه. د ډاکټر شجاع الدین په وینا: �د صفوي پېر په اخندروزونکي ایران کې، مذهبي سختګیري دې حد ته ورسېده، چې زیاتو کسانو جلاوطنۍ ته مخه کړه او هند ته لاړل.�

د (تاریخ جهان ارای غفاري) نومي کتاب لیکوال چې د شاه طهماسب صفوي پر مهال ژوندی و، په دې باب لیکلي دي: �په دې پېر کې ناپوهان د هېواد پوهان ګڼل کېدل، خو رښتیني پوهان به ناپوهان. نو ځکه زیاتې سیمې له پوهانو تشې شوې، ناپوهي ډېره شوه. په ټول ایران کې یوازې یو څو پوهان پاتې وو).�۲۹(

د علي میر فطروس په وینا: پر پوهې او فلسفې بندیز، دغه راز د عذر او ژړا دودېدلو، نورو مذهبي خرافاتو ایرانۍ ټولنه یوځل بیا د فرهنګي انحطاط پر لوري بوتله، له دې کبله زیاتو ایراني شاعرانو او اندیالانو (متفکرینو) د هند لار ونیوله، چې په دې ډله کې صائب تبریزي هم راته.(۳۰) چې ویل یې: د صفوي شاهانو په وړاندې د انسان د فضیلت معیار (غټه لنګوټه او راوتلې خېټه) وه.

اخر صائب له تبریز څخه د هند بابري واکمن (کابل) ته راغی او د کابل په ستاینه کې یې یوه بولله (قصیده) هم ولیکله. د شاه سلطان حسین صفوي پر مهال، د شیعه روحانیت مذهبي تعصبونو دومره زور واخیست چې په شېروان کې د سنیانو مذهبي جذبې راوپارېدې او د دې سیمې خلکو د حاجي داود مدرس تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ. د شېروان د بېلابېلو قومونو ۱۵۰۰۰ کسان راغلل، پر شماخي، کرسۍ او شېروان یې یرغل وروړ، څرنګه چې په شماخي کې د شیعه ګانو پلویان لږ وو، له دې کبله په دې پېښه کې ۴_۵ زره شیعه ګان ووژل شول، چې نور پاڅونکي بیا د عثماني ترکیې په پلوي راوپارېدل).۳۱(

�دا یوازې سنیان نه وو چې د شیعه روحانیت له کبله ځورېدل، د نورو دینونو پلویان، په ځانګړې توګه زرتشتیان او یهودان هم ډېر په تنګ وو. �هغه مذهبي مبارزه چې د ملا محمد باقر مجلسي له خوا پیل شوه او د لمسي او ځایناستي له خوا یې ادامه ومونده، ورو- ورو یې د تور او افترا بڼه خپله کړه. که چا به د (مجلسیانو) د ځانګړې لارې ملاتړ نه کاوه، په بېلابېلو وسایلو سره ځورول کېدل. څرنګه چې ملا حسین تر خپل نیکه وروسته د ملا باشي لقب ترلاسه کړی و، له شاه سلطان حسین څخه یې یو فرمان واخیست چې زرتشتیان دې جبراً مسلمانان شي اورتونونه دې یې وران او پرځای دې یې جوماتونه ودان شي).�۳۲(

د دې فرمان له کبله روحانیونو په وېروونکو کارونو لاس پورې کړ. زرتشتیان به ځورول کېدل او سپکېدل. اورتونونه او نور عبادتځایونه یې ویجاړېدل، چې له خپل پخواني مذهب څخه واوړي، خو زرتشتیانو د سپېڅلي اور د ساتنې لپاره د اصفهان حسن آباد سیمه پرېښوده او کرمان ته یې مخه کړه. هلته هم ورسره داسې چلند وشو چې کله محمد

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتك په ۱۷۱۹م کال هغه سیمه ونیوله، نو دوی به دغو یرغلګرو افغانانو ته د خپلو ازادي غوښتونکو په سترګه کتل).۳۳(

غبار یادونه کوي چې شاه اسمعیل د مرو تر فتحې او د ازبك مړو له سرونو د کله منار تر جوړولو وروسته هرات ته راغی او د هرات د منشور فتح په جامع جومات کې قرائت وشو. دلته د هراتي حافظ زین الدین له خوا د شاه امر شنډ شو، ځکه حافظ د خلفاوو (لومړنیو دریو استازو) د ښکنځلو لپاره شونډې ونه خوځولې. د شاه سرتېري چې د تعصب له کبله لړزېدل، هماغه ګړی حافظ په جومات کې وواژه. هراتیان په دې چلند ډېر خوابدي او کینه یې راوپارېده، شاه وروسته میمنې او فاریاب ته لښکرې وایستلې. د بلخ، جوزجان او غرجستان په ګډون یې د دې ولایتونو حکومتونه د بېرم بېګ تر واکمنۍ لاندې پرېښودل، دغه راز یې د بدخشان د واکمن سلطان اویس حکومت هم تصدیق کړ .

په ۱۵۱۲م کال تېمور سلطان ازبك پر هرات او عبیدالله شېباني پر مشهد برید وکړ، خلك چې د صفوي حکومت له مذهبي استبداد څخه په تنګ شوي وو، نو ازبکي دولت ته یې لار پرانیستله او په هرات کې یې تېمورسلطان ازبك ومانه، د حافظ زین الدین د خون په تور یې دوه صفوي واعظان او موذنین ووژل .

په بلخ کې هم خلکو ازبك واکمن ته هرکلی ووایه او صفوي واکمن (کمال الدین محمود) یې تېښتې ته اړ ایست، چې اخر یې ونیو او وواژه. کله چې صفوي پوځ یوځل بیا پر هرات یرغل وروړ، تېمور سلطان او عبیدالله له هرات او مشهد څخه ماورالنهر ته شاتګ وکړ، خو خلك غلي پاتې نه شول، بلکې د صفوي یرغل په وړاندې یې په پاڅون لاس پورې کړ. لکه څنګه چې ابوالقاسم بخشي، خواجه شهاب الدین غوري، قاسم کروخي، امیر نظام الدین، عبدالقادر او نورو د صفویانو پرضد په پاڅون لاس پورې کړ او د هرات د نیولو لپاره راوپاڅېدل، خو صفوي پوځ دومره ډېر و، چې هرات یې ونیو او پاڅون یې د شهاب الدین، قاسم کروخي او ۳۰۰ نورو په وژلو سره پر شا وتمباوه).۳۴(

دا ځل شاه اسمعیل په مشهد کې تم شو، دېو سلطان او امیر سلطان د یوه پوځ په ملګرتیا د افغانستان شمالي ولایتونو د ځپلو لپاره له ازبك حکومت څخه ملاتړ کړی و او ویې ګماره.

د اندخوی خلك د قرابقال په مشرۍ د صفوي یرغل مخه ډب کړه او یوه اونۍ په ډېره زړورتیا سره وجنګېدل، خو اخر صفوي پوځ پر سیمه یېزو ځواکونو بری وموند، چې د اندخوی خلك یې د ښځو او ماشومانو په ګډون ووژل. شبرغان او بلخ یې هم ونیو، بیا یې ولوټل. په همدې وخت کې د کندهار پخوانی والي شجاع بېګ ذوالنون د هرات د ارګ له زندان څخه وتښتېدل، چې یې شاه اسمعیل له تېښتې خبر شو، نو امر یې وکړ که د هرات او کندهار هر اوسېدونکی دې ومومي، نو تر تیغ دې تېر کړي. په هرات کې صفوي سرتېرو په دې کار لاس پورې کړ، ډېر نارینه، ښځې او ماشومان یې ووژل، ځایونه یې ولوټل، دغه راز شاهرخ افشار د یوه لښکر په ملتیا کندهار ته روان شو، چې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويې نيسي او شجاع بېګ ذوالنون ورك كړي. دې لښكر ډېرې جګړې وكړې، خو كندهار يې ونه شو نيولای، په بدل كې د بلوڅستان مستونګ ته لاړ او د مستونګ بېګناه خلك يې ووژل او ولوټل، وروسته بېرته ايران ته ستون شو .

د افغانستان د شمال او شمال لوېديځ د نيولو لپاره د صفويانو او شېبانيانو لښكركښی، د ځايي اوسېدونكو پر كرنې او نورو كارونو ناوړه اغېز وكړ، څرنګه چې په ۱۵۱۲م كال په هرات كې يوه ډېره پراخه قحطي راغله، ورپسې په ۱۵۱۴م كال د غرجستان او چغچران خلكو د محمد زمانخان ميرزا او امير اردوشاه تر مشرۍ لاندې د صفوي دولت پرضد پاڅون وكړ، خو دا پاڅون هم په وينو رنګ شو .

په داسې حال كې چې شاه اسمعيل صفوي يو كال وړاندې د اذربايجان په جګړه كې د سلطان سليم عثماني له خوا ماته خوړلې وه، د خپل هېواد پلازمېنه (تبرېز) يې هم له لاسه وركړې و. شاه صفوي په ۱۵۱۵م كال هرات خپل زوی (طهماسب ميرزا) ته وسپاره او دا ميرزا د شيخ مجدالدين كرماني په ملګرتيا هرات ته راغی او استوګنه يې په كې غوره كړه .

د طهماسب ميرزا پلوي اميرخان په هرات كې راپاڅېد او د شتو او پيسو د ترلاسه كولو لپاره يې سرشمېرنه وكړه، چې پر هغوی يې ډېرې پيسې كښېښودې، هراتيان چې د صفوي واكمنانو د ظلم او مذهبي تبعيض له كبله په تنګ شوي وو، په پټه يې د ماورالنهر له حكومت څخه مرسته وغوښته. د محمد خان شېباني (شېبك خان ازبك) زوی عبيدالله خان يوځل بيا په ۱۵۲۰م كال پر هرات بريد وكړ، خو د صفوي پوځيانو په وړاندې يې څه ونه شول كړای، ناكام ستانه شول. تر دې پېښې وروسته شاه اسمعيل صفوي خپل زوی (سام ميرزا) د طهماسب پرځای هرات ته ولېږه).۳۵(

د صفويانو په پېر كې به د سلطنتي كورنۍ غړو او ساتندويانو ته سركاري ځمكه وركول كېده، چې له عوايدو او محصول څخه يې ګټه واخلي، د لومړي صفوي شاه طهماسب په دوره كې، زياتې سيمې په غيرمستقيمه توګه اداره كېدې، چې له مشرانو يې ډالۍ او نور خراج يا عوارض اخيستل كېدل. مشرانو به په خپلو سيمو كې له هغو خلكو بېلابېلا ماليات اخيستل چې دوی پرې واكمن وو. د ځمكو د ماليات‌و بيه د ستمكارو مامورانو له كبله كله- كله تر اصلي بيې پنځه برابره زياته شوه، اشر د اجباري كار په توګه دود شو، كه چا به د اجباري كار په بدل كې مامورانو ته رشوت وركاوه، له اشر څخه به معافېدل .

د صفوي شاهانو دربار ته ډالۍ ورل هم يو دود ګرځېدلی و، چې په نوروز او د پيغمبرانو د ميلاد په ورځو كې به يې پاچا ته وړلې. هغه مهال د مالوچو (پنبې) نيمايي او د ورېښمو په پيسو كې يوه برخه محصول په شاه پورې اړه لرله).۳۶(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي طهماسب په پېر کې د مالیاتو د کچې ډېرېدو د ایران پر اقتصاد ناوړه اغېز وکړ. دې پاچا د خپلې پاچايۍ په وروستیو ۱۴ کلونو کې ونه شول کړای چې د پوځ معاش ورکړي. د دینارو بیه دومره ټیټه شوه، چې د شپاړسمې پېړۍ په پای کې ۲۰۰ دینار د یوه مثقال سپینو زرو سره برابر وو .

په ۱۵۵۸م کال د دولت لاسته راوړنه ۵ملیونه د سرو دینار وه. په ۱۵۷۱م کال کې ۳ ملیونه دینارو ته راټیټ شو .

د لومړي شاه طهماسب د دولت په وروستیو کلونو کې د ایران کورنۍ وضعه ډېره کړکېچنه شوه. کروندګر د مالیاتو د زیاتوالي، د محصولاتو د ارزانۍ او نباتي افتونو له کبله ډېر نېستمن شول. د غلو د بریدونو او د فیوډالانو کورني ظلم له کبله د کاروانونو لارې ناامنه شوې، چې پر زیاتو لارو چا تګ راتګ نه کاوه).۳۷(

هغه لګښتونه چې د صفوي دربار له خوا د بهرنیو مېلمنو د هرکلي او پالنې په نوم د خلکو له جېبونو اخیستل کېدل، ډېر زیات وو .

غبار د یوه لیکوال (حدیقه الاقالیم) له قوله کاږي چې ګواکې د لومړي طهماسب په امر په هرات کې د بابر زوی همایونشاه [د شېرشاه سوري له خوا په ۱۵۴۰م کال په هند کې تر ماتې وروسته] له خلکو زیات مصارف راټول کړای شول: �چې له هرات څخه د اشرف ۵۰۰ سپاره پوځیان د همایون هر کلی وکړي، په دې ترڅ کې دې د شاه طهماسب له خوا سل اسونه په طلایي زینونو سره د هرات د واکمن امیر خان له خوا ۳۰ اسونه په طلایي قیضو او لاجوردي نقش شویو زینونو سره ورډالۍ شي.

دغه راز دې د اسونو ځل سور او ژېړ بخمل وي او د اسمعیل صفوي ملابند او توره څلور سوه توپونه، پنځوس جامې له طلا څخه اوبدل شوې دوه کسیزه غالۍ، اتلس بالښتان، درې لویې غالۍ، دوولس سرې او سپینې خیمې د طمهاسب په نوم، پنځوس خیمې له لویو غالیو سره، سل اوښان، پنځوس چینې لوی- لوی لوښي (طبق) د هرات د واکمن له خوا ورډالۍ شول .

د همایون شاه د مجلس خوراکي توکي هم ډېر وو، د ورځې پنځوس سوه غوري په مېلمستیاوو کې، ۱۵۰۰ غوري بېلابېل خواړه په سپینو زرو او طلایي لنګرونو کې په طلایي او سپینو زرو سرپوښ سره، په ګلابونو او عنبر سره عطرین، د ګلاب لرونکي لېمو شربت، د مېو مربا، هندوانې او انګور، نور خواړه لکه حلوا او فالوده.

د همایونشاه د پلویانو ورځنۍ جېب خرڅ پر یوه کس دوه تومانه له هغه او په خپله د شاه دوه زره تومانه (یو تومان مساوي و د سپینو زرو له لسو مسکوك سره چې هغه وخت دود وه) د ښکار په ورځو کې به بازان خوشي کېدل، دغه راز به د همایونشاه په مجلس کې هراتي سندرغاړي او نور هنرمندان لکه حافظ صابر، حافظ دوست، قاسم قانوني، استاد شاه محمد نایي او استاد یوسف کمانچه حاضر وو .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات ته به د همايونشاه د ننوتو پر وخت ۳۰ زره سپاره او پلي د هغه هرکلي ته راوتل. بازارونه به ورته ښايسته کېدل، حمامونه به ورته سپين او معطرېدل. کرانتر حسين هراتي به د دې بهير ټول رپوټ به ليکه او اصفهان ته به يې لېږه).�۳۸(

د شاه صفوي دغه دستور ته په پام سره د هراتيانو د درد او ستونزو کچه ځان ته اټکلولای شو چې د دې عياشيو او مزو- چرچو د لګښت لپاره به يې څومره ستونزې ګاللې، ځکه دا ټول لګښت بايد په هرات کې د هراتيانو له خوا ورکول کېدای، نه د شاه طهماسب صفوي له خزانې. له شك پرته چې د شاه صفوي او همايونشاه لسګونه زره پوځيان به ټول په هرات کې سمبالېدل، دا په داسې حال کې چې په ۱۵۰۷م کال شېبك خان ازبك او وروسته په (۹۱٦ق_ ۱۵۱۰م) کې شاه اسمعيل صفوي د هراتيانو ټول شته د شکنجو او اعدام په زور ولوټل.

په دې توګه کله چې د هېواد د تاريخ پاڼې سره اړوو، وينو چې د شپاړسمې پېړۍ له پيل راهيسې د صفويانو واليان او نور واکمنان د اصفهان له درباره هرات، کندهار او سيستان ولايتونو ته ټاکل شوي دي. هر والي به له ۲۰_۳۰ زره لښکرې لرلې، چې له پرديو سيمو څخه به راغلي وو او يوازې يې د خپلو جېبونو د ډکولو سوچ کاوه، چې دا هرڅه به يې له کروندګرو او يا هم سيمه ييزو خانانو څخه اخيستل. ځمکوال او خانان اړ وو چې په اوونۍ کې يو ځل والي، مستوفي، قاضي او نورو ته د سوغات او ډالۍ په نامه لوی رشوتونه ورکړي، کنه واکمنان به ورباندې په غوسه کېدل. ځمکې او جايدادونه به يې ترې اخيستل کېدل، يا به هم په سلطاني (خالص) جايداد کې شمېرل کېدل، له همدې کبله د کندهار ورپسې هرات او سيستان ولايتونو خلکو چې د تاريخ او جغرافيې له مخې سره کلتوري او اقتصادي اړيکې لرې، د ځوانمردۍ، لوړ همت، رښتينولۍ، يووالي او قربانۍ کچه او د خپلواکۍ غوښتنې مينه يې په سيمه کې ډېره مشهوره وه، يو په بل پسې د اتلسمې پېړۍ له پيله د خپلې ژغورنې په سوچ کې شول، چې د صفويانو له ستمکار او بې کفايته دولت څخه وژغورل شي. دوی پاڅون وکړ چې خپله خپلواکي يې په جګړو او قربانۍ سره ترلاسه کړه .

د دې درېيو سيمو د خلکو پاڅون نه يوازې نورو ته يوه بېلګه شوه، بلکې د ايران او افغانستان تر نورو پاڅونونو يې ډېر توپير درلود، په دې چې په دې پاڅون کې هدف نغښتی و. د دوی موخه د پرديو له واکمنۍ څخه د خلکو ژغورنه وه. اخر دوی بريالي هم شول .

څرنګه چې زيات هدف لرونکي پاڅونونه د مالياتو د کموالي يا هم د واليانو او نورو واکمنانو د بدلولو لپاره وي، چې اکثره يې د واکمنې ډلې له خوا ځپل شوي دي، لکه د اتلسمې پېړۍ په پنځمه لسيزه کې د نادر افشار د دولت پرضد د بلخ، اندخوی، بادغيس، غور، بدخشان او سيستان، يا هم د کابل رود په سرچينو کې د پښتنو پاڅونونه، چې ټول د نادر افشار د ظالمو ځواکونو له خوا په وينو رنګ شول .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني:

.1حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، ۱۹۵_۱۹۹مخونه/ غبار: افغانستان در مسير تاريخ، تر ۲۸۲مخ وروسته.

.2غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۱۳۴٦چاپ، کابل، ۲۰۴_ ۳۰٦ مخونه.

.3حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، پېښور چاپ، ۲۰۸مخ.

.4حبيبي: // // ۲۰۹مخ.

.5شفا: توضيح المسايل، پنځم چاپ، ۳۴مخ، ډاکټر شفا زياتوي:�په دې پانګونې سره (پلورنځي) خپل کار پراخ کړ، چې د ايران په هر ښار، هره سيمه او هر کلي کې جوړ شو. د مرکزي پلورنځي اداره په لويو فقهيانو، مجتهدينو، بېلابېلو مشرانو، شيخ الاسلامو، حديث پوهانو او نورو جوړه وه.

په دې څانګه کې بېلابېلې درجې رامنځته شوې، لکه: مدرسان، متوليان، ملايان، پېشنمازان، روضه لوستونکي، زيارتنامه لوستونکي، قاريان، واعظين، د حرم خدام، دعا ليکونکي، رمالان اونور... د کار پراختيا د کار ډول بدل نه کړ، يوازې بازار لږ څه رنګ پيدا کړ. زړې ريا دوام موند، درواغ هم پرځای پاته شول. د ښکلو او بدرنګو جامو په ډلبندۍ کې بدلون رانغی، دا ځل د کار سمبالوونکو د دکانداری له حد څخه پښه واړوله او د واکمنې دستګاه يوه برخه شوه .

ذاکر سيدالشهدا د (بيضه دارالسلام) مقام ته ورسېد، روضه لوستونکي او دعالوستونکي په ماذالانامي او حجة الاسلامي او (د علي شيعه جنډه رپوونکي) مقام ته لوړتيا وموندله .

څرنګه چې صفوي پاچا (د علي د در سپی) و. د علي پر حق نايب هم د سپي مقام ته ورسېد او اعلان يې وکړ، چې يوازې يې د اسلام د پرمختګ لپاره په لنډ وخت کې حکومت شيعه پاچا ته ورسپارلی دی. اوس نو په ټول ايران کې يوه سودا پراخه شوه، د دين دکانداران له صفوي شاهانو سره کښېناستل او د شرعي چارو په باب يې خبرې پيل کړې، په زرګونو مهدورالدم، مرتد، زنديق، محارب، ملحد، منافق، مفسد فی الارض، ياغي او طاغي يې شاهي ميرغضبانو ته په لاس ورکړل. په لسګونو زره زناکاران، غله، رباب ږغوونکي او نور بدکاره يې چې د اسلام د حج له احکامو يې سرغړونه کوله، د رجم، حد او تعزير ټپکه دارانو ته وسپارل�.(۳۴_۳۵مخونه)

.6ډاکټر شجاع الدين شفا: توضيح المسايل، پنځم چاپ، ٦۰_ ٦۱ مخونه.

.7ډاکټر شفا: پس از هزار و چهارصد سال، د ۲۰۰۳م کال چاپ، ۷۲٦مخ.

.8ډاکټر شفا: تولدي ديگر، پنځم چاپ، ۴۳۲مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

// .9پس از هزار و چهارصد سال، ۲۰۰۳م کال، ۷۲۷مخ.

// .10تولدي ديگر، ۱۹۹۹م کال چاپ، ۴۳۲مخ.

.11عبدالباري جهاني: هرات، پښتانه او ستره لوبه، ۱۱۵مخ، ۱۹۹۹م کال- پېښور چاپ .

.12سعيدي سيرجاني: ای کوته نشينان، د سوئد چاپ، ۱۹۹۲م کال، ۱۸۷مخ، د تاريخ انقلاب اسلام په حواله، د تهران ملي کتابتون خطي نسخه، ۵۹۹ او ۱۸۵مخونه.

.13ای کوته نشينان: ۱۸۷_ ۱۸۸ مخونه، ډاکټر شفا: پس از هزار و چهارصد سال، دويم ټوك، ۷۲۴مخ.

.14ډاکټر شفا: تولدي ديگر، ۳۸۲مخ.

.15احسن التواريخ: ۸۵_۱۲۲مخونه، پس از هزار و چهارصد سال: ۷۲۴مخ.

.16ملك الشعرابهار: سبك پېژندنه، درېيم ټوك، ۲۵۵مخ، شفا:۷۲۲مخ.

.17ډاکټر شفا: تولدي ديگر، ۴۸۲مخ .

// .18پس از هزار و چهار صد سال، دويم ټوك، ۷۲۲مخ.

// // .19۷۱٦مخ .

.20حبيب السير: څلورم ټوك، ۴۷۸مخ، احسن التواريخ: ۷۷مخ، شفا: دويم ټوك، ۷۲۳مخ.

.21دداکټر شفا: هماغه اثر، ۷۲٦مخ .

.22ډاکټر شفا: دويم ټوك، ۷۳۵مخ.

.23سعيدي سيرجاني: ای کوته نشينان، ۱۸۵مخ .

.24تاريخ سياح مسيحي: کروسينسکي، د فقير محمد خيرخواه په سمون او لمنليك، ۱۳٦۳کال چاپ، کابل، پنځم مخ .

.25ډاکټر شفا: پس از هزار و چهارصد سال، ۷۰۹مخ .

.26توضېح المسايل: پنځم چاپ، ۳٦_۳۷مخونه .

.27ډاکټر شفا: هماغه اثر، ۷۷۳_۷۷۴مخونه.

// .28هماغه اثر، ۷۷۲مخ .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

// .29تولدي ديگر، ۴۲۰ مخ، پس از هزار و چهارصد سال: ۷۷۰مخ .

.30علي ميرفطروس: نظرونه او خبرې- اترې، ۱۹۹۳م كا لچاپ، ۴۸مخ.

.31لكهارت: انقراض سلسله صفويه، د عماد ژباړه، ۱۴٦مخ .

.32ډاكټر شفا: هماغه اثر، ۷٦۸مخ.

// .33هماغه اثر، ۷۳۲مخ .

.34غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۲۷۳_۲۸۲مخونه .

// .35هماغه اثر، ۲۸۹مخ.

.36عنايت الله شاپوريان: ۲۵ سده ماليات، ۱۰۰_۱۰۲مخونه .

.37لكهارت: انقراض سلسله صفويه، د مصطفی قلي عماد ژباړه، ۱۳٦۴ل كال چاپ، ۸۴_ ۱۴٦مخونه.

.38غبار: ۲۸۹_۲۹۰مخونه (د حديقة الاقاليم مرتضی حسن بلگرامي په حواله، د هند د نولكشور چاپ، ۳۴٦مخ، دا مطلب په تفصيل سره په گنج دانش �د ايراني ښارونو تاريخي جغرافيه� كې د محمد تقي حكيم په قلم، ۱۳٦٦ل كال، ۴٦۷_۴۷۵مخونو كې لوستلای شئ).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د میرویس نیکه په مشرۍ د کندهار پاڅون (۱۱۲۱هـ ق_ ۱۷۰۹م)

د کندهار پر نیولو لانجه:

کندهار د افغانستان په جنوب لوېديځ کې له هغو شنو سيمو څخه ده، چې انگرېز ختيځپوه لسترنج يې په باب ليکي: �په منځنيو پېړيو کې يې مرکز (پنجوايي) وه، چې د ارغنداب او ترنك رودونو ترمنځ پرته ده. د منځنيو پېړيو په اسلامي سرچينو کې کندهار الرخج (معرب: يوناني اراکوزيا، پهلوي: الرخوت او پارسي: الرخذ) نومول شوی، چې وروسته په کندهار نومول شوی دی).۱(

بابر په ۱۵۲۰م کال پر هند تر لښکرکښنې وړاندې کندهار د ارغوني د ورونو له منگولو وژغوره. ۲

او خپل زوی کامران ميرزا يې د حکومت د مشر په توگه وټاکه، خو ډېر وخت لا تېر نه و، چې په ۱۵۲۰م کال سام ميرزا صفوي د کندهار د نيولو لپاره لښکر تيار کړ او دا ښار يې کلابند کړ.

خو کامران ميرزا د سام ميرزا په وړاندې مقاومت وکړ، چې د سام ميرزا کلابندي يې ماته کړه او سام ميرزا شاتگ ته اړ شو، چې سيستان ته لاړ او له هغه ځايه هرات ته واوښت).۳(

همايون د هغه زوی يې او د بابر ځايناستي په ۱۵۴۴م کال د صفوي دولت د مرستې په بدل کې ايران دولت ته پرېښود، چې له افغان سوريانو څخه د ډيلي سلطنت ازاد کړي، ځکه همايون په ۱۵۴۰م کال د شېرشاه سوري له خوا په هند کې ماتې وخوړله او د ډيلي سلطنت افغان سوريانو ته پاتې شو .

همايون د صفوي دولت د مرستې راجلبولو لپاره ايران ته مخه کړه اود هغه مرسته يې ترلاسه کړه، کندهار يې بيا ايراني دولت ته په واك کې ورکړ).۴(

صفوي پوځ د شهزاده مراد په مشرۍ کندهار ونيو، خو شهزاده تر يوه کال وروسته په کندهار کې ومړ او کندهار بيرم خان ته وسپارل شو، چې ايراني پوځ ته رخصت ورکړل شو (۱۵۴۵) خو د نيولو او تصرف هيله هېڅکله هم د صفوي دولت له زړه څخه ونه وتله، له دې کبله يې يو ځل د هغه د نيولو لپاره لښکر تيار کړ .

لومړي شاه طهماسب په ۱۵۵٦م_ ۹۴٦ق کندهار د هند له بابريانو څخه ونيو، خو د هند اکبر پاچا هغه بېرته له ايران څخه ونيو. لومړي شاه عباس په ۱٦۲۲م_ ۱۰۳۲ق دغه ولايت د هند له امپراتور جهانگير څخه ونيو، خو جهانگير ۱٦ کاله وروسته (۱٦۳۸م کال) بيا دا ځای ونيو، په ۱٦۴۸م_ ۱۰۵۸ق کال کې دويم شاه عباس له پنځوسو زرو سرتېرو سره يوځای دا ولايت ونيو، چې بست او زمينداور هم په کې راته .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه صفوي لس زره کسيز پوځ د مهراب خان تر مشرۍ لاندې کندهار ته پرېښود، په خپله د فراه له لارې هرات بيا مشهد او بيا اصفهان ته ستون شو، تر ٦٠ کلونو پورې (۱۷۰۹م_ ۱۱۲۱ق) د ايراني صفويانو په لاس کې پاتې شو، چې د هند نورو شاهانو لاسرسي نه ورباندې لرله).٥(

د دې پېښو په بهير کې اورنگزېب چې د افغانستان د دفاع مسوول او په ملتان کې مېشت و، پر وخت ونه شو کړای د کندهار دفاع وکړي، يو کال وروسته له اويا زره کسيز پوځ سره يوځای د کابل_ غزني له لارې کندهار ته ورسېد، چې شاه جهان هم کابل ته راغی .

دغو بهرنيو اله گولو د خلکو کرنې ته دومره زيان واړاوه، چې نه يې شول کولای ان د پوځ لپاره هم خواړه برابر کړي. نو پر هندي پوځ ډېره قحطي راغله، له کابله تر کندهاره يو من غله او بوس په دوو روپيو هم نه پيدا کېده، هغه وخت دوې روپۍ ډېرې وې .

مهراب خان په ټينگه د ښار دفاع کوله، نو ځکه د ښار محاصره څلور مياشتې وغزېده، ژمی رانژدې کېده، چې په دښتو کې به واښه نه پيدا کېدل، شاه جهان چې دې حالت ته وکتل، له کابله هند ته لاړ او پر اورنگزېب يې هم امر وکړ چې ملتان ته لاړ شي .

په ١٦٥٠م کال يو ځل بيا د هند امپراتور شاه جهان يو شپېته زره کسيز پوځ له ۴۰ توپونو او ۱۰ جنگي فيلانو سره د خپل زوی اورنگزېب تر مشرۍ لاندې له ملتان او سند څخه کندهار ته ولېږه، چې په خپله کابل ته راغی. دوې مياشتې او اته ورځې دا جگړه روانه وه. خو کندهار يې ونه شو نيولای، ژمی و چې شاه جهان له کابل او اورنگزېب له کندهاره هند ته ستانه شول. په ١٦٥١م کال د اورنگزېب پر ځای د هغه سيال شهزاده داراشکوه د کندهار په نيولو وگمارل شو. هغه د ۷۰ سرتېرو، ۷۰ زره سپاره او پليو کسانو، ۱۰ زره ټوپکوالو، ٦زره بېل لرونکو، ۵۰۰ سقاو، ۳ زره اوښانو، ٦۰۰ فيلانو، ۴ زره بانونو (هوايي اورنيو غشيو) ۵۰۰۰منه باروتو، ۵۰۰ منه سرپو، ۵۴ کوچنيو توپونو او ۳۰ زره توپونو سره کندهار کلابند کړ .

کندهاريانو نوماند صفوي افسر مهراب په زړورتيا سره دفاع کوله، دې حملې او دفاع پنځه مياشتې وخت ونيو، خو برې د شاه جهان په برخه نه شو، ځکه هغه له وړاندې د کندهار د کلابندۍ لپاره اته سوه زره روپۍ لگولې وې، چې اخر د هند دولت د کندهار له نيولو نهيلی شو. د داراشکوه پوځ هند ته ستون شو، تر هغه وروسته له کوم ترون پرته د ايران په صفوي دولت کې ورگډ شو، په دې توگه د هېواد وېش نور هم شونی شو).٦(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګاونډیانو تفرقه اچوونکی سیاست:

کله چې د ایران او هند دولتونه په سیاسي پروګرام کې د کندهار د نیولو پلان هم ځای شو، ایراني صفویان او مغولي امپراتور د کندهار د نیولو لپاره په خپلو کې سره کښېوتل، شاه جهان او عالمګیر څو ځله پر کندهار لښکرې ورخوشې کړې، هر یوه هڅه کوله چې د کندهار ځایي مشران د خپل دولت ملاتړي کړي .

پوهاند حبیبي لیکي چې له ډیلي دربار څخه د خضرخان ابدالي زوی شېرخان سدوزي ته د شهزاده لقب ورکړل شوی و. حال دا چې صفوي دربار هم دی په (میرزا- شهزاده) سره پېژانه .

شېرخان په ۱۱۰۵هـ _ ۱۶۹۳م کال د کندهار له صفوي واکمن (محمد زمان خان) سره ونښت، چې صفوي پوځ ته یې په کوږك دره کې ماتې ورکړه. دغه راز یې خپل کورنی سیال د مغدود (مودود) زوی حسین خان هم مغلوب او ملتان ته په کډوالۍ اړ ایست. په ملتان کې د هند د مغول امپراتور عالمګیر له خوا ورته بل ځایناستی ورغی. حسین خان په ۱۰۶۹هـ_ ۱۶۵۹م کال د هند په رنګپور کې له نړۍ سترګې پټې کړې، چې اولاده یې شجاع خان د احمدشاه بابا او شریف خان د تیمورشاه په پېر کې دغه راز مظفرخان رکن الدوله د ډېر وخت لپاره د ملتان د ناظمانو په توګه وټاکل شول. تر شېرخان وروسته د هغه زوی سرمست خان وروسته بیا د هغه زوی دولت خان (د احمدشاه بابا نیکه) د کندهار د پولو د ساتونکو په توګه پېژندل کېدل .

دولت خان ابدالي چې دا مهال لږ څه ځواکمن شوی و، د هر دولت د پام وړ وګرځېد، دواړ دولتونو د کندهار ساتنې لپاره د دولت خان مرستې ته اړتیا لرله .

دویم صفوي شاه عباس په خپل یوه لیك کې (د ۱۰۵۹ق_ ۱۶۴۹م په پیل کې) دولت خان ته لیکلي وو، هغه یې د کندهار د کلا کوټوال او ایالت پناه نومولی و. ژمنه یې ورسره کړې وه چې د ایران او هند تر ټولو ستر ولایتونه به ورسپاري).۷(

په دې توګه به یې افغان قومي مشران په ډالیو او سوغاتونو راخپلول، یا به یې د مقام او واك له مخې ورکولې. لکه څنګه چې سلطان محمد خالص (د تاریخ سلطاني خاوند) د هند د امپراتور اورنګزېب منشور د سلطان ملخي توخي په کورنۍ کې مطالعه کړې او دا هغه کورنۍ وه چې له کلات څخه تر غزني پورې د سیمې خانان او د ارغسان ابدالي خانان هم د ایران دولت له خوا ونازول شول، د تاریخ سلطاني د څرګندونو له مخې، حسین خان ابدالي د (ده شیخ- ارغسان) په مورچه کې ځینې ابدالیان د ایران صفوي دولت پلویان وو، له همدې کبله صفوي دولت ورته یو اس له ټولو سامانونو سره ډالۍ کړ او (شهزاده) یې ونوماوه).۸(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې د هغه او د ايران دولتونو د کندهار د نيولو لپاره د افغاني قبايلو مرستې ته اړتيا لرله، له شك پرته چې خپلو موخو ته د رسېدو لپاره يې د افغاني قبايلو مشرانو ته رشوت، ډالۍ او سوغاتونه ورکول. ځانونو ته يې رانژدې کول، بيا به يې لښکرې ايستلې .

کله چې به يو هېواد بريالى کېده، نو دغه قبايلي مشران به يې ډېر نازول، افغان ولس به يې په همدې افغاني قبايلي مشرانو ټکول، ان چې له خپلې خاورې به يې شړل. دې کار د افغان قومونو ترمنځ قومي دښمني راپيدا کړه .

له بده مرغه د افغاني قبايلو مشرانو چې ايران هر وخت نازولي، هر وخت يې تېښه پر خپله ريښه وهلې او خپل کلی-چم يې سوځلی دی .

کله چې دولت خان سدوزي وکړای شول تر غزني او سليمان غرونو پورې خپله واکمني پراخه کړي، يو پلو د کندهار له صفوي واکمن سره په مخالفت بوخت شو او د خپلواکۍ اعلان يې وکړ، بل پلو حيات سلطان د خپل تره زوى دومره تر فشار لاندې ونيو، چې اړ يې کړ له ټولو ميراثي او پاتې شوي جايداد څخه سترګې پټې کړي او له خپل ورور لښکرخان (شېر زره ابدالي کورنۍ سره يوځای) ملتان ته ستون شو).٩(

له شك پرته که د حيات سلطان، د هغه د پلويانو او دولت خان سدوزي ترمنځ يې د ګډ ژوند فضا لږه څه پره نه وای، نو حيات سلطان او د تره زوى ته به يې ډېر امتياز په پام کې نيول کېده، چې کورنی يووالی به يې هم ساتل کېده. رښتيا هم چې د دولت خان سدوزي قدرت زيات و. غدار ګرګين نه شوای کولای چې هغه ژر له منځه يوسي، چې تر هغه وروسته ټول قومونه د هغه له پلرني ټاټوبي څخه وشړي .

دولت خان سدوزي به ښايي د خپلو کورنيو سيالانو اجباري شړل ځان ته يو برى ګاڼه، پر خپل واك او بري خوښ و، چې د صفوي بېګلربېګي يې يوازې د کندهار په کلا پورې راايساره کړې وه. کله چې صفوي دربار د دولت خان په وړاندې د دوى د واکمن محمد زمانخان د واك له کمزورۍ کېدو خبر شول، نو زمان خان يې له کندهاره ليرې او پرځای يې يو بل سختګير او ظالم واکمن عبدالله خان کرجي د کندهار د والي په توګه وټاکه. هغه مهال چې عبدالله خان کندهار ته ننوت (١٦٩٨م_ ١١١٠ق) نو د يرغل لاسونه يې وغزول، چې خلك ډېر په تنګ شول. خلکو ترې صفوي دربار ته شکايت وکړ، په دربار کې د عبدالله خان پلويانو شکايت کوونکي شکمن کسان وګڼل او د علاج لار يې بنده کړه. دا ګيله من خلك د اورنګزېب دويم زوى شاه عالم ته ورغلل، نوموړی هغه مهال د کابل واکمن و. خو د اورنګزېب زوى هم د خلکو غوښتنه ونه منله، اخر په ١٧٠٣م کال پر کندهار د بلوڅانو يرغل ته زمينه برابره شوه. خو تر دې يرغل وړاندې د خان ابدالي دولت چې ښار صفا يې مرکز و، د صفوي واکمنۍ په وړاندې پاڅون کړی و، چې والي يې په وېره کې اچولی و.

ځرنګه چې موضوع شاه سلطان حسين ته ورسېده، نو ده ته هم يو خونړی او ظالم قوماندان ګرګين ورپه ياد شو، چې په ١٦٩٩م کال يې د بلوڅانو پاڅون او پر کرمان يرغل شنډ کړی و. پر دې بنسټ ګرګين ته امر شوی و، چې له وړ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواك سره يوځای د كندهار پر لوري حركت وكړي. د ۱۷۰۴م_۱۱۱٦ق كال په مې مياشت كې ګرګين له خپلو پوځيانو سره له كرمانه د كندهار پر لوري حركت وكړ، چې تر اوو اوونيو وروسته كندهار ته راغی(۱۷۰۴ جون).

ګرګين- پاځون شاته وتمباوه او په كندهار كې يې امن واكن كړ. اوس نو ګرګين په كندهار كې د خپل پاينښت لپاره دوه عمده كارونه په مخكې لرل، يو د ابدالي قبيلې رئيس دولت خان سدوزي كمزورى كول، ځكه چې د بېګلربېګي په توګه يې قناعت نه كاوه او دويم كار د ميرويس خان برمته كول او له منځه وړل و، چې تر ټولو نفوذ لرونكی قومي شخصيت و. د لكهارت په وينا پنځوس زره غلجي كورنۍ پسې ولاړې وې .

ګرګين د خپلې لومړۍ موخې د عملي كولو لپاره، ميرويس خان ته د دوستۍ لاس وغزاوه او د كندهار كلانتري يې وروسپارله. ميرويس خان چې يو دراك او د غور خاوند شخصيت و، دا يې غوره وګڼله چې ګرګين ته نژدې وي�د ګرګين په وړاندې به يې اطاعت او همكاري ښووله. ګرګين به هم دی د هغه د شور لرونكي فطرت او ډېر نفوذ له كبله يو خطرناك كس ګاڼه).�۱۰(

په هر حال، ګرګين چې يو دوكه مار او دوه مخی سړی و، د دولت خان سدوزي تر له منځه وړلو وړاندې يې د ميرويس خان په وړاندې خپل هر ډول پټ نيت پټ كړ، هڅه يې دا وه چې د دولت خان دولت او قبيله ړنګه كړي. په دې برخه كې يې بېلابېلې لارې وكارولې. هغو كسانو يې مرسته وكړه چې په ابدالي قبيله كې ځينو كسانو ورسره مرسته كړې وه چې دولت خان ونيسي. له بده مرغه چې دا ناپوه سيالان (عزت خان او اتل خان سدوزي) نه پوهېدل چې د دولت خان تر له منځه تلو وروسته د ګرګين په لاس د دوی د له منځه تلو وار هم رارسېږي، دوی د يوې توري شپې په نيمايي كې ګرګين د هغه له خونړي پوځ سره يوځای په ښارصفا كې د دولت خان كلا ته (د كندهار په ۳۰ ميلۍ كې) راوست .

د ګرګين پوځيانو كلا محاصره كړه، دروازه يې ورماته او دننه شول. دولت خان چې يو زړور انسان و، د تېښتې پر ځای د ګرګين مخې ته ورغی. ګرګين هغه له ځنډ پرته وواژه. بيا يې د هغه زوی نظر محمد خان هم له منځه يووړ. كله چې كلا لوټل كېده دوو نورو زامنو يې رستم خان او محمد زمان له تيارې څخه په استفادې سره وتښتېدل او په ارغسان كې يې خپلو قوميانو ته ځانونه ورسول.

د ارغسان ابداليان چې له دې پېښې خبر شول، وسلوال شول او له ګرګين څخه د غچ اخيستلو په نيت راووتل. ګرګين ووېرېد او روغه يې وكړه، د دولت خان يو زوی رستم يې د قبيلې د رئيس په توګه په رسميت وپېژاند او د دې لپاره چې له ابدالي قبيلې كوم خطر ورته متوجه نه وي، د رستم خان ورور محمد زمان يې د يرغمل په توګه له ځان سره دربار ته يووړ او كرمان ته يې ولېږه، چې د يرغمل په توګه تر څارنې لاندې وي .

څلور كاله وروسته ګرګين په يوه چل رستم خان ځان ته وغوښت،لومړی يې زندان ته وسپاره، بيا يې وواژه. په عين حال كې د ابداليانو پاتې خلك يې تر فشار لاندې ونيول، ويې لوټل او خپل پوځ ته يې وسپارل. بيا يې د كندهار په

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوب کې د شورابك يا بکوا وچو او بې اوبو دښتو او ځينې يې هرات او ځينې يې کرمان ته تبعيد کړل (۱۱۱۹ق_ ۱۷۰۷م)).۱۱(

ګرګين د ابداليانو حاصل ورکوونکې ځمکې د غلجيانو پر مشرانو ووېشلې او په دې توګه يې د افغاني قبايلو ترمنځ د نفاق او دښمنۍ اور بل کړ .

د لکهارت په وينا، ابداليان چې د اتلسمې پېړۍ په پيل کې (د صفوي دولت پرضد د ابداليانو د پاڅون پر مهال، په هرات او فراه کې اوسېدل، شمېر يې تر ٦٠ زرو کورنيو رسېده).

لکهارت يادونه کوي: �غلجيانو د لومړي ځل لپاره د لومړي شاه عباس د پاچايۍ پر مهال (د اوولسمې پېړۍ په نيمايي کې) اهميت پيدا کړ. وروسته تر دې چې ابداليان د غلجيانو د فشار له کبله (او د صفوي دولت د تفرقه اچونې له کبله) له کندهاره هرات ته شاته شول. دويمې قبيلې (غلجيانو) په کندهار او زمينداور کې ډېر زور پيدا کړ، ځکه چې غلجيانو پر سني مذهب ايمان درلود، نو پر کندهار يې د ايرانيانو واکمنۍ ته په پردۍ سترګه کتل، چې وجه يې د لومړي شاه عباس چلند و).۱۲(

د (تفرقه واچوه او خلکو ته تمه ورکړه) سياست يوځل بيا په کندهار کې راژوندی شو، چې نادر افشار کندهار تر يوولس مياشتنۍ محاصرې وروسته په ۱۷۳۸م کال ونيو. څرنګه چې د هرات او فراه ابداليانو په ايران او شا و خوا سيمو کې د نادر افشار په ګټه توري وهلې وې، نادر افشار هم د ابداليانو او نورو افغاني مشرانو د خپلولو په موخه چې د کندهار په نيولو کې يې مرسته کړې وه، مازندران، خراسان، بخارا، بلخ او نورو سيمو ته د هوتکي سلطنتي کورنۍ او نوموتو اشخاصو تر شړلو وروسته يې امر وکړ چې د نيشاپور، ايران او هرات ټول ابداليان دې کندهار ته ستانه شي او د غلجيو خانانو ځمکې دې راخپلې کړې (دا ځمکې وړاندې د صفوي دولت له خوا د دې قبيلې خانانو ته ورکړل شوې وې)).۱۳(

طبعاً د نادر افشار دا اقدام ابدالي قبيلې ته يوه پېرزوينه او له ده څخه ملاتړ و، چې د کندهار نيول يې اسان کړل، کنه نادر د يوې افغاني قبيلې پروا هم نه درلوده. يوازېنی شی چې ورته ارزښتمن و، هغه پر سيمو د ده واکنمې او پر هندوستان د لښکرکښۍ لپاره د ځواکونو برابرول وو .

د پاڅون لپاره زمينه :

د صفوي دولت له خوا د کندهار تر دايمي تصرف وروسته، د اوقافو، مدد معاش او نورو سيمو له خلکو څخه د صفوي مشرانو له لوري له خلکو اضافي ماليات اخيستل کېدل، يا به هم له ځينو کسانو ځمکې اخيستل کېدې او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو کسانو ته ورکول کېدي، دغه راز په صفوي دربار کې د شیعه روحانیت پراخېدونکی نفوذ زیاتېده، چې سني مسلمانان یې ځورول. د همدې ستونزو له کبله د صفوي دولت اداري او مالي دستګاه کمزورې او ړنګه شوه .

د شاه سلیمان صفوي د واکنۍ په پای کې انفلاسیون دومره غالب شو چې د سکې ارزښت زیاتېدو لپاره له خلکو د سرکال مالیات هم په زوره اخیستل کېدل، خو په بل کال کې به یې دا مالیات نه مجرا کول. دې سیاسي او اقتصادي پاشلتیا د ایراني کروندګرو د هېوادپالنې حس کمزوری کاوه. د ایران په نسبت به یې د قسطنطنیې مېرانه زیاتوله، دغه راز یې د ډېلي زړورتیا او د بابر احساسات پارول، چې د شیباني ازبکانو بریدونه یې هم زیاتول، د صفوي دولت په وړاندې چې د هېوادپالنې او خپلواکۍ حس راوپاراوه... د شاه صفي (۱٦۳۹_۱٦۴۲) په لنډه واکمنۍ کې نه یوازې کندهار د ازبکانو په لاس له صفوي دولت څخه وایستل شو، بلکې همدان او بغداد هم د عثماني ترکانو له خوا د صفویانو له لاسه ووتل. د شاه سلطان حسین صفوي په راتګ سره د صفوي دولت سیستم سره ګډوډ شو، چې د بیارغونې هیله یې نه کېده).۱۴(

د پولېنډي کشیش کروسینسکي په وینا: �شاه سلطان حسین به خپل ډېر وخت په شاهي حرمسرای کې تېراوه، کله چې به رابهر شو، یوازې به یې خلك ځورول.� ۱۵(

د غبار په وینا: �د شاه سلطان حسین په واکمنۍ کې د دولت مرکزیت کمزوری شو، د دربار وزیران، سرتېري، روحانیون، خواجه سرایان او فال کتونکي په خپلو کې په شخړو بوخت وو. په اړوندو ولایتونو کې واکمنو فیوډالانو د خپلواکو او نیمه خپلواکو واکمنانو بڼه غوره کړه، چې مرکزي دولت ته به یې مالیات نه ورکول.

څرنګه چې به دولتي خزانې کسر درلود، له دې کبله به یې مامورینو ته د معاش پر ځای ځمکې ورکولې .

دا ځمکې میراثي نه، بلکې لنډمهاله وې، نو د ځمکې خاوند به یې اړ ایسته چې لاسته راتلونکې ګټې ته په پام سره مالیات ورکړي. له مالیاتو معاف شوې لویې ځمکې بیا د روحانیونو او مذهبي هدیرو په واك کې وې، خلك د معاشونو د نشتوالي، د واکمنو او فیوډالانو د ستم له کبله ډېر ځورېدل .

همدې کار د مرکزي دولت سقوط ته لار اواره کړه. د ایران ملت دې فاسدې اداري له کبله ډېر ګیله من و، چې تر مرکز ډېرو لیریو ځایونو کې یې د دولت پرضد پاڅون کولای شوای).۱٦(

د شاه سلطان حسین د واکمنۍ په پنځلسمو کلونو کې، د صفوي کمزوري دولت په وړاندې لږ تر لږه لس پاڅونونه وشول، چې مسوولیت یې تر هر چا وړاندې د شیعه روحانیونو پر غاړه و، چې د دود له مخې یې یوازې د حل پر لنډمهالو لارو غور کاوه. د شاه سلطان حسین د مرکزي دولت په وړاندې د کندهار د افغانانو پاڅونونه یوازې د دې دورې پاڅونونه نه وو، بلکې د هېواد په ګوټ- ګوټ کې د ګڼو پاڅونونو د لړۍ یوه کړۍ وه، چې زیاتې اقتصادي،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيزې او سياسي انګېزې يې درلودې. په دې پېر کې د شيعه روحانيت سختګيرۍ زياتې وې، پر نورو مذهبي لړکيو فشار و، چې همدې کار په لومړۍ درجه ټولو پاڅونونو ته مذهبي رنګ ورکاوه).۱۷(

په ۱۶۹۹م کال د کرمان بلوڅ قبايل تر يرغل لاندې ونيول شول، دوه کاله وروسته ياني په ۱۷۰۱م کال په کندهار کې هم پاڅون وشو .

اروابناد فرهنګ د دې پاڅون يو لوی لامل د کندهار د يوه فيوډال دولت خان سدوزي بغاوت ګڼي او زياتوي: �د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه حسين چې په ۱۶۹۴م کال د اصفهان پر تخت جلوس وکړ، د کمزوري نفس خاوند، خرافاتي او بې ارادې انسان و. د دربار خلکو يې له يو بل سره سيالۍ کولې، د دوی د دسيسو له کبله په مرکز او ولايتونو کې د دولت اداره کمزورې شوه. د ابدالي قبيلې مشر دولت خان سدوزي د سدوخان د کينې له کبله (دی د دې قبيلې يو مشر و) د خپل نفوذ په مرسته په کندهار کې د صفوي والي له اطاعت څخه سرغړاوی وکړ، چې په سيمه کې يې اوضاع خړه پړه کړه. د اصفهان دربار تصميم ونيو، چې د دولت خان د ځپلو لپاره په کندهار کې يو سختګيره او انضباط لرونکی واکمن وټاکي. يو نوی مسلمان شوی ګرجي (کئورګي) او (ختنك) چې په تاوتريخوالي، اخلاقي نيمګړتيا او ظلم مشهور و وټاکه .

کئورګي چې په افغانانو کې يې د ګورګين په نوم شهرت وموند، په ۱۷۰۴م کال د شاهنواز خان په لقب او بېګلربېګي (اعلی حاکم) په توګه له يوه پوځ سره چې په کې ګرجيان او قزلباشان وو، کندهار ته راغی او هڅه يې وکړه چې په سيمه کې د خانانو او ميرانو نفوذ ختم او په کندهار کې مستقيمه اداره ټينګه کړي. څرنګه چې يو دسيسه ګر انسان و، نو لومړی يې له ابدالي مشرانو (د دولت له سيالانو سره) دوستي ټينګه کړه، دغه راز يې د غلجيو يو مشر اميرخان هوتك (ميرويس خان) ډېر ونازاوه).۱۸(

لکه څنګه چې اشاره وشوه. د ګرګين سرتېري په ټوليز ډول له ګرجيانو جوړ و، چې د فاتح پوځ په توګه يې پر کندهاريانو هر ډول ظلم او تېری کاوه. د (پښتنو تاريخ) کتاب په حواله، له لاسه يې نه سپين ږيرو، نه هم ځوانانو، نه نارينه وو او نه ښځو ښه ورځ لرله).۱۹(

له دې کبله د هرې ورځې په تېرېدو سره به د صفوي واکمنۍ په وړاندې د ناراضو خلکو شمېر زياتېده، په دوی کې يو ډېر هوښيار او دراك انسان ميرويس خان هم و، چې د خپل ځانګړي ځراکت او هوښيارۍ له مخې يې د يوه ټوليز پاڅون لپاره زمينه برابروله.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د پاڅون لپاره د میرویس خان هوښیاري:

میرویس خان د ښالمخان زوی (د هوتکي- غلجیو یو خان) له نژدې څخه پر خپلو هېوادوالو د بهرنیو حکومتونو د ظلم او تبعیض شاهد و. هم یې په تجارتي برخه کې لیدل چې د کندهار ډېر عایدات او نور مالونه څنګه د پردیو جېبونو ته لوېږي، دغه راز یې لیدل چې باید عام خلك ۳۰ زره بهرني سرتېري په خپل مزد او لاس ګټلې متاع سره تغذیه کړي. دغه راز د ایران واکمنو د تکبر او تبعیض دروند بار به پر خپلو اوږو ولېږدوي، نو هڅه یې وکړه چې د قوم پاشلي ځواکونه سره یو او بهرنۍ واکمني ختمه کړي. نو د دې ډول هڅې لپاره عمومي شهرت، باور او نفوذ په کار و. د قبایلو خانانو دی له وړاندې پېژانده او خپل ملګری یې ګاڼه .

د ښار خلکو هم د هغه شریفانه او خیرغوښتونکې هڅې د سر په سترګو لیدلې وې او ورباندې باوري وو. هغه څه چې پاته وو د عمل ازادي وه او دا د یوه نظامي حکومت د څارنې په وړاندې شوني نه وو. نو میرویس له دښمن سره د دوستۍ لار غوره کړه، په خبرو، مشورې او خدمت سره یې له ګورګین سره مرسته وکړه چې له سرکښو قبایلو مالیات راټول او اداري او نظامي چارې دې پر ځان متکي کړي، تر دې چې ګورګین دی د کندهار د کلانتر په توګه وټاکه، ځکه چې پر لیاقت او کفایت یې باوري و او هغه مهال دې رتبې د بلدیې (ښاروالۍ) ریاست او ښاري انتظام چارې په خپله لمن کې رانغاړلې .

میرویس خان په کندهار کې د خلکو باور راخپل کړ، د خلکو او حکومت ترمنځ یو ډول پول شو، په همدې وخت کې یې له قبایلي خانانو سره صمیمي اړیکې او غمشریکي ساتله، بله دا چې دی د ابدالیانو زوم و، له دې کبله هغوی ورڅخه کرکه نه درلوده .

خلك د حکومت د ظلم او تېري له کبله پوزې ته رسېدلي وو، چې د چارې لټه یې کوله او میروس ته راغلل. میرویس خان شاه حسین صفوي ته یو لیك ولیکه، چې په هغه کې یې د ګورګین ظلمونه یاد کړي وو، پر لیك میرویس خان او د ښار نورو مخورو کسانو لاسلیکونه وکړل، چې وروسته د قوم د امانتکاره کسانو له خوا د اصفهان دربار ته ولېږل شو .

تمه کېده چې د خلکو له ګرېوانه به د ګورګین او پوځیانو لاسونه لنډ شي، خو د صفویانو فاسدې اداري دغو شکایتونو ته د غوږ نیولو وخت نه درلود، ګورګین د خپل ورور له اقدام څخه چې په صفوي دربار کې یې د دېوان بېګي دنده لرله، خبر شو، میرویس خان یې له کلانترۍ څخه لیرې کړ، د څو شکایت لرونکو لاسلیکونه یې واخیستل او د ایران دربار ته یې یو پټ لیك ولېږه او دی یې د ایران دولت دښمن معرفي کړ (۱۷۰۷م کال) د یوه روایت له مخې صفوي دولت هم میرویس خان او د هغه ملګري دربار ته نژدې په بند کې واچول).۲۰(

میرویس خان په هماغه کال (۱۷۰۷) د هند شهزاده د اورنګزېب زوی ته، چې د کابل واکمن و(۲۱) یو بل لیك ولېږه او په کې لیکلي یې وو چې تصمیم لري د پاس د شاه پرضد پاڅون وکړي. له شهزاده څخه هیله کوم چې د هند

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

معظم او درانه پاچا ته زما د حال حقيقت څرګند کړي.(۲۲) میرویس خان په اصفهان کې د خپل بند پر مهال د شاه پر کمزوري نفس او کم عقلۍ وپوهېد، چې د خواجه سرایانو او ملایانو د لاس اله وه، ځینې تدبیرونه یې وکارول چې د ګورګین تور له ځانه لیرې کړي.

په دې وخت کې یې د دولتي اداري ټول ماهیت او ظرفیت په سم ډول مطالعه کړل چې څومره په فساد کې راښکېله وه. پاچا یو بې کفایت او مامورین نالایق خلك وو. کارکوونکي او سرتېري رشوت خوړونکي او لټان اموخته شوي وو. اداري چارې پاشلې او شاه هم په فال کتلو، دعا لوستلو او له خواجه سرایانو سره پر مجلس بوخت و. د ایران خلك د ملاماتوونکو مالیاتو او د دولت له کبله ډېر په تنګ شوي وو .

میرویس خان باوري شو چې له داسې یوې مفسدې اداري څخه خپلواکي اخیستل اسان کار دی، خو د افغانانو د نظر یووالی لومړنی شرط و، هغه مهال د خلکو واك، د سیمه ییزو خانانو او ملایانو په لاس کې و، دا خانان له یوې خوا له صفوي واکمنانو سره او بل پلو له سیالانو سره پر شخړه بوخت وو. ملایانو هم خلك دېته هڅول چې پر خپل بل مسلمان ورور باندې توره له تېکي راوباسي).۲۳(

پولنډي کشیش کروسینسکي چې اصفهان ته د میرویس خان او د افغانانو له لورې د اصفهان د کلابندۍ پر وخت (۱۷۲۲م) په هغه ښار کې حاضر و او خپلې لیدنې یې په یوه رساله کې لیکلې دي، د میرویس د ملي وجاهت په باب یې کښلي دي: �په افغان قبایلو کې میرویس خان د باور او درنښت وړ کس و، چې افغانانو ورته درناوی درلود. ډېر غرور یې درلود، مدبر او د تجربې خاوند کارپوه او ماهر انسان و، څرنګه چې افغانانو یې اطاعت کاوه، له دې کبله یې د هند له اوسېدونکو سره ځانګړې مینه وه، ډېره شتمني یې درلوده، هرځای یې سفرونه کول له دې کبله یې ډېره شتمني لرله. ګورګین چې د ده دا درناوی او پلویان ولیدل، ځان ته یې وغوښت، ویې نازاوه او د ځان له لورې یې ډاډمن کړ، په دې پلمه چې ګواکې یو مدبر او عاقل انسان دی، نو ځکه غواړي دی د ځینو درنو کارونو لپاره اصفهان ته ولېږي. ژمنې یې ورسره وکړې او د هیلو دروازې یې ورته پرانیستلې).۲۴(

په (سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي) نوي کتاب کې د میرویس خان په باب لولو: �میرویس خان چې د کندهار کلانتر و، په کندهاریانو کې د خپلو ښو اخلاقو له مخې په یوه تجربه لرونکي کس بدل شوی و. د ګورګین تر پام یو خطرناك سړی ښکاره شو، د ولایت واکمن پرېکړه وکړه چې له کندهار څخه یې لیرې کړي. ګورګین خان چې کله شاه ته راپور ورکاوه، نو پر میرویس خان یې د خپل شك په باب هم ولیکل او وړاندیز یې وکړ چې اصفهان ته دې وشړل شي... تر شك لاندې میرویس خان د دې پرځای چې په اصفهان کې تر څارنې لاندې وي، د خپل تدبیر له کبله یې وکړای شول نه یوازې دربار ته لار پرانیزي، بلکې د کروسینسکي په وینا د وزیرانو او مشرانو لپاره د رازونو محرم شو او هر وخت به یې په غونډو کې حاضر و. اصفهان ته د میرویس خان لیرې کول او په دربار کې یې استوګنه د هغه لپاره ځکه ګټوره تمامه شوه چې په ذهن کې به یې ډېره غټه سودا پخوله. دا یو ښه چانس و چې له

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت څخه په استفادې سره د دربار حالت او وضعه ځان ته معلومه کړي، پر همدې مهال یې د دوو ډلو (درباریانو او امیرانو) ترمنځ مخالفتونه او کینې له نژدې ولیدې.�

د فرانسوي کشیش (دوسرسو) په وینا: �د درباریانو ترمنځ د ډلبندیو له خبرېدو یې تصمیم ونیو چې په هغو کې د نفوذ په مرسته له دواړو ډلو څخه استفاده وکړي، خپله لار یې په داسې مهارت سره اواره کړه، چې یوه ډله هم وربانديې شکمنه نه شوه).�۲۵(

نو میرویس خان په خپل ځراکت او درایت سره وکړای شول د اعتمادالدوله (لومړي وزیر- صدراعظم) او دېوان بېگي (د گورگین د ورور) پام ځان ته راواړوي او شاه حسین پر گورگین شکن کړي. د کروسینسکي په وینا ځرنګه چې درونډ سړی و، خپله لوړه- ژوره یې په غور، سوچ او تفکر سره وڅېړله، له همدې کبله صفوي شاه دوی له بند څخه ازاد کړ او اجازه یې ورکړه، چې بېرته کندهار ته ستون شي .

خو میرویس خان کندهار ته تر راتګ وړاندې د حج لپاره مکې ته لاړ، مکې ته د میرویس خان سفر د کندهار پاښون ته د عطف ټکی هم ګڼل کېږي، ښايي میرویس خان به دا سوچ کړی وي، چې د کندهاریانو پاښون ملي صبغه پیدا کړي، ځکه دیني انګېزې کولای شول چې په ټولو افغان قومونو کې یووالی رامنځته کړي او د ده غونډې یوه مشر اطاعت ته یې راوبولي. میرویس خان په سفر کې په دیني مسایلو پوه کسانو سره خبرې وکړې. د کروسینسکي په اند، هغوی ته یې وویل: �ډېره موده کېږي، چې عجم پاچایان راباندې واکمن دي او موږ یې رعیت یو، پر موږ ډېر زیاتی کوي، واکمن و جاهل، ناپوه او بې ایمان دی. لښکر یې هم ظالم دی، چې پر موږ هر ډول ظلم او تېری کوي. دوی یې ساتندویان نوموي، چې هر وخت نارواوې کوي. جور او جفا کوي، زموږ پت او ناموس ته لاس راغزوي، هېڅ ډول زړه سوی نه راباندې کوي. زموږ اولادونه راڅخه غلا کوي او ګرجستان ته یې وړي. هلته یې پلوري، مېرمنې مو هم په زوره راڅخه ودوي، که موږ دیني غیرت ولرو، ایا شرعاً روا نه ده چې پر وړاندې یې توره راوباسو او که هرڅای یې وینو ویې وژنو؟ که جګړه وکړو، جهاد به وي، ایا زموږ له خوا وژل شوي کسان د خدای په لا رکې شهیدان شوي؟ نو که چېرې برى زموږ وي، که یې ناموسونه وپلورو، پر موږ حلال دي؟ دا فتوا ولیکئ چې پر خپله ستونزه وپوهېږو).�۲٦(

میرویس خان په دې دلیلونو سره د مکې له مذهبي پوهانو څخه د افغانانو لپاره په لیکلي ډول فتوا واخیسته، د شاه عباس په پېر کې هم د مکې پوهانو، د رافضیان پر وړاندې د سیف پر پاښون فتوا صادره کړې وه، چې په کې راغلي وو: �که کوم مسلمان یو پوځي مسیحي وواژه، یو ثواب یې کړی، خو که څوك یو ایرانی (شیعه) ووژني، داسې ثواب یې کړی، چې اجر یې اویا برابره زیات دی).�۲۷(

غبار دعوه کوي چې میرویس خان په دې استفتا کې چې له مذهبي پلوه یې موخه د خلکو راپارول و، دا دوې نورې مادې هم ورزیاتې کړې: �د یوه مسلمان ملت مذهبي فرایضو په ادا کولو کې د کوم حکومت له خوا خنډ رامنځته

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، ایا دا ملت شرعاً دا حق لري چې د توري په زور ځان د دې ډول حکومت له شر څخه خلاص کړي؟ دویم: که قومي خانانو یوه ظالم پاچا ته له خلکو بیعت اخیستی وي، ایا خلك دا حق نه لري چې شرعاً دا ډول بیعت فسخ کړي؟.�

د مکې او مدینې دیني پوهانو دا دواړې پوښتنې او فتواوې مثبت ځواب کړې او په غوڅ ډول یې ولیکلې.(۲۸) دا فتوا هغه مهال واخیستل شوه، چې په شماخي ولایتونو کې سنیانو د شیعه ګانو پرضد په پاڅون لاس پورې کړی و. شیعه ګان یې وژل او د عثماني دولت په پلوي یې شعارونه ورکول. ترکیې هم د دې ولایت نیولو ته تمه لرله او خلك یې د صفوي دولت پرضد هڅول. په هر حال، د مکې د دیني پوهانو فتوا ورکړل شوه، چې د فرانسوي راهب (دوسرسو) په وینا �په یوازې سر د ایراني دربار تر ټولو وزیرانو هوښیار و).�۲۹(

میرویس خان د دې قوي مذهبي سند په مرسته اصفهان ته ستون شو، له شاه سلطان حسین او نورو وزیرانو سره یې وکتل، په دربار کې د ګورګین مخالفینو هم هغه په غوږ وواهه، چې ګواکې میرویس یې د مقابلې ځواك لري. نو شاه د میرویس خان د ځواکمنېدو لپاره په ظاهره له خپل استازي سره د کندهار د کلانترۍ فرمان د ګورګین په خوښه صادر کړ، میرویس خان به د لارې په اوږدو کې هر ځای چې کوم قومي مشر او ملا لیده، راکښته کېده، خبرې به یې ورسره کولې او د ایراني دربار د فساد او د خپلواکۍ غوښتنې په باب به یې ورسره خبرې کولې، بیا به یې د مکې د پوهانو فتوا ورته د یوه معتبر سند په توګه وریاده کړه، میرویس خان به د قبایلو، ملایانو او روحانیونو پر یووالي ټینګار کاوه او ټول یې د کندهار عمومي پاڅون ته په تمه کول. د سیستان، فراه، هلمند او کندهار خلك د ده پر لار پراته وو، د هر قوم خلکو د ده نیت تاییداوه).۳۰(

میرویس خان په ۱۷۰۹م کال په ډېر درنښت سره کندهار ته دننه شو او په ډېر ځراکت یې له ګورګین سره اړیکي ټینګ کړل. لیکونه او پیغامونه به یې ورلېږل، دغه راز یې د هغه له ورور سره (چې په دربار کې یې د دېوان بېګي دنده لرله) ښه اړیکي وغزول.

د کندهار ملي جرګه او د پاڅون پیل:

کله چې میرویس خان کندهار ته ورسېد، په ظاهره یې له ګورګین سره پالل، خو په باطن کې د ابدالیانو او غلجیانو له قبایلي مشرانو سره په کندهار کې دننه او بهر په مشوره او د پاڅون په طرحه بوخت و. د میرویس خان لومړۍ جرګه په کوکران (د کندهار د لوېدیځ په شپږمیلۍ کې) ترسره شوه، چې د صفوي دربار د وضعې په باب یې خبرې وکړې او د حج د سفر له پوهانو سره د لیدنې او صفوي د مذهبي استبداد او ظلمونو په باب یې هم څرګندونې وکړې، د خلکو د یووالي غوښتنه یې وکړه او له هغوی څخه یې لوز واخیست).۳۱(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې جرګې وروسته ګورګین میرویس خان ته پیغام ولېږه او د میرویس لور يې ځان ته وغوښته، میرویس چې د ګورګين د وژلو طرحه ورسره وه، د هغه دا شرمناکه غوښتنه يې ومنله او د خپلې لور پرځای يې خپله یوه مینزه د ګورګین حرم ته ولېږله).۳۲(

میرویس خان تر دې وروسته خپل فعالیتونه زیات کړل، چې د (مانجي= د کندهار د شمالي لوېديځ په ۲۰ میلۍ کې) په ملي جرګه کې يې د مکې د عالمانو فتوا د جرګې ګډونوالو ملي مشرانوته څرګنده کړه او ويې ويل چې د ګورګين او پلویانو پرضد يې پاڅون شرعي توجبه لري. په دې جرګه کې دغو مشرانو ګډون کړی و: سیدالخان ناصر، بابوجان بابی، بهادرخان، پير محمد میاجي هوتك، یوسفخان هوتك، عزیز خان نورزي، ګلخان بابړ، نورخان برېڅ، نصروخان الکوزي، د میرویس ورور یحیی خان، وراره يې محمد خان، یونس خان کاکړ او نورو)..۳۳(

د جرګې له برخوالو سره تر اوږدو خبرو وروسته يې پر قرآن کریم لوړه وکړه چې ګورګین او د هغه پوځیان یوځای له منځه یوسي او يو خپلواك ملي حکومت دې جوړ کړي. په دې جرګه کې د قبايلي مشرانو لپاره دندې ټاکل شوې، چې د خپلواکۍ ساتنې او مقابلې لپاره د صفوي دولت هر ډول اقدام ته تیاری ولري. د میرویس خان پرله پسې هڅې او ورتیا د دې لامل شوه، چې دا جرګه په خوښۍ سره پای ومومي او میرویس په خپله مشرۍ ومني .

د غبار په وينا: د دې تاریخي جرګې یوه څرګنده ځانګړنه دا وه چې د دود خلاف د ابدالیانو، غلجیانو، تاجکانو، هزاره وو، بلوڅانو او نورو قومونو متنفذ ملایانو یوه واحده ملي قوه جوړه کړه .

د جرګې له مقرراتو یوه دا وه چې څرنګه صفوي پوځ په کندهار کې ډېر دی، باید داسې لارې چارې وسنجول شي، چې ځواك يې راکم شي. نو د دې لپاره يې د تیرین اباد سیمې د بلوڅ قوم د یوه تن له خوا ګورګین ته د مالیاتو له ورکړې انکار وشو. له بلې خوا میرویس خان دېته وهڅاوه چې د بلوڅانو د ځپلو لپاره نظامي پوځیان واخلي او له تیرین اباد څخه دې په زوره مالیات واخلي. دغه راز کاکړانو ورپسې په ارغسان کې د مالیاتو له ورکړې انکار وکړ، چې ګورګین د درې زره سرتېرو په مرسته د یاغي خلکو په همکارۍ د مالیاتو اخیستلو لپاره له ښاره ووت. میرویس خان ته يې ویل چې له شا څخه د قومي ځواکونو په مرسته ورسره مل شي. میرویس خان له ملي ځواکونو سره یوځای ځان ارغسان ته ورساوه او ګورګین يې د شپې د مېلمستيا لپاره د (ده شيخ- ارغسان) په یوه باغ کې راوباله. نیمه شپه وه چې میرویس خان او پلویانو يې توره له تیکي راویسته او داسې جګړه يې وکړه چې د دښمن يو تن هم ژوندی پاتې نه شو .

میرویس خان ناڅاپه د دښمن درې زره اسونه او وسلې واخیستې او د ښار لورې ته يې مخه کړه. د ښار ساتونکو په دې سوچ چې ګورګين راځي، دروازې خلاصې کړې، څکه میرویس خان د ګورګين جامې په تن کړې وې، نورو سرتېرو يې هم د ګورګين د سرتېرو جامې اغوستې وې .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس خان لومړی ګرجي ساتندویان ووژل، د هغوی پرځای یې خپل ساتندویان وټاکل، چې د ګورګین د پلویانو مخه ونیسي. تر سبا پورې له ټول صفوي پوځ څخه یو تن هم ژوندی پاتې نه شو، د ورځې په رڼا کې د لومړي ځل لپاره خلکو ته د دښمن بشپړه ماته او د میرویس خان برى اعلان شو).۳۴(

میرویس خان د خپلواکۍ مدافع:

میرویس خان چې د دوو لویو امپراتوریو ترمنځ خپل خطرناك موقعیت درك کړ، د کندهار مشران او مخور یې مشورې او جرګې ته راوبلل، وروسته تر دې چې یې د افغان ولس سیاسي موقف د دوو شرقي او غربي دولتونو ترمنځ څرګند کړ، نو ویې ویل که راسره همږغي یاست او همکاري مې کوئ، تل به د خپلواکۍ بیرغ اوچت ساتو، چې د پردیو د غلامۍ کړۍ مو په غاړه نه شي. هغه څوك چې له خپلواکۍ سره مینه نه مني او د پردیو غلامي مني، زموږ ملګري نه دي. کولای شي داسې ځای ته لاړ شي چې هېڅ ظالم پرې واکمني ونه لري).۳۵(

د میرویس خان دې خبرو د کندهار پر خپلواکۍ پلویو خلکو د زړه له کومې اغېز وکړ او ټولو دی د قوم په مشرۍ ومانه. میرویس خان تر دې وروسته د ایران شاه ته، د صفوي دولت د تېرایستلو لپاره یو لیك ولېږه او د ملاتړ ترلاسه کولو لپاره یې د هند امپراتور ته هم لیك ولېږه. په هغه لیك کې چې د ایران شاه ته یې لیکلی و، د کروسینسکي په قول، په کې راغلي وو:

�افغانان د ګورګین له بد چلند څه په تنګ شوي، هغه یې له ګرجیانو سره یوځای وواژه. زه یې په کښلو، کښلو یووړم او کندهار ته یې ورسولم، بغاوت او سرکښي یې وکړه. که اوس پاچا غواړي غچ واخلي او دلته لښکرې راولېږي، افغان لښکر چمتو ولاړ دی. په مقابله او مقاتله به لاس پورې کړي، خدای مه کړه بری به وموميٍ او کندهار به د هندوستان پاچا ته ورکړي. هغه وخت به د دې کار چاره ډېره سخته وي. زه دا وړاندیز کوم چې یو څه وخت دې د لښکرو رالېږل بند شي، څرنګه چې زه په افغانانو کې نفوذ لرم، زه به یې د فتنې اور ووژنم).�۳٦(

د هندوستان پاچا په لیکل شوي لیك کې راغلي وو :

�د کندهار خلك د صفوي واکمنۍ پرضد پاڅون کړی او خپله خپلواکي یې ترلاسه کړې ده، که کوم وخت د ایران پاچا د کندهاریانو پرضد لښکرې راولېږلې موږ به اړ یو ستاسو مرسته وغواړو، ایا د هند پاچا مرسته به مو مرسته وکړي، که یه؟.�

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند پاچا د میرویس خان له خوا لېږل شوی کس له مثبت ځواب سره راولېږه.(۳۷) د هند مغولي دولت په ظاهره د کندهار خپلواکي په رسمیت وپېژنده، خو په پټه یې صفوي دربار ته پیغام ولېږه، چې د دې پېښې مخه ونیسي. هسې نه چې د پښتنو پاخون د هند تر لمنو ورسېږي او هورې د غوریانو، غلجیانو، سوریانو او لودیانو د عظمت پخوانۍ خاطرې یې په ذهن کې ژوندۍ کړي).۳۸(

میرویس خان د واك تر گوتو کولو وروسته د دې پرځای چې ځان پاچا اعلان کړي او د ځان پر وړاندې د سیالانو د حسادت حس راوپاروي، ځان یې د قوم د مشر او له نورو سیمه ییزو مشرانو سره برابر شخص معرفي کړ. په دې توگه یې ټول قومي او سیمه ییز مشران دېته وهڅول چې د بهرنیو یرغلگرو په وړاندې یوموټې او د خپلې ملي خپلواکۍ ترلاسه کولو لپاره یووالی غوره کړي .

کله چې د دې پاخون خبر د اصفهان دربار ته ورسېد، شاه حسین صفوي خپل یو تن استازی کندهار ته ولېږه چې په نصیحت، وعظ یا هم گواښ او ننگوني سره میرویس د ملي خپلواکۍ له ادعا څخه راوگرځوي. خو میرویس خان د صفوي دربار استازی بندي کړ. سید جمال الدین افغان په (تتمة البیان فی التاریخ افغان) کې کاږي چې صفوي دربار خپل استازی محمد جامي خان کندهار ته ولېږه، چې کندهار ته ورسېد، د دې لپاره چې مخالین ووېروي د ایراني دولت د عظمت او د شاه د قدرت په باب یې خرگندونې وکړې .

میرویس خان یې په ځواب کې وویل: �ایا تاسې گومان کوئ، چې عقل او حکمت به د افغانستان د غرنیو خلکو په دماغونو کې پیدا نه شي؟ که ستاسو د شاه په قدرت کې زموږ د ځپلو زور وي، ستاسو رالېږلو ته به حاجت نه و، چې داسې بې مانا خبرې راته وکړئ�. وروسته میرویس خان خپلو ساتندویانو ته مخ واړاوه او ویې ویل: �بندي یې کړئ)�!۳۹(

صفوي شاه د خپلو بېرندوکو درباریانو په مشوره کندهار ته یو بل اېلچي ولېږه. دا دویم استازی د هرات والي محمد خان بلوڅ و، چې له میرویس خان سره د حج په سفر کې ملگری شوی و، میرویس خان دې دویم استازي ته وویل: �د خدای شکر پرځای کړه چې د خبرو چانس خو لرې. لکه د هغه بل غونډې برخلیك به درپه برخه کېده. د غرونو خپلواك خلك د بندگیو په لومو کې نه رابندېږي. زمریو زنځیرونه شلولي او تېرې توري یې په لاسونو کې دي، چې تیکی ته یې نه دننه کوي).�۴۰ (

بیا یې زیاته کړه چې که چېرې زموږ د دوستۍ حرمت نه وای، ته به مې هم بند ته لېږلې، خو تا د مېلمه غونډې پالم .

دویم مېلمه هم تر ځارنې لاندې ونیول شو، هرات یا د ایران صفوي دربار ته یې د تگ مخنیوی وشو. په همدې موده کې د ایراني ځواکونو پر وړاندې د مقابلې لپاره ډېر ترتیبات ونیول شول .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د دویم استازي د نیول کېدو خبر اصفهان ته ورسېد، د هغه دولت وزیرانو ته څرګنده شوه، چې میرویس خان په غوړو ژمنو او تمو سره له خپله هوډه نه اوړي. نو په دې تکل کې شول چې کندهار ته ځواکونه ولېږي.

خو د دې پرځای چې له مرکزه کندهار ته ځواکونه ولېږي، په هرات کې د ایران مېشتو ځواکونو ته امر وشو، چې د میرویس خان د ځپلو لپاره کندهار ته حرکت وکړي. میرویس خان له پنځه زره ملي پوځ سره د صفوي ځواکونو مقابلې ته تیاری درلود. په هغه جګړه کې چې پېښه شوه، میرویس خان پر دښمن بریالی شو. صفوي ځواکونو شاتګ وکړ او هرات ته ستانه شول.)۴۱(

تر دې وروسته اتلسو میاشتو کې د اصفهان له لوري څلورځلې پر کندهار لښکرې راغلې، چې یوازې یې زیات تلفات ولیدل. صفوي دولت بل بری ترلاسه نه کړ، وروستی ځل محمد خان د تبریز واکمن و، چې د پنځه زره کسیز پوځ په ملګرتیا د کندهار له جنګیالیو سره په جګړه بوخت شو، میرویس خان یوازې پنځه سوه افغان سپاره د مقابلې لپاره لېږلي وو، چې په پایله کې د دښمن زر تنه پوځیان مړه یا هم ټپیان شول، پاتې نورو یې تېښته وکړه. واکمن له خپلو درېیو زامنو سره ونیول شو)۴۲(

د صفوي دولت د کندهار د نیولو لپاره د ګورګین وراره خسروخان له ۲۵۰۰۰ پوځیانو سره ولېږه (۱۷۱۰). لکهارت لیکي چې دا پوځونه د ۱۷۱۰م کال په نومبر کې فراه ته ورسېدل او د ۱۷۱۱ تر دوبي پورې هلته تم شول. پر دې مهال یوه ډله ابدالي ځواکونه هم له هرات څخه راغلل او دواړو د کندهار پر لوري حرکت وکړ.)۴۳(

د میرویس خان ځواکونه چې غلجیو او بلوڅانو په کې ونډه لرله، د (پټې خزانې) لیکوال د پلار داودخان تر مشرۍ لاندې د فراه پر لوري د خسروخان مخې ته ووتل. څرنګه چې د خسروخان ځواکونه ډېر وو، د میرویس خان ځواکونه تر شاه شول او په ګرشك کې د هلمند رود پر غاړه د دښمن راتلو ته په مورچو کې پټ شول. د میرویس خان ځواکونو دلته څو ځلې له ځانه ورتیا وښوده، چې د خسروخان ځواکونه یې مات کړل. خو خسروخان خپل ځواکونه له سره سمبال کړل، چې دا ځل غلجیانو ماتې وخوړه او کندهار د صفویانو له خوا کلابند شو (۱۱۲۳ق= ۱۷۱۲م) خو دا بری تلپاتې نه و، ځکه د ښار خلکو په ټینګه دفاع کوله او تر ښار دباندې میرویس خان ترینان او بلوڅان او د پښین خلك د دښمن پرضد وهڅول چې یو شپاړس زره کسیز پوځ تیار کړي او پر دښمن برید وکړي. په دې توګه کندهار ډېر ژر د پردیو ځواکونو له یرغل څخه وژغورل شو. خو خسروخان له ۲۵زره کسیز پوځ سره د کندهاري پاڅونکو له تېغ څخه تېر شول او د جان ملکم په وینا د صفوي له ۲۵زره کسیز یرغلګر پوځ څخه یوازې ۵۰۰_۷۰۰کسان ژوندي پاتې شول، یانې نور ووژل شول.)۴۴(

غبار د ابدالي او ایراني پوځونو د یوځایوالي په باب په دې باور دی چې د ایران سپهسالار خسرو چې د کندهار نیولو ته ګمارل شوی و، له کرمان څخه د تېرېدو پر مهال د دولت خان ابدالي زوی زمانخان چې له ایرانیانو سره یرغمل نیول شوی و، خوشې کړی شو، چې د کندهار د ابدالیانو د رئیس په توګه وټاکل شو او ده هم ورسره ومنله. زمانخان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې له ځان سره راوست او اړ يې کړ چې په دې جګړه او کلابندۍ کې په ځان پورې ځينې اړوند ابداليان د کندهار د ځينو غلجيانو پرضد په جګړه کې ګډون وکړي، خو د کندهار ابداليانو د ميرويس خان له خوا د خپلواکۍ تر اعلانېدو وروسته د حيات سلطان ابدالي د زوی عبدالله خان چې د زمانخان د پلار له خوا ملتان ته په هجرت اړ ايستل شوی و، کندهار ته راوغوښتل شو او دی يې د ابدالي قبايلو په رياست ټاکلی و. په دې شېبه کې عبدالله خان په کندهار کې د ټولو ابداليانو د مشر په توګه وټاکل شو، چې له ميرويس خان او غلجي قبايلو سره په سوله او موافقت کې اوسېده. زمانخان اړ و چې له خپلو اتباعو سره خسروخان او ايران تورن کړي، خو زمانخان ملي روغه جوړه تر شخصي ګټو غوره وګڼله او له خپل قبيلوي سيال عبدالله خان سره پخلا شو، خسرو چې له ابداليانو څخه بېخي نهيلی شو، نو پر خپلو پوځونو يې تکيه وکړه او ښار يې کلابند کړ).۴۶(

په يوه ځای کې د غبار او فرهنګ روايت توپير سره لري: �کله چې خسرو د يوه ستر پوځ په مشرۍ د کندهار پر لوري روان و، د سدوزيو يوه مشر عبدالله خان چې پلار يې يو وخت د ابدالي قبيلې مشر او وروسته يې د ځينو ستونزو له کبله په ملتان کې استوګنه غوره کړې وه، له خپل زوی اسدالله خان سره له ملتانه د هرات پر لوري روان شو، چې د هغه ځای د ابداليانو مشري وکړي. دا دوه کسان په فراه کې له ايران پوځ سره مله شول، کله چې ايراني ځواکونه مات شول، هرات ته لاړل او هلته يې استوګنه غوره کړه).�۴۷(

په ۱۷۱۴م کال دوه نور ځواکونه، يو د رستم خان او بل د محمدزمان خان تر مشرۍ لاندې کندهار ته ولېږل شول، خو دا دواړو ګټه ونه کړه، په ځانګړې توګه کله چې له کرمان څخه يو پوځ د محمد زمان قورچي باشي تر مشرۍ لاندې ګمارل شوی و، چې کندهار ته نژدې د لارې په اوږدو کې د بلوڅانو د بريد له کبله ووژل شول .

د صفوي دربار له خوا پوځ ونه لېږل شو، ځکه چې دا مهال له فراه څخه تر کندهار، کلات او مقره پورې سيمې د يوه ملي واحد په توګه د ملي پوځونو په لاس کې وې، چې ټولو خلکو يې ميرويس خان د ملي اتل او خپل مشر په توګه پېژانده).۴۸(

ميرويس خان يو مبارز او ملي شخصيت و، چې د ګاونډيانو له سياسي اوضاع څخه هم ښه خبر و، دغه راز يې د حکومت کولو دود هم زده و. اته کاله يې په ډېره خپلواکۍ سره د خلکو مشري کوله، هر وخت به يې د خلکو له درد او ستونزو ځان خبراوه، خلکو هم ورته ډېر درناوی او ارادت درلود. هغه ته به يې (نيکه) وايه. ميرويس خان دا نوښتګر مبارز شخصيت چې د هوتکي لړۍ موسس و، د پردۍ واکمنۍ د ړنګولو او ملي خپلواکۍ د ټينګولو لپاره يې د افغانستان په يوه څنډه کې لار پرانيستله، خو ډېر لنډ عمر يې وکړ، ده لا خپله طرحه نه وه بشپړه کړې، چې په ۱۷۱۵م (د ۱۱۲۷ه، د ذيحجة ۲۸مه) يې تر اته کلنې واکمنۍ وروسته د ۴۱ کلونو په عمر له دې نړۍ سترګې پټې کړې).۴۹(

چې د کندهار په لوېديځ د کوکران په سيمه کې خاورو ته وسپارل شو، پر شنخته يې دا بيت لولو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بر سر مرقد ما چون گذري همت خوا

كه زيارتكدۀ مردان جهان خواند بود

په كندهار كې خلك تر اوسه پورې د هغه قبر ته د زيات لپاره ورځي او ځينې كسان د ځينو ناروغيو د درملنې لپاره له هغه ځخه شفا غواړي، چې دا كار دغه باتور او مېړني كس ته د كندهار د خلكو اخلاص او ارادت ښيي .

افغانانو او خپلو پلويانو ته يې وروستۍ لارښوونه دا وه: �لومړى ستاسو كارونه خداى ته سپارم، دويم دا چې دښمنانو پرضد جهاد كې هڅه وكړئ، په هر حال كې خپله مېړانه وساتئ، بايد يووالى ولرئ او دښمن ته سر ټيټ نه كړئ، د ستونزو، درغليو او شومو موخو د شنډولو لپاره هڅه وكړئ، چې د عجم خلك نفاق او كركه كړي. دولتونه يې بايد ړنګ شي، د زړونو په يووالي سره حركت وكړئ، د خداى په مرسته به وربانديې بريالي شئ او اصفهان به ونيسئ).۵۰(

تر دې خبرو وروسته ميرويس خان ومړ او په كوكران كې ښخ كړاى شو).۵۱(

تر دې وروسته يې ورور مير عبدالعزيز واكمن شو، مير عبدالعزيز يو نرم خويه انسان و، له صفوي دولت سره يې د سازش هوډ درلود. په دې موخه يې د ايران شاه ته يو ليك ولېږه چې خپل اطاعت يې په كې ځرګند كړى و.

د ميرويس نيكه زوى محمود چې اكثره وخت به له خپل اكا سره و، سترګې يې پر ليك ولګېدې، چې د اكا له خوا يې د ايران پاچا ته ليكل شوى و، محمود ته مړينې پر وخت د خپل پلار خبرې يادې وې، د ليك په ليدو ډېر په غوسه شو، توره يې وكښله او د خپل اكا كټ ته ورغى، په يوه ګوزار يې وواژه. له كوره ووت او خلك يې له قرآني ايتونو سره سم د صفوي دولت پرضد جهاد ته راوبلل او ويې ويل: �زما اكا مير عبدالعزيز خپل قوم ته خيانت وكړ، يو ځو ورځې پركراره وو، بيا يې غوښتل زموږ ګرېوان د دښمن منګولو ته وركړي).۵۲(

بيا يې د خپل اكا له خوا ايراني پاچا ته ليكل شوى ليك ولوست. افغانانو چې په جګړو كې د محمود زړورتيا ليدلې وه، مينه يې ورسره درلوده، دى يې د هغه د پلار د ځايناستي په توګه ومانه (۱۷۱٦م) هغه دا مهال ۱۸ كلن و.

سرچينې:

.۲۱ .لسترنج: جغرافياى تاريخي سرزمينهاى خلافت شرقي، د محمود عرفان ژباړه، ۱۳۳٦، ۳۴۵مخ.

.3غبار: افغانستان در مسير تاريخ، لومړى ټوك، ۲۹۴_۲۹۵مخونه.

.4مير محمد صديق فرهنګ: افغانستان در پنج قرن اخير، لومړى ټوك، ۷۴مخ،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.5لکهارت: انقراض سلسه صفویه، ۹۵مخ.

.6غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، ۱۹٦۷م کال، ۳۰۰مخ، تاریخ مختصر افغانستان: ۲۰۵_۲۰٦مخونه.

.7حبیبي: هماغه اثر، ۲۳۵_۲۳٦مخونه. لکهارت: هماغه اثر، ۱۱۱مخ.

.8غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، ۳۰۱مخ.

.9حبیبي: تاریخ مختصر افغانستان، ابدالیان، ۲۳۵مخ.

.10لکهارت: هماغه اثر، ۹۷_۹۸مخونه.

.11میرغلام محمد غبار: احمدشاه بابا، دویم چاپ، پېښور، ۱۳۷۸ل، ۱۱مخ، له تاریخ مختصر افغانستان سره دې پرتله شي، ۲۳۷مخ.

.12لکهارت: هماغه ځای، ۹۵، ۹٦ او ۱۱۱مخونه.

.13فیض محمد کاتب، نژادنامهٔ افغان، ایران چاپ، ۹۸مخ. فرهنگ: لومړی ټوك، ۱۰۷_۱۰۸مخونه.

.14پوهاند زهما: اریانا مجله، ۱۳۵۱، دریيمه گڼه، �رستاخېز قندهار� نومې لیکنه، ۱۷_۱۸مخونه .

.15سقوط اصفهان، بروایت کروسینسکي: د سیدجواد طباطبایي بیالیکنه، ۲۲مخ.

.16غبار: هماغه اثر، ۲۹۱مخ.

.17ډاکټرشفا: پس از هزار و چهارصد سال، دویم ټوك، ۷۵٦مخ.

.18فرهنگ: افغانستان در پنج قرن اخیر، لومړی ټوك، ۷۵مخ.

.19قاضي عطا الله: د پښتنو تاریخ، لومړی ټوك، ۵٦مخ، د حربي پوهنتون چاپ، ۱۳۵٦.

.20ایران، کلده وشوش، د مېرمن ژان ډیولافوا لیکنه، وشوالیه لژیون دونور، پاریس، ۱۸۸۷م کال، د علي محمد فره وشي ژباړه، د تهران پوهنتون چاپ، ۱۳۷۱، ۲۵٦مخ.

.21هماغه اثر: ۱۱مخ، دا لیکوال بهادرشاه ته لېږل شوی چې لکهارت بیا د بهادرشاه په باب لیکي: نوموړی په ۱۷۰۷م کال د خپل پلار (اورنگزېب) پر ځای کښېناست او د بهادرشاه لقب یې غوره کړ.

.22کروسینسکي: ۱۱مخ (تعلیقات).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

23.غبار: ۳۱۸مخ. د قاضي عطا الله خان تاريخ، لومړی ټوك، ٥٦_٥٧مخونه. ملسون: تاريخ افغانستان، د منشي احمدجان ژباړه، ۲۰٦_۲۰۹مخونه.

24.تاريخ سياح مسيحي، زياتونې او لمنليکونه د فقير محمد خيرخواه، ۱۳٦۳، کابل، ۱۸مخ.

25.سقوط اصفهان، بروايت كروسينسكي: د سيد جواد طباطبايي بياليكنه، ۳۱_۳۲مخونه، د ۱۳۸۲ل كال چاپ .

26.كروسينسكي: تاريخ سياح مسيحي، د فقير محمد خيرخوا په زيار، ۲۱مخ .

27.سقوط اصفهان، بروايت كروسينسكي: ۳۲مخ.

28.غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۳۱۹مخ.

29.۳۰ .سقوط اصفهان، بروايت كروسينسكي: ۳۳مخ.

31.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، پېښور چاپ، ۲۴۳مخ.

32.پوهاند حبيب الله تږی: د كروسينسكي خاطرات، د ازاد افغانستان مجله، څلورمه گڼه، ٥٦مخ.

33.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، ۲۴۳مخ.

34.غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۳۱۸_۳۱۹مخونه، د قاضي عطا الله د پښتنو تاريخ نومي اثر، لومړي ټوك ٥٥مخ سره دې پرتله شي. تاريخ افغانستان از ملسون، د منشي احمدجان پښتو ژباړه، ۲۰۲مخ .

35.حبيبي، تاريخ مختصر افغانستان، دويم ټوك، ۷۳مخ، هوتكيها: عبدالروف بېنوا، ۱۳۳٥ل كال چاپ، ۴۴مخ.

36.كروسينسكي: تاريخ سياح مسيحي، ۲٦مخ.

37.هماغه ځای، ٦مخ.

38.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، ۲۴۴مخ.

39.سيد جمال الدين افغان: تتمة البيان فی التاريخ افغان، د محمد امين خوگياني ژباړه. ۱۳۱۸ كابل، ۱۹_۲۰مخونه، ميرزا ملكم خان هم دا خبرې اترې په خپله كتاب (تاريخ ايران) كې رااخيستې او ارواښاد علامه حبيبي بيا دا خبرې اترې په (تاريخ مختصر افغانستان)، ۲۴٥مخ كې رااخيستې دي .

40.تاريخ مختصر افغانستان: ۲۴٦مخ .

41.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، ۲۴٦مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

42.هماغه اثر: هماغه مخ .

43.لکهارت: هماغه اثر، ۱۰۴مخ .

44.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان، ۲۴٦مخ .

45.سقوط اصفهان بروايت کروسينسکي: ۲۰ مخ.

46.غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۳۲۲مخ، او قاضي عطا الله، ۷۳_۷۴مخونه.

47.فرهنگ: هماغه اثر، ۸۱مخ .

48.غبار: ۳۲۰مخ، له (تاريخ افغانستان از ملسون) سره دي پرتله شي، پېښور چاپ، ۲۱۰مخ .

49.غبار: هماغه ځای، ۳۲۰مخ .

50.کروسينسکي: هماغه ځای، ۲۸مخ .

51.هوتکيها: عبدالروف بېنوا،۱۳۳۵ کال چاپ، ۷۹مخ. غبار: ۲۲۳مخ .

کروسينسکي: ۲۸_۲۹مخونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم څپرکی

د شاه محمود افغان سرکښي او د ایراني صفوي دولت پاشلتیا (۱۱۳۴هـ ق= ۱۷۲۲م)

د عمده سرچینو پېژندنه:

د شاه محمود افغان او د هغه پوځیانو د اروایي او فزیکي پېژندنې لپاره، دغه راز پر اصفهان د افغانانو د یرغل په باب له تعصبه ډکو ایراني او افغاني سرچینو ته تر مراجعې وړاندې باید د اروپایانو یادښتونو او خاطرو ته پام وکړو، چې د افغانانو له خوا د اصفهان د کلابندۍ په بهیر کې هلته موجود وو، چې د اصفهانیانو، د ایراني واکمنانو د تدابیرو او له خلکو او دولتي کسانو سره د افغانانو د چلند په باب یې له کینې او تعصب پرته لیکنې کړې دي. په دې برخه کې درې نوموتي تاریخي اثار په لاس کې لرو، چې په اړونده موضوع کې مو مرسته کوي. لومړی اثر (تاریخ سیاح مسیحي) دی، چې د یوه پولېنډي کشیش کروسینسکي J. T Krusinske له خوا لیکل شوی او د (بصیرتنامې) او یا (عبرتنامې) په نومونو هم ژباړل شوی .

کروسینسکي ۲۰ کاله په ایران کې تېر کړل، داصفهان د محاصرې او فتحې په ستونزمنو ورځو کې هورې و، چې د ۱۷۲۵م کال د جون تر لومړیو، یانې په اصفهان کې د شاه اشرف افغان تر جلوس څو اوونۍ وروسته هملته و، چې د خپل شهرت له کبله هم د شاه سلطان حسین په دربار کې منل کېده او هم یې له محمود افغان سره راشه درشه درلوده. له اوضاع ښه خبر و، له دې کبله یې لیکنې هم له عیني واقعیتونو برداشتونه دي .

دا کتاب پر پارسۍ سربېره په ترکي، فرانسوي، انګرېزۍ او لاتینۍ ژبو هم ژباړل شوی، چې ایرانپوهان، نور څېړونکي او پوهان ګټه ځنې اخلي. د مسیحي ګرځندوی (سیاح) رساله په ۱۳۵۲ل کال په تهران کې (بررسهي های تاریخي) نومې مجله (۴_۵ ګڼو) کې چاپ شوې، چې په ۱۳۵۴ل کال بیا د ډاکټر اسمعیل رضوان له خوا په مستقل ډول په تهران کې چاپ شوې ده .

په افغانستان کې هم په ۱۳۸۲ل کال (پژوهشي نګاه معاصر در تهران) نومې موسسې د کروسینسکي رساله د سید جواد طباطبایي په زیار بیا لیکلې او چاپ کړې، چې په کې د یوه فرانسوي (دوسرسو) نظر هم راغلی دی .

دویم اثر ګراسننګ انګرېز لاس لکهارت اثر دی، چې (انقراض سلسله صفویه و ایام ایتلای افاغنه در ایران) نومېږي. له لومړي لاس ماخذونو او سرچینو څخه په ګټه اخیستلو د ګرځندویانو یادښتونه، د شرقي هند، هالېنډ، د فرانسې قنسول د استازو یادښتونه په کې راغلي، چې د اصفهان د کلابندۍ پر مهال یې په ګڼو اروپایي او ایراني سرچنو کې له علمي او تاریخي تحلیلونو سره یوځای چاپ کړې).۲(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا کتاب لومړی ځل د مصطفی قلي عماد له خوا وژباړل شو، چې په ۱۳۴۳ل کال په تهران کې خپور شو، وروسته بیا د ډاکټر اسمعیل دولتشاهي له خوا هم وژباړل شو او په ۱۳۴۴ل کال په تهران کې چاپ شو. د عماد ژباړه په ۱۳٦۴ل کال بیا نوي او لیکوال (سیستاني) زیاتره له همدې کتاب څخه ګټه اخیستې ده.

درېیم مهم او ګټور اثر (اشرف بر تختگاه اصفهان) نومی اثر دی چې ډاکټر فلور په ایران کې د اصفهان د سقوط پر مهال د هالېنډ �د هند د شرقي کمپنۍ� د استازو د ورځنیو یادښتونو له مخې لیکلی، په دې اثر کې د ایران د دښمنانو لکه روسیې او عثمانیه ترکیې پر وړاندې د شاه اشرف د جګړو په باب ګټور مطالب راغلي دي. د یادونې وړ ده چې په دې درېیو اثارو کې د افغانستان د ملي غورځنګونو، په ځانګړې توګه د هوتکیانو د غورځنګ د تاریخ په باب ډېر مهم او ګټور مسایل او مطالب راغلي، چې څرګنده نه ده افغان تاریخپوهان ولې پام نه ورته کوي؟ ان د (افغانستان در پنج قرن اخیر) نومي کتاب لیکوال هم دغو اثارو ته سرسري کتنه کړې ده، حال دا چې په دوی کې د پوځیانو لړه توقع، د افغانانو جګړه ییزه روحیه، ډسپلین او عسکري نظم، خوراك، پوښاك، د افغان مېرمنو ګاڼه، صورت، خوی او اخلاق او له ایرانیانو یا ایران مشرانو سره چلند، د ټولنیزو ډلو او طبقو په باب یې لیدلوری، پر صفوي حکومتي نظام یې د بري لامل، ایرانیانو له لاسه یې د ماتې لاملونه او په سلګونو نور موضوعات په دې دوو اثارو کې راغلي دي .

مخ پر وړاندې، پر اصفهان تر بري پورې:

شاه محمود (۱۷۱٦=۱۷۲۵م) د میرویس نیکه زوی یو ځواکمن او زړور جنګیالی و، خو د خپل پلار په کچه یې ځراکت، تجربه او تدبیر نه درلود، ځکه د جلوس پر مهال ۱۸کلن و او د خپل پلار مقام ته تر رسېدو پورې یې ډېر وخت ته اړتیا لرله. خو ډېر مسوولیت او لږې تجربې د هغه عمر لنډ کړ، ان تر درېیو کلونو هم.

د کروسینسکي د لیکنې له مخې شاه محمود افغان د ایران او په صفوي دولت کې د اختلاف او درز ونو په باب معلومات د خپل پلار له خولې، ان د مرګ پر وخت اورېدلي وو، له دې کبله یې د ایران تر زړه پورې د پرمخیون سوچ درلود.)۳(

د هرات د ابدالیانو او د کندهار غلجیو له خوا د صفوي لښکرو تر پرله پسې ماتو وروسته دی په دې پوه شو چې په ایران کې اوضاع بدله ده، که هر زړور ځوك وغواړي یو غوښ او بریمن برید وکړي، بریالی کېږي. دی د ۱۷۱۹م کال په دوبي کې د یوه ۱۱۰۰۰کسیز پوځ په ملتیا (د لکهارت په حواله) له کندهاره ووت او داسې یې وښووله چې ګواکې له ابدالیانو سره د جګړې خیال لري، خو کله چې دلارام ته ورسېد، سیستان ته یې مخه کړه، د دې ولایت تر نیولو وروسته یې د کرمان لار ونیوله. د سیستان او کرمان ترمنځ په وچه او سوځنده دښته (کویر لوت) کې د محمود پوځ ډېر تلفات وړکړل. کله چې کرمان ته ننوتل، د ښار واکمن له جګړې او مقاومت پرته ښار پرېښود او اصفهان ته

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وتښتېد. کرمان له تلفاتو پرته د شاه محمود افغان لاسته ولوېد، چې ۹میاشتې یې پرې واکمني وکړه. صفوي دولت محمد قلي بېگ قزویني له ۹۰۰۰سپاره پوځ سره یوځای د افغانانو مقابلې ته ولېږه، خو دا پوځ د شاه محمود افغان له خوا وځپل شو، په کندهار کې د سلطان بېجن لکزي تر مشرۍ او د ملك جعفر سیستاني (محمود سلطان بېجن یې په کندهار کې د خپل نایب په توگه ټاکلی و) په ملگرتیا د پاڅون خبر د اصفهان پر لوري د محمود افغان پرمخیون په ټپه ودراوه. ځان یې ډېر ژر کندهار ته ورساوه او په کندهار کې یې پاڅونکو مشران اعدام او امنیت یې ټینگ کړ).۴(

لکهارت په څرگنده د هغو کسانو نظر ردوي چې وایي گواکې د قزلباشو قوماندان لطف علي خان داغستاني د محمود پر وړاندې جگړې لپاره کرمان ته لاړ او محمود ته یې ماتې ورکړه. نو ځکه د محمود لښکرو کرمان پرېښود، لکهارت دا خبره یوازې د لطف علي خان باتې گڼي .

د مجمع التواریخ په روایت لطف علي خان (هغه څوك و، چې په بې تدبیرۍ، غرور او غوسه کې یې نوم درلود))۵(

په دې توگه لطف علي خان په غوڅ ډول یو بې کفایت او بې زړه قوماندان ونومول شو، ځکه چې د محمد قلي بېگ قزویني تر مشرۍ لاندې د ۹۰۰۰کسیز پوځ له شتوالي سره سره یې د محمود پر وړاندې جگړه نه غوښته، ده هېڅ کوم نقش ونه لوباوه، دا پوځ یې په خپله ړنگ شو. په هر حال، شاه محمود دوه کاله په کندهار کې تم شو، پر ایران یې د برید لپاره ځان ځواکمن او په ۱۱۳۴ه (۱۷۲۱_۱۷۲۲م کال) یې له مجهز پوځ سره د اصفهان د نیولو لپاره له کندهاره ووت او د ۱۷۲۱م کال د اکتوبر پر ۲۱مه کرمان ته ننوت. کرمان له کومې ستونزې پرته د هغه لاسته ولوېد، خو ارگ د محمود پر وړاندې خپلې دروازې وتړلې او مقاومت یې پیل کړ، افغانانو د ارگ د نیولو لپاره ډېر درانه تلفات ومنل، خو بریالي نه شول. بیا یې ارگ کلابند کړ د کرمان قوماندان رستم محمد سعدلو چې ارگ یې له هره اړخه پیاوړی کړی و، په مېړانه دفاع کوله. تر دې چې ووژل شو. رستم سعدلو د ۱۷۲۲م کال په جنورۍ کې ووژل شو او ځایناستی یې چې د جگړې او مقاومت وړتیا یې نه لرله، د پیسو په اخیستلو له محمود سره روغه وکړه .

محمود هم ډېرې پیسې ومنلې او هوډ یې وکړ چې د اصفهان پر لوري به خپل پرمخیون ته دوام ورکړي).٦(

بله پېښه چې په کرمان کې یې د افغانانو پاڅون نور هم غښتلی کړ، له محمود څخه د هغه ولایت د زرتشتیانو ملاتړ و، ځکه په دې ښار او د ایران په نورو برخو کې دوی د شیعه ملایانو او دیني مشرانو له خوا سپکېدل، چې ډېر ترې په تنگ وو. دوی اړ وو د هر هغه پاڅون اوهڅې ملاتړ وکړي، چې صفوي ځواك ختموي .

زرتشتیانو گام پر گام د محمود ملاتړ کاوه، ده هم له دې وضعې د ځان پر گټه استفاده وکړه او د زرتشتیانو هرکلی یې وکړ .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې لښکرکښۍ کې د محمود د پوځ يو بريالی مشر د سيستان يو زرتشتی و، چې نصرالله (ړوند سلطان) نومېده. د نصرالله دا عادت و چې تل به يې يوه سترګه پټه نيوله، له همدې کبله يې په (ړانده سلطان) شهرت موندلی و. د افغاني پوځيانو په مشرتابه کې د زرتشتي قوماندان شتون په هغو مذهبي اختلافاتو کې له يوې خوا د محمود افغان هوښياري ځرګندوله، له بله پلوه يې په نظامي چارو کې د (ړانده سلطان) د بېساري مېړانې او وړتيا ځرګندويي کوله. کېدی شي يو بل دليل يې له شاه محمود افغان سره د کرمان د زرتشتيانو همږغي او د شاه محمود افغان شتون وي. په هر حال، شاه محمود تر کرمان وروسته د يزد پر لوري مخه کړه، کله چې يزد ته ورسېد، خلکو د افغان لښکرو پر وړاندې مقاومت وکړ. محمود د يزد له کلابندۍ ډډه وکړه او د اصفهان لوري ته روان شو. د ۱۷۲۲م کال د مارچ په لومړيو کې افغان پوځيان د اصفهان په ۲۰کيلومترۍ کې ګلناباد سيمې ته ورسېدل، تر دې ځايه پورې د افغان ځواکونو د مخنيوي لپاره د ايران دولت له خوا هېڅ ډول مقابله او مقاومت ونه شو .

د ګلناباد برخليك ټاکونکې جګړه:

د شاه محمود د پوځ په باب هم د تاريخ کښونکو روايتونه سره اختلاف لري. ځينې کسان يې شمېر ۸زره او ځينې ۲۸زره، ځينې نور بيا له ۳۰زره څخه تر ۴۰زره پورې کسان ښيي. خو د شاه محمود د پوځ هغې شمېرې ته په پام سره چې دوه کاله وړاندې يې په مرسته تر کرمان پورې مخته تللی و او لکهارت يې شمېره ۱۱۰۰۰سپاره ښيي، اټکل کولای شو چې شاه محمود په کندهار کې په خپله دوه کلنه استوګنه کې زيات کندهاريان د بلوڅانو، هزاره ګانو او نورو په ګډون د ايران پر پلازمېنه د بريد لپاره راټول کړي وو. دا اټکل چې دا ځل يې بايد د نورو مهالونو په پرتله د پوځ شمېر زيات وای، حقيقت ته نژدې دی.)۷(

خو کروسينسکي وايي: افغان پوځ د اصفهان تر کلابندۍ وروسته که څه هم ډېر مړي پرېښوول، بيا يې هم شمېر ۲۰ زره ته رسېده. د عبدالله ايشيك اقاسي په وينا، شاه محمود نکل کوي، چې د اصفهان د محاصرې پر وخت د افغان پوځيانو شمېره زرو پينځنو، اته زره هزاره وو او څلور زره بلوڅو ته ورسېده)۸(.

خو لکهارت بېلابېلو شمېرو ته په پام سره وايي: د شاه محمود د پوځيانو شمېر دا ځل تر ۱۸۰۰۰کسانو زيات نه و، حال دا چې صفوي دولت د اصفهان د دفاع لپاره ۵۲زره جګړه مار چمتو کړي وو .

لکهارت دا يادونه هم کوي چې ښايي د اصفهان د نيولو لپاره به دا پوځ بس نه و، خو بايد ياد وساتو چې د افغانانو مذهبي ملاتړ، زړورتيا او جګړه مارۍ دا خلا ډکوله.)۹(

فرانسوي څېړونکی او لرغونپوه مادام ژان ديولافوا چې په منځينو پېړيو کې د ايراني ودانيو د معماري سبك د مطالعې لپاره په ۱۸۸۱م کال ايران له نژدې ليدلی او ودانۍ يې کتلې وې، پر هغه ښار د افغانانو د يرغل تر يادولو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د صفوي پوځيانو شمېر چې په وسلو او زغرو سمبال وو، شپږ اسونه او شپږ رکابونه يې لرل، ٦٠زره او د افغان جنګياليو شمېر چې د توري له پرکا پرته يې نور څه نه لرل، ٢٠زره کسه ښيي او زياتوي چې له افغان پوځيانو سره ١٠٠ زنبورك توپونه، چې پر اوښانو لېږدول کېدل، يوځای وو).١٠(

په هر حال، د ١٧٢٢م کال د مارچ پر اتمه د افغان برخليك جوړوونكو پوځيانو جګړه د صفوي دولت پر ضد چې په قوي توپخانو سمبال وو، په ګلناباد کې پيل شوه .

شاه محمود هوتك تر جګړې وړاندې د خپل پوځ کتنه وکړه، د خپلو لنډو خو پاروونكو خبرو په ترڅ کې يې ورته وويل: �د ايران ناپايه شتمني په تاسو پورې اړه لري، پام مو وي که په جګړه کې مو ناغېړي وکړه، نو په سوځنده او وچو دښتو کې به مړه شئ، بلکه ګټه به ونه وينئ�. بيا يې ګبرانو (زرتشتيانو) ته هم وويل: كه ايرانيان بريالي شي، نو يو تن به هم ژوندی درپرې نهږدي، تاسې ټول بهٔ تر تېغ تېر کړي).١١(

د افغان پوځ په مورچه کې امان الله خان له ځينو جنګياليو سره په ښي لاس او نصرالله زرتشتي د بلې ډلې په مشرۍ په کيڼ لاس او شاه محمود د دواړو ډلو په منځ کې ودرېد. د ايرانيانو له خوا رستم خان او د (حويزه) والي سيد عبدالله د نصرالله خان زرتشتي پر وړاندې ودرېدل .

اعتمادالدوله محمد قلي خان د شاه محمود او د لرستان والي عليمردان د امان الله خان پر وړاندې ودرېدل. جګړه د مارچ د اتمې د مازيګر تر څلورو بجو وروسته د ايرانيانو له خوا پيل شوه، چې د شپې پر ٩ بجو پايته ورسېده. د ايرانيانو کينه ګرې لښکرې له افغاني پوځيانو سره د پرتلې وړ نه وې، داسې ښکارېدل چې بری به د ايران په برخه شي، خو وروسته چې د دواړو خواوو وسلې او پوځونه په کار ولوېدل افغان جنګيانو د صفويانو پر نامنظم او ګڼو لښکرو بری وموند .

د ايران تر ټولو جنګيالی پوځ د رستم خان تر مشرۍ لاندې جنګېده، چې ډېره ښه جګړه يې کوله، خو بيا هم د افغانانو تر تېغونو تېر شول، د تېښتې پر وخت د رستم خان اس پر ځمکه ولګېد، ده غوښتل بيا پر زين کښېني چې پر سر يې يو وار وربرابر شو او د افغانانو د نيزو په ګوزارونو سوری- سوری شو .

عليمردان خان چې بختياري او د کوه ګيلويه ملېشې يې تر لاس لاندې وې، تر همدې مرګونو ګوزارونو لاندې راغی، ورور يې ووژل شو او دی هم سخت ټپي، پر ځمکه ولوېد، كه پوليانو يې په وينو لړلی بدن له ځمکې نه اوچتولای، د رستم خان په برخليك به اخته کېدای .

اعتمادالدوله محمد قلي خان چې وليدل د ايراني پوځونو دوو نورو ستونونو هم ماتې وکړه، پرته له دې چې مرسته يې وکړي، پر خپلو ملګرو يې د شاتګ امر وکړ .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانانو صفوي پوځونه داسې په مخه کړي وو، چې هغوی ونه شول کړای خپلې توپخانې په کار واچوي. یوه اروپايي توپچي یوازې وکړای شول، وړاندې تر دې چې د افغانانو د اسونو تر ګامونو لاندې راشي، دربیو توپونو ته اور ورته کړي او بیا وتښتي .

قزلباشو پوځونو هم د جګړې له ډګر څخه داسې تېښته وکړه، چې کله اصفهان ته ورسېدل ان په ځان پسې یې د ښاري دروازو د تړلو وخت هم نه درلود، که افغانانو هماغه شېبه ایراني پوځیان تعقیبولای، ښایي له هر ډول مقاومت پرته یې اصفهان نیولای او د اصفهان ښاریانو به هم د کلابندۍ له کبله د لوږې ستونزه نه ګاللای. خو افغانان وړاندې رانغلل، دوی د غنیمتونو، خپلو مړو او ټپیانو په راټولولو لګیا وو، په دې جګړه کې د ایرانیانو د تلفاتو شمېره ۵_٦زره کسان ثبت شوي، حال دا چې د افغانانو تلفات د ایرانیانو په پرتله یو په لس زیات ښوول شوی دی).۱۲(

یو هالېنډي شرکت د ۱۷۲۲م کال د مارچ پر لسمه په خپل یوه ګزارش کې د افغان برید کوونکو په وړاندې د صفوي دولت د پوځونو کمزوري داسې رسوا کوي: �نن باوري سرچینو خبر راکړ، چې منشي الممالك انګرېزانو ته وویل: دا هغه وخت دی چې باید د ایران پاچا ته خپله دوستي اثبات او د افغانانو د ماتې لپاره چې څومره مرستې ته اړتیا لري، هغه ورکړي. انګرېز استازي په ځواب کې وویل: په دې وخت کې خپله دوستي نه شي ثابتولای، ځکه دوی د خپل استوګنځي دفاع هم نه شي کولای، نو د هغه پوځ پر وړاندې به څنګه مقاومت وکړي، چې د ایران ۴۲زره کسیز پوځ ته یې ماتې ورکړه؟ مازیګر مهال موږ ته وویل شول چې قورچي باشي او ایشیك اقاسي باشي هم ښار ته راستانه شوي، هغه ټولې اوازې دروغ وختلې چې ویل کېدل قللراقاسي تر اوسه پورې د افغانانو په وړاندې پر جګړو بوخت دی).۱۳(

د اصفهان سقوط او د ایران د صفوي لړۍ زوال:

افغان ځواکونو د مارچ پر ۱٦مه د اصفهان پر لوري خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. ارامني مېشتې جُلفا نومې سیمه له تلفاتو پرته افغانانو ته په لاس ورغله. محمود پر ارمنیانو داسې مالیات وضعه کړل، چې دوه ځله یې باید ورکړي. ویل کېږي چې له هغوی څخه ۵۰ ارمنۍ نجونې تښتول شوي وې، کله چې شاه محمود ترې خبر شو، امر یې وکړ چې ډېر ژر دې خوشې شي، چې خپلو کورنیو ته ستنې شي).۱۴(

د مارچ پر ۱٦_۱۷نېټه د شاه سلطان حسین ښایسته مانۍ (فرح اباد) چې له اصفهان څخه دباندې ښارته نژدې جوړه شوې وه افغانانو ته په لاس ورغله، دلته افغانانو ته ۵ عیار شوي توپونه هم په لاس ورغلل .

شاه محمود فرح اباد پر اصفهان باندې د خپلو نورو بریدونو لپاره د اډې په توګه وټاکه، چې د مارچ پر ۲۰مه افغانانو پر ښار برید وکړ. د کروسینسکي په وینا �د نوروز په ورځ شاه محمود پر اصفهان برید وکړ، خو بریالی برید نه و.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوشنبه د وري (حمل) پر درېیمه د یوه ستر برید لپاره تیاری ونیول شو، خو افغان جنګیالي بیا پر شا وتمبول شول. نو اعلان یې وکړ چې خبرې اترې ته حاضر دي، له مخورو ارمنیانو یې وغوښتل چې د منځګړو په توګه له مرکزي دولت سره خبرې وکړي، خو هغوی ونه منل. اخر افغانان سره سلا شول چې اصفهان له کلابندۍ پرته بل ډول له پښو نه شي غورځولای. دا د وري له درېیمې د غویي (ثور) تر نیمایي پورې د مرکزي حکومت پوځونو او پاڅونکو د اصفهان پول په دواړو غاړو کې واړول، چې کومه جګړه ونه شوه. شاه محمود په ښار کې د خپلو مېشتو جاسوسانو په مرسته د ایراني دربار او د ایراني پوځیانو په باب معلومات ترلاسه کول، چې د جګړې لپاره به یې تیاری نیوه. په دې وخت کې یې وغوښتل پلازمېنې ته لار پرانیزي، خو شاته وتمبول شو. خو بل برید له مقاومت سره مخ نه شو، ځکه ګرجي پوځیان چې د پله ساتندویان وو، په درانه خوب ویده وو. سرتېري تر دې ساتندویانو واوښتل او افغان پوځیانو ته یې لار پرانیستله، بیا یې خپلې مورچې ټینګې کړې او له ښاره د وتلو لارې یې بندې کړې. تر دې مهاله ګومان کېده چې افغان پاڅونکي به پر اصفهان برید نه کوي، نو ځکه ایراني پوځ دومره د مرستې غوښتنه نه وه کړې. کله چې یې پام شو دوی تر پله واوښتل او ښار یې کلابند کړ، نو له درانه خوبه پاڅېدل او هڅه یې وکړه چې ښار ته د مرستې زمینه برابره کړي.(۱۵)

څرنګه چې کلابندي بشپړه نه وه، خلکو دا وس درلود چې خواړه او نور توکي د ښار له لوېدیځه ترلاسه کړي. دا کلابندي د اپرېل په میاشت کې بشپړه شوه، چې هېڅوك هم ښار ته نه شو دننه کېدای او یا هم بهر نه شو وتای. په اپرېل کې ان تر دې وړاندې هم افغانان د سولې او کرمان ته د مراجعې په سوچ کې شول. دوی پر همدې مهال د حویزه د خان له خوا د شاه په امر لیکل شوی لیك ترلاسه کړ، په کې لیکلي وو چې له ترلاسه کړو غنیمتونو او شتو سره دې کندهار ته لاړ شي، شاه به نور شته هم ورکړي. افغانانو چې لیك ولوست د دولت پر نورو کمزوریو هم وپوهېدل او ځواب یې ولیکه چې شاه دې خپله یوه لور له ۵۰۰۰۰ تومانه جهیز سره یوځای شاه محمود ته ورکړي، دغه راز کندهار، کرمان، سیستان او خراسان دې شاه محمود ته پرېږدي، دغه د سولې لار ده کنه تر بري پورې به کلابندي ختمه نه شي. د ایران لوري ځواب ورکړ چې سني ته د شیعه لور ورکول ناشوني دي، رعیت ته د شاه د لور ورکړه خو بېخي لیرې خبره ده، ستاسو نور شرایط د منلو وړ دي.(۱٦)

کاشکې پاچا خپله لور چې وروسته یې محمود ته ورکړه، هماغه مهال ورکولای چې د اصفهان خلك له لوږې دومره نه ځورېدل او نه مړه کېدای. افغانانو چې د شاه دا ځواب واورېد تر غوڅ بري پورې یې د کلابندۍ تصمیم ونیو .

کروسینسکي د اصفهان د کلابندۍ پر مهال د خلکو د وضعې په باب کاږي: �تر درېیو میاشتو وروسته په اصفهان کې د خرو او اوښانو غوښې خرڅېدې، خره به په پنځوسو تومانو پلورل کېدل، اخر نه پیدا کېدل. خلکو د سپیو او پیشوګانو غوښې خوړلې. چې څلور میاشتې وروسته د انسانانو خوړل پیل شول، پنځه قصابان په دې کار بوخت وو، نوي مړي به یې چې پیدا کړل، ورنونه به یې غوځول او خوړل به یې .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصفهان خلکو دا عادت نه درلود چې کلنۍ غله دې په کور کې وساتي، ورځنۍ اړتیاوې به یې هره ورځ بشپړولې، د ښار د کلابندۍ سوچ خو یې هېڅ وخت هم په ذهن کې نه ورګرځېده، اخر خبره دې حد ته ورسېده، چې د ونو پوستکي به یې په تاله خرڅېدل، په هاونګ کې به یې کوټل، یا به یې د زړو بوټانو تلي راټولول او اېشول به یې، اوبه به یې څښلې. خلك به په کوڅه او بازار کې چپه کېدل او مړه کېدل، پېغلو نجونو او بې کسه ښځو به چې د لمر مخ یې نه و لیدلی، خپلې لورګانې به یې پر سر ایښې وې او نارې به یې وې، مړې کېدې به، خو چا به د مړو د ښخولو پروا هم نه کوله، ټول ښار د انسانانو په مړو ډك شو)�...۱۷(

دغه راز د دوسرسو په وینا �ځینو کسانو به په پټه د مړو غوښې پرې کولې او خوړلې. کله، کله به خلکو د نویو مړو شویو ماشومانو غوښې خوړلې، ان زیات مهال به ښځو خپل بچي خوړل. په اصفهان کې وضعه دومره خرابه وه چې چا به مړي نه ښخول، بلکې په کوڅه او بازار کې به یې پرېښوول، خلك به پر مړو ګرځېدل، اخر ټولو ته عادي شوه. خلکو مړي سیند ته واچول، چې د سیند اوبه یې خرابې کړې او تر یوه کاله چا ځنې استفاده نه شوای کولای).�۱۸(

د پولېنډي کشیش دا څرګندونې د صفوي دولت بې کفایتي، راتلونکي ته نه پاملرنه او د ایران د خلکو پر وړاندې د هغه حکومت بې پروایي ښیي. که وزیرانو او چارواکو پر خلکو لږ پام کولای، باید ښار ته یې تر یوه کاله خواړه برابرولای، یا یې خلك له کلابندۍ او د هغې له بدو پایلو خبرولای، چې هر چا خپل او د خپلې کورنۍ غم خوړلای او یوه چاره یې سنجولای. خو له بده مرغه چې وزیران او چارواکي یوازې د خپلو جېبونو د ډکولو او د خپلو سیالانو د وېرولو په غم کې وو .

که څه هم افغانان تر حکومتي ګولیو او ګواښونو لاندې وو، د اصفهان له کلابندۍ راهیسې یو کس یې هم ونه وژل شو. د ایراني سرتېرو د توپونو شمېر۴۰۰ ته رسېده، سره له دې چې دوی ورځخه ډزې کړې وې او د کارول شویو ګولیو شمېر یې ۱٦۰زره توپونو ته رسېده، خو سرتېرو به له دې توپونو داسې استفاده کوله، چې ان ۴۰۰افغان سرتېري یې هم ونه وژل).�۱۹(

د همدې پولېنډي کشیش په وینا یو ځل ښاریانو د پاچا ماڼۍ سنګسار کړه او له هغه څخه یې هیله وکړه چې له ماڼۍ څخه راووځي او د خلکو پر وړاندې دې حرکت وکړي، چې ځان د ایران د ژغورنې لپاره قربان کړي. خو د شاه دروازه ساتونکو د ماڼۍ د دروازو تر شا د ګولیو په ډزو سره خلك سره وپاشل. پاچا خلکو ته ځان ښکاره نه کړ، خو د ۱۷۲۲م کال په مې میاشت کې دوه- درې ایراني خانانو د علیمردان خان په مشرۍ (چې مخکې په جګړو کې ټپي شوی و) له څه خوړو او ۵۰۰۰ سپاره پوځیانو سره د اصفهان مرستې ته راودانګل، کله چې شاه محمود له دې موضوع خبر شو، نصرالله زرتشتي یې له ۴۰۰ سپاره پوځیانو سره یوځای مقابلې ته ولېږه، نصرالله اصفهان ته نژدې د دې پوځ مخه ونیوله او په خپل برید سره یې د هغوی ۱۵۰۰تنه ووژل، چې پاتې نورو تېښته غوره کړه).۲۰(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سپټمبر په وروستیو کې مرکز ته خبر راغی چې د تون او طبس واکمن ملك محمود سیستاني له لس زره کسیز پوځ سره د اصفهان مرستې ته راروان دی. دې خبر د اصفهان خلك خوشحال کړل، خو کله چې شاه محمود افغان دا خبر واورېد، نو ډېر ژر یې د هغه هېوادوال نصرالله زرتشتي د خبرو اترو لپاره د هغه مخې ته ولېږه، هغه په ګلناباد کې له ملك محمود سره ولیدل، د هغه د ګرانبیه ډالیو تر ورکړې وروسته یې ورته وویل چې اصفهان د تسلیمۍ او صفوي لړۍ د سقوط په حال کې ده، نو له شاه محمود افغان څخه دې دغه ګټل کېدونکی ویاړ نه اخلي .

نصرالله ټینګار وکړ، چې د اصفهان د ژغورنې لپاره دې له هر ډول سوچ څخه لاس واخلي. له هغه څخه یې غوښتنه وکړه چې له افغانانو سره یوځای شي او د هغوی په مرسته دې په غوڅ ډول پر خراسان واکمني وکړي، پرملك محمود سیستاني د نصرالله خان زرتشتي خبرو ډېر اغېز وکړ، نو ډېر ژر خراسان ته ستون شو).۲۱(

ځینو ویلي چې ځانغوښتونکو او ډارنو وزیرانو شاه سلطان حسین له ملك محمود څخه ووېراوه، چې که هغه له خپل پوځ سره اصفهان ته ننوت، ښایي د ایران د سلطنت پر تخت کښېني او صفوي لړۍ به ختمه کړي. نو پاچا ملك محمود ته پیغام ولېږه چې له راغلې لارې دې بېرته ستون شي، ځکه ګواکې صفوي دولت دومره توان لري چې د اصفهان او ایراني سلطنت دفاع وکړي. ملك محمود د پاچا په دې ځواب ډېر نهیلی شو، خراسان ته ستون او د خپلې واکمنۍ پر پراختیا بوخت شو .

لنډه دا چې څومره کلابندي ځنډېده، د اصفهان دخلکو وضعه لا پسې خرابېده. د ډاکټر شفا په وینا �د کلابندۍ پر مهال شاه سلطان حسین او سلاکارانو یې هڅه وکړه چې د نذر، دعا، نیاز، چلو، غتو او ورو دعاګانو په مرسته بلاګانې او ناروغۍ دفع کړي. کله به پېریان راغوښتل کېدل کله به افغان مشرانو ته اجل لېږل کېده، چې د اصفهان له کلابندۍ لاس واخلي. خو د هالېنډ د شرقي هند شرکت د کارکوونکو په وینا په اصفهان کې د پېښو ورځپاڼې ولیکل: �له دومره تدابیرو سره- سره کار مخته نه لاړ، په ښار کې دومره قحطي زیاته شوه چې یو من غنم ۲۰زره درهمو ته ورسېدل، وروسته بیا غنم هېڅ نه پیدا کېدل، نه هم وربشې او وریجې، خبره د خره، سپي، اوښانو او موږکانو خوړلو ته وغزېده).�۲۲(

د پلازمېنې تر شپږمیاشتنۍ کلابندۍ وروسته، د قحطۍ، لوږې او مړینې له کبله سلطان حسین اړ شو له سطنتي تخت څخه راکښته او شخصاً د دښمن پوځ ته ورشي، د خپل ژوند او سلطنت برخلیك د شاه محمود پښو ته واچوي .

د هرات ښاریانو په ۱۷۳۰او د کندهار ښاریانو ۱۷۳۸م د همداسې یوې اوږدمهالې کلابندۍ تریخ خوند د نادر افشار او په ۱۸۳۷_۱۸۵۷م کال هراتیانو د محمدشاه قاجار له خوا وڅکه، خو خلکو د سپي او پیشیو غوښې ونه خوړلې، بلکې مقاومت یې وکړ. حال دا چې د دې دوو ښارونو کلابندۍ ۱۱میاشتې وخت ونیو، خو اصفهان یوازې ٦میاشتې او څو ورځې په کلابندۍ کې و .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، لښکرکښيو او لوټونو هر وخت خوار او کم توانه خلك ځپلي، خو شتمنو يوازې د لوړې ستونزه ګالـله، اصفهان د اکتوبر مياشتې په وروستيو کې خپلې وروستۍ ساوې کښلې. د عيني شدهدانو په وينا چې لکهارت يې دا ليدنې ثبت کړي�هغه سرتېري چې د کلابندۍ په ورځو کې (د اکتوبر ۲۳مه) د کلاګانو د ساتنې لپاره ګمارل شوي وو، د دې پرځای چې هلته استوګنه وکړي، غوره يې ګڼله چې په روغتون کې واوسي).�۲۳)

د انګرېز شرقي هند شرکت د استازو په وينا �د ايران ځواکمن پاچا پر۱۲ بجو د اکتوبر پر ۲۳مه له کوم جلال او درناوي پرته له خپلې سلطنتي ماڼۍ ووت، د ويده بېوزلي کس جامې يې په تن وې، چې د نوکرانو له څېرې يې خواشيني اورېدله. داسې ښکارېدل لکه د هغه ښاغلي رسمي تشيع مراسم چې ترسره کېږي).�۲۴)

د رستم التواريخ په روايت: د کلابندۍ په همدې ورځو کې د اصفهان په دمورقاپي کې څلوېښتو ږيرورو او يوسل او لس ۱۴_۱۵کلنو شهزادګانو ژوند کاوه چې له اړوندو مېرمنو يا مينزو سره د پاچا د يوځايتوب حاصل و).۲۵)

پاچا خواشينی او زړه ماتی په خپل کور او د ښار په واټونو کې چې له مړو ډك وو، ګرځېده، غوښتل يې د خپلې خوښې ماڼۍ (فرح اباد) ته ورسېږي، دا ځای اوس د شاه محمود د واکمنۍ ځای و او خپل شاهي تاج د شاه محمود افغان پر سر کښېږدي. د فرانسوي کشيش دوسرسو په وينا: �پاچا له خپله تخته کښته کېدو ته همدومره هيله من و، چې محمود پر سلطنتي تخت جلوس ته تږی و).�۲٦)

له شاه سلطان حسين صفوي سره د شاه محمود افغان د چلند په باب لکهارت د يوه عيني شاهد (د فرانسې د قنسول د ژباړن ژوزف آپي ساليميان) له قوله، چې د صفوي شاه د تسليمۍ پر وخت يې د محمود غلجي دربار ته لار موندلې وه، کاږي :

�محمود د تالار په يوه څنډه کې ناست و، شاه د تالار په بله څنډه کې کښېنول شو. شاه سلطان حسين وويل: د خدای غوښتنه به همدا وه چې زه نوره واکمني ونه کړم. اوس د دې وخت دی چې ته د ايراني سلطنت پر تخت کښېنې. زه خپل سلطنت په ډېره مينه درسپارم او له خدايه دې بريالیتوب غواړم.

تر دې خبرو وروسته يې له خپل دستار څخه د پاچايۍ تاج ليرې او هغه يې محمود ته وړاندې کړ، خو کله چې يې وليدل شاه محمود انکار کوي او خواشينی دی، نو له تسليموونکي شخص (امان الله) څخه يې واخيست او هماغسې چې ناست و، هغه يې په خپل لاس د محمود پر سر وتاړه او بيا يې ورته د بري غوښتنه وکړه. تسليم شوی پاچا بېرته خپل ځای ته راغی او ارام کښيناست. وروسته چای او قهوه وڅښل شوه، دا مهال پر سلطان حسين باندې د شاه محمود زړه وسوځېده او ورته ويې ويل :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه خپه کېږه، د انسان بخت همداسې بې ثباته دی. لکه څنګه چې د خدای اراده وي، یوه ته پاچایي وربخښي او که وغواړي ترې اخلي یې، کله یې له یوه قومه اخلي بل ته یې ورکوي. خو زه ژمنه کوم چې د پلار په سترګه به درته ګورم او ستا له مشورې پرته به یو کار هم ونه کړم).�۲۷(

په دې توګه د شاه سلطان حسین او د صفوي لړۍ اوږدمهالې دوره په ډېر ټیټال سره پایته ورسېده. یو افغان قوماندان امان الله هماغه مازیګر له ۳۰۰۰افغان سپرو سرتېرو سره اصفهان ته لاړ. د ماڼۍ پر دروازه یې مهر او لاك ولګاوه او د ایراني سرتېرو پرځای یې خپل سرتېري ولګول. بله ورځ امان الله امر وکړ چې د ښار له لارو څخه دې سرې ایسته کړل شي، بیا یې یوه لار وسنجوله، چې ښار ته په وړ اندازه خواړه راشي او خلکو ته دې ورسول شي. بله ورځ امان الله د شاه محمد د راتلو لپاره وړ ترتیبات ونیول، د احتیاط له مخې یې د لارې په اوږدو کې پر جګپوړو ودانیو او د جوماتونو پر منارو وسلوال سرتېري پر ساتندویې وګمارل .

د اکتوبر پر ۲۶مه شاه محمود په ډېر برم او درنښت سره د فرح اباد پر لورې حرکت وکړ او اصفهان ته دننه شو .

د عیني شاهدانو په وینا: �په دې ډله کې لس سپاره منصبداران تر شا یې د ۲۰۰۰ په شاو خوا کې سپاره چې په کې د ایراني دربار مشران هم لیدل کېدل، په حرکت کې وو. وروسته میراخور افغان له ۱۵سپرو سره لیدل کېده، چې پر یوه ښایسته شوي او ځانګړی شاهانه اس راروان و، ورپسې ځینې وسلوال او په هغو پسې د نظام ۱۰۰۰ پلې سرتېري په حرکت کې وو .

په لنډه فاصله کې بیا د تشریفاتو د ټولو رئیس د ۳۰۰ سرو جامو لرونکو زنګیانو (تورپوستو) په منځ کې روان و. دا زنګیان د اصفهان له اسیرانو ټاکل شوي وو، چې د افغان فاتح ساتندویې وکړي. په څلوېښت ګامه فاصله کې محمود غلجي پر هغه اس سپور و، چې د عربستان والي په همغو ورځو کې ورډالۍ کړی و. سلطان حسین یې کیڼ خوا ته روان و، په دې دوو مشرانو پسې ۳۰۰سپاره غلامان په حرکت کې وو .

وروسته مفتي او امان الله، لومړی وزیر (صدراعظم) محمود، ملا زعفران، نصرالله زرتشتي، ملا موسی خزانه دار، محمد اقا ناظر البیوتات محمود روان وو. تر دې وروسته د شاه ځینې اعتمادالدوله او جګپوړي صاحب منصبان له ځینو افغان صاحب منصبانو سره روان وو، چې ورپسې به سل اوښان چې یو- یو شمخال (زنبورك) توپ بارو روان و. تر ټولو وراندې به ۶۰۰ سازږغوونکي روان وو، چې ورپسې به ۶۰۰۰ سپاره سرتېري مله وو. د ښراز له پله څخه د اوښتو پر مهال یې شاه حسین د ماڼۍ د باغ له لارې جبل ته ولېږه. داسې ښکارېدل چې شاه محمود د مات شوي شاه حضور د بري په مراسمو کې هم تشخیص کړی وي .

خپل یون ته یې ادامه ورکړه، چې لړه شېبه وروسته د ښار دروازو ته ورسېدل. که څه هم د سیمې اوسېدونکو غمونه او ستونزې لرلې، خو بیا هم خپلې هوساینې ته په سوچ کې وو، ځکه یې د نوي واکمن پر وراندې درناوی خپل کړ. د اسونو پښو ته یې ګرانبیه توکي وغوړول او هوا یې عطرینه کړه. هغه توپونه چې پر اوښانو بار وو، کله ناکله چلول

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدل او لسو افغانانو چې تر نورو وړاندې روان وو، په نوبت سره يې په لوړ ږغ پر محمد او يارانو يې صلواة او درود وايه).۲۸(

کله چې سلطنتي ماڼۍ ته د ننوتو مراسم ترسره شول، افغان سرتېرو په لوړ ږغ چيغه کړه (الله اکبر) محمود د ماڼۍ له دروازې څخه تر ننوتو وروسته د ماڼۍ تالار ته لاړ او پر تخت کښېناست. د شاه سلطان حسين بېواکه شويو چارواکو او وزيرانو شاه محمود ته د وفادارۍ او درناوي لوړه وکړه، د توپونو په هوايي ډزو سره خلک له موضوع خبر کړای شول. محمود د جلوس تر مراسمو وروسته ټولو حاضرينو ته مېلمستيا ورکړه، په دې توګه پر ايران باندې د افغانانو واکمني پيل شوه. د کروسينسکي په راپور کې راغلي دي: �يو لامل چې د افغان په بري کې يې ستره ونډه درلوده، د پوځيانو نظم و، ښايي په هېڅ ځای کې به هم سردار له داسې ځواک څخه برخمن نه و او فرمان يې نه چلېږي� (سقوط اصفهان، بروايت کروسينسکي، تهران، ۴۹مخ).

کروسينسکي د افغان جنګياليو د روحيې په باب وايي: �جګړه او وژنه د افغانانو عادت دی، څوک په جګړه کې له دښمن څخه مخ نه شي اړولای، که څوک تر شا شي، ناڅاپه يې وژني. د اصفهان د کلابندۍ پر وخت زه د عباس اباد پله ته نژدې د جګړې نندارچي وم. يو افغان مې وليد چې ښی لاس يې غوڅ و، د کتار شاته راغی، ساتندويانو ګومان کاوه چې له جګړې څخه تښتېدلی دی، غوښتل يې مړ يې کړي، هغه خپل لاس وروښود، دوی بيا هم راضي نه شول او ويې ويل: که ښي لاس دې له کاره لوېدلی په کيڼ لاس جګړه وکړه، که دې هغه لاس هم له کاره ولوېد، په خوله جګړه وکړه او پر دښمن ناړې تو کړه، چې خدای(ج) لوی اجر درکړي�..

که له افغانانو څخه توره، ليندۍ، ټوپک او نورې وسلې ځمکې ته ولوېږي، د هغه لپاره له خپل اس څخه نه راکښته کېږي، په اس ځغلونه کې دومره چابک دي، له شاه څخه يې ځان کښته راغزوي او پر ځمکه خپل لوېدلي شيان راپورته شوي. که به يې هر ښار او هره سيمه نيوله، که په سيمه کې به يې څوک ليده چې د جواهرو يوه پلنډه پر سر لېږدوي، په لښکر کې به د دې سيمې اړوند اوسېدونکي شخص هڅه کوله چې دې کس ته څوک زيان ونه رسوي. که به يې اسيران نيول، تر لږې مودې وروسته به يې خوشې کول .

دوی په جګړه کې ډېر کسان ونيول، خو هغوی يې د خپلو اولادونو په توګه ومنل. په کارونو کې توکل لري، ځانپالونکي نه دي. غنم ډېر کاروي، خواړه ډېر نه سره کوي، د پسه کولمه له اوبو ډکوي، بيا يې پر ملا تړي او د اړتيا پر وخت يې کاروي. د خوړو پر وخت تکلف نه کوي، ډوډۍ او نور خواړه پر ځمکه ږدي بيا يې خوري. له اوبو پرته نور څه نه څښي. بېلابېل شالونه، موچنې او نور کالي لري، چې ځانونه له لمر او خپله وسله له باران څخه خوندي ساتي. پراخ او جګ کالي اغوندي، مېرمنې يې هم له ستر پرته کوڅو ته راوځي. ډېرې ښايسته دي، چې د لمر غوندې بې حجابه رابهر کېږي، په غوږونو کې يې د بلور او مدنګ غوږوالي ځړېږي).�۲۹(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دي شرحې څخه ښکاري چې افغانان ساده، کم توقع، خو ډېر جنګيالي، زړور او باانضباطه خلك دي او د خپل برې لپاره تر مرګه جنګېږي.

په ايران کې د شاه محمود پاچهي:

کروسينسکي لکه مخکې هم چې يادونه وشوه، د اصفهان د کلابندۍ پر وخت په هغه ښار کې د خلکو د زړه بوږنوونکې وضعې شاهد و. د محمود په لاس يې تر فتحې وروسته ځو ځلې له شاه محمود سره وليدل، چې د هغه څېره او شخصيت داسې انځوروي:

�هغه منځنی قد درلود، پلنې اوږې، پراخ مخ، ټيټه پزه، تېزې سترګې، تونډ کاته، لنډه غاړه، سره ږيره يې وه. هر سهار به يې د خپل پوځ له زورورو سرتېرو سره غېږ نيوله، د ورځې په بهير کې به يې هم هغه سپورټ کاوه، چې د هغه بدن ته يې قوت ورکاوه. هره ورځ به يې پنځه پسونه ورته راوړل، چې ده به په خپله توره دوه نيم کول. د لنډو نيزو په وهلو کې ډېر ماهر و، چې نښان به يې نه خطا کېده، پر اس باندې په سپرېدو کې دومره چست او چالاك و، چې له رکاب پرته به يې اس ټينګ کړ او کله چې به يې ښی لاس د اس پر شا کښېښود، نو رواناوه به يې. ډېر لږ خوب يې درلود، چې د لښکرکښيو پر مهال به يې خوب نه کاوه .

د شپې به يې شخصاً د ساتندويانو خبر اخيست او په اصفهان کې به يې خپله ګزمه کوله، په خوړو کې منځلاری و، هرڅه به چې لاسته ورتلل قناعت به يې کاوه. له خپلې مېرمن (د شاه حسين سلطان لور) پرته به يې څه نه ځښل. له هغې څخه يې يو زوی درلود، چې دی هېڅ له هغې پرته له بلې هېڅ مېرمنې سره يوځای نه شو .

شاه محمود د شاه حسين خلاف چې عياش، هوساينه خوښوونکی او مهربان و، ډېر فعال او ځواکمن ښکارېده. د قصاص او تعزير پر وخت به يې د هېچا شفاعت نه کاوه. د چا زارۍ يې نه منلې، بلکې يوازې يې شرعي حکم ټينګاوه او د دښمن پر وړاندې ډېر توند و. په جګړو کې اکثره د خپل پوځ په وړاندې روانېده).۳۰(

په هر حال، شاه محمود درې کاله پر ايران واکمني وکړه. (۱۷۲۲_۱۷۲۵م) نوموړی په پيل کې يو خوښ او منځلارى کس و، چې پر ايران باندې يې د واکمنۍ پر وخت يوازېنی کار او انساني عمل د اصفهان قحطۍ ځپلو خلکو ته د خوړو لېږدول و. د خپلې واکمنۍ په لومړيو مياشتو کې يې په خپل منځلارتوب او معتدل چلند سره ډېر ايرانيان حيران کړي وو. دومره روغ عقل يې درلود، چې د صفوي سلطنت د پېچلو اداري چارو د نيولو لپاره يې د افغانانو بې تجربه توب تشيخص کړی و. له دې کبله يې وزيران او نور جګپوړې کارکوونکې پر خپلو دندو پرېښودل، د هر يوه تر څنګ يې يو افغان وټاکه. په دې توګه افغانانو ته د اداري فن زده کړه هم اسانه شوه. دوی ايراني کارپوهانو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ځير وو. چې د رشوت اخيستلو او فساد لامل نه شي او په پايله کې هغه مهال ايران د محمود د واکمنۍ په پيل کې له داسې حکومت څخه برخمن شو، چې په تېره نيمه پېړۍ کې يې سارى نه درلود .

شاه محمود هغه کسان چې شاه او خپل هېواد ته يې خيانت کړى و، يا يې هم د افغانانو په ګټه ځارګري کړې وه يا اعدام کړل يا يې هم بنديان او په دې توګه يې خاينانو ته د عبرت درس ورکړ. هغه به په څرګنده ويل، له هغو کسانو سترګې نه شي پټولاى چې شاه او خپل دولت ته يې خيانت کړى وي. په وړ وخت کې به ده ته هم خيانت وکړي).۳۱(

تر دې وروسته محمود امر وکړ په ښار کې دې اعلان وشي که ايرانيان، په ځانګړې توګه د اصفهان خلك غواړي له افغانانو سره وګوري، له ځايه دې اوچت شي او پر سينه دې لاس کښېږدي. د افغانانو درناوى دې وکړي، دا دود نن هم په افغانانو کې شته، چې د کلتور يوه برخه يې ګڼل کېږي .

پر دې سربېره محمود ټولنيزې ډلې په اوو درجو ووېشلې، چې افغانان په کې د فاتحې ډلې په توګه په لومړي مغلوب ايرانيان په اوومه درجه کې راتلل. دا چلند شل کاله وړاندې د ايرانيانو له خوا د کندهاريانو او هراتيانو پر وړاندې ترسره شوى و.

په دې وخت کې د ايران په کمين کې دوه ناست دښمنان يانې روسيې د ستر پطر تر مشرۍ او عثماني ترکيه يو، يو خطر ګڼل کېدل. په ځانګړې توګه چې پطر د دربند مشهور ښار نيولى هم و. دا مهال شهزاده طهماسب صفوي چې وړاندې له اصفهان څخه تښتېدلى و، د ۱۱۳۵هـ د محرم پر ۳۰مه_ ۱۷۲۳م کال نومبر په قزوين کې خپله پاچايي اعلان کړه. که څه هم دا کار يې افغانانو ته د جګړې بلنه وه، خو د خپلو بې کفايته وزيرانو له خوا ډېر ژر په عيش او نوش او نورو کارونو لګيا شو، چې په اصفهان کې د خپلې راګيرې کورنۍ ژغورون يې هېر کړ.

شاه محمود پر دې مهال امان الله خان، اعتمادالدوله او د خپل تره زوى اشرف له ۳۰۰۰ سپاره پوځ سره يوځاى د شهزاده طهماسب پر وړاندې جګړې ته ولېږل، خو شهزاده د افغانانو له مقاومت او مقابلې پرته قزوين پرېښود او کاشان، بيا له هغه ځايه اذربايجان ته وتښتېد .

قزوين له جګړې او مقاومت پرته د افغانانو لاسته ورغى. په پيل کې خلکو د افغانانو ښه هرکلى وکړ، خو فاتحو سپاهيانو ونه شول کړاى د خلکو د مال او ناموس پر وړاندې د خپل بد چلند مخه ونيسي. له دې کبله خلك د افغانانو له دې چلند څخه په تنګ شول او پاڅون يې وکړ .

په دې پاڅون کې هر قزويني خپل افغان مېلمه وواژه او په دې توګه ځينې افغان لښکريان راښکېل، بيا وروسته ووژل شول. امان الله هم سخت ټپي شو، خو پر خپلو پاتو پوځونو يې امر وکړ چې ځانونه د ښار ارګ ته ورسوي او هلته مقاومت وکړي. افغاني ځواکونو د امان الله خان امر ومانه او ارګ ته لاړل، چې همدغه کار دوى وژغورل. څرنګه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د ارګ خوراکي توکي پر خلاصېدو وو، امان الله امر وکړ چې د تورې په زور دې د پاڅونکو کتارونه لیرې او د تېښتې لار دې جوړه شي. افغانانو همداسې وکړل او د درنو تلفاتو په ورکولو سره (د ۱۲۰۰تنه مړو) سره پاتې نور له ښاره ووتل. ځینې د کاشان لورې ته لاړل، بیا یې یوه ډله د اشرف په مشرۍ کندهار ته روانه شوه، چې بله ډله بیا د امان الله خان په مشرۍ اصفهان ته ستنه شوه).۳۲(

د دې پېښې خبر پر شاه محمود ډېر فشار راوړ، ډېر ژر یې امر وکړ چې د اصفهان وزیران، مشران او جګپوړي چارواکي دې (شمېر یې ۳۰۰ تنو ته رسېده) ماڼۍ ته راشي، چې له تورې تېر شي. په دې منځ کې یوازې اعتمادالدوله محمد قلي خان د دوو غلجیو شفاعت ترلاسه کړ، نور نو ټول ووژل شول او مړي یې په عامه لار کې کښېښودل شول. محمود په دې کار بسنه ونه کړه، د هغوی او ځینو نورو قزلباشانو د وژلو امر یې هم وکړ. په اصفهان کې یې داسې وېره رامنځته کړه، چې خلکو ډېر مهال له کوره بهر د ګام ایښوولو زړه هم نه کاوه، خلکو حق نه درلود چې ښار ته خوراکي توکي راوارد کړي .

اصفهان یوځل بیا له لوږې او قحطۍ سره مخ شو. که نصرالله زرتشتي د اصفهان له شا و خوا سیمو خوراکي توکي نه برابرولای، له شك پرته چې ډېر خلك به له لوږې مړه کېدل. نصرالله خان زرتشتي د ۳۰۰۰ سپاره پوځ په ملګرتیا د اصفهان په شمال لوېدیځ کې د خوړو په برابرولو پیل وکړ، چې دا کار یې په ښه توګه ترسره کړ او په خوړو (پنځوس زره بار اوښان) یې پلازمېنې ته ولېږل .

د همدان له شا و خوا، ختیځ او شمالي سیمو څخه یې ۴۰۰۰ سني مذهبه خانان اړ کړل چې اصفهان ته کډه شي او هورې استوګنه وکړي).۳۳(

د نصرالله زرتشتي زامن د اصفهان تر نیولو وروسته سیستان ته ستانه شول او له ۲۰۰ افغان او زرتشتي خانانو سره له سیستان څخه اصفهان ته کډه شول .

پر دې مهال افغان سرتېرو د جنګي غنایمو له کبله لږه هوسایي ترلاسه کړې وه، چې د خپل کور- کلي په سوچ کې شول، ځینې ډلې یې کندهار ته روانې شوې. شاه محمود دوی تګ خپل راتلونکي او اصفهان مېشتو افغانانو ته یو خطر ګانه، د دوی د تېښتې د مخنیوي لپاره یې پر سرتېرو امر وکړ چې خپل کورونه دې اصفهان ته راوړي. کندهار ته اته زره اوښان ولېږل شول، چې په کندهار کې له نورو اوښانو سره یوځای د افغان سرتېرو کډې اصفهان ته بار کړي .

د کروسینسکي په وینا: �لومړی کاروان چې ۳۰زره اوښان وو، تر درې میاشتني مزله وروسته اصفهان ته ورسېد. په وروسته دوو کلونو کې هم اصفهان ته مهاجرتونه وشول، خو بیا هم د اصفهان د خلکو کموالی جبران نه شو. وروستی کاروان چې د شاه محمود د ژوند په زمانه کې اصفهان ته دننه شو، درې زره اوښان وو، چې له دې کاروان سره د شاه محمود مور هم مله وه).۳۴(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېراز دویم ښار و، چې باید نیول کېدای. د ۱۷۲۳م کال د دوبي په پای کې نصرالله کور (ړوند) د دې ښار په نیولو مامور شو، هغه شېراز ته تر نژدې ځایه پورې له هېڅ ډول مقاومت سره مخ نه شو، خو کله چې شېراز ته ورسېد، نو واکمن یې په مقاومت لاس پورې کړ. نصرالله سم له لاسه له خپل پوځ سره یوځای د هغه ښار نیولو ته یو شول. دا واکمن له لومړنیو کسانو څخه و، چې د ښار ساتونکو وویشت او مړ یې کړ. د نصرالله مړینه د لښکریانو او نورو پلویانو د خواشینی لامل شوه، چې محمود دا پېښه نه جبرانېدونکې ضایعه وګڼله، ځکه چې د ده د لښکر له بریالیو مشرانو څخه و .

ارمنیانو او په ځانګړې توګه زرتشتیانو د نصرالله په مړینې سره خپل ستر ملاتړ له لاسه ورکړ. د هغه په مړینه ډېر خواشیني شول، ان د اصفهان خلکو هم هغه یو زغم لرونکی کس ګاڼه .

پولېنډي کشیش کروسینسکي په خپلو خاطرو کې لیکي چې نصرالله زرتشتي یو زغم لرونکی کس و. کله چې یې ولیدل ځینې ګرجیان د شاه له خوا د خدمت پر وخت د اسلام منلو ته اړ ایستل کېږي، اجازه یې ورکړه چې خپل پخواني مذهب ته واوړي. ان له اصفهان څخه یې ګرجي کشیش ورولېږه. کروسینسکي زیاتوي چې په هر حال �هغه عیسویت ته د مینې له کبله نه، بلکې له شیعه مذهب څخه د کرکې له کبله دا کا ر کاوه).�۳۵(

د نصرالله زرتشتي تر مړینې وروسته، د افغان ځواکونو مشري زبردستخان افغان ته پاته شوه، چې شېراز فتحه کړي. وایي: زبردستخان یو زړور او بېباک جنګیالی و� پر دې بنسټ یې هغه ښار کلابند کړ، کله چې ښار تسلیم شو، نو د شېراز د خلکو پر وړاندې یې مینه وښووله. څرنګه چې سوداګرو پر خلکو خوراکي توکي بند کړي وو، زیاتو اړو خلکو د لوږې له کبله خپل ژوند له لاسه ورکړ. زبردستخان امر وکړ چې ټول دکانونه او د خوړو پلورنځي دې پرانیستل شي، هېڅوک هم حق نه لري چې له ځان سره وسله ولېږدوي.

د ښار وضعه ډېر ژر عادي شوه او له هرې خوا شېراز ته خوراکي توکي راروان شول. خلکو د اولیه توکو په تیارولو لاس پورې کړ. په (تاریخ منظم ناصري) نومي کتاب کې چې د ناصر الدین شاه د استخباراتو وزیر لیکلی دی، راغلي: �زبردستخان د شېراز خلکو ته وخت ورکړ، چې یوه ورځ وربانديې برید وکړي او شېراز ونیسي. کله چې ښار ونیول شو، ویې لیدل چې څو کسان له لوږې مړه شول، یوه سوداګر په کور کې دومره غنم لرل چې د شېراز ډېرو خلکو ته یې څو میاشتې کفایت کاوه، زبردستخان له دې سوداګر څخه پوښتنې- ګروېږنې وکړې او بندي یې کړ، چې ولې یې دا غنم له خوارو خلکو راسپمولي او دومره ډېر خلك مړه شول).�۳٦(

یو ځل یوه ارمني سوداګر شاه محمود افغان ته عرض کړی و، چې د اصفهان- هندوستان پر لار یې جواهرات او دوې بستې الماس غلا شوي دي. شاه محمود خان زبردستخان ته ولیکل چې د دې سوداګر مال دې پیدا او خاوند ته یې ورتسلیم کړي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زبردستخان د دې لپاره چې پر ایران باندې افغان واکمنۍ ته پای ورکړي، اغېزناکه هڅه وکړه او غلا شوي الماس یې پیدا او خاوند ته ورتسلیم کړل. دا کار دا جوتوي چې زبردستخان باډسپلین شخص او با انضباطه واکمن و. ګنې د ارمني سوداګر د الماسو او جواهراتو پیدا کول دومره اسان کار نه و.(ګوربت مجله: څلورمه ګڼه، پنځم کال، پنځم مخ، د ښاغلي حداد لیکنه).

د شېراز فتحې شاه محمود د ایران د نورو ښارونو نیولو ته هم هیله من او خوشحال کړ. کله چې زبردستخان د نورو سیمو او بندرعباس په پرانیستنه بوخت و، شاه محمود د یوه لښکر په مرسته د اصفهان د شمال لوېدیځ په سل میلۍ کې پر ګلپایګان برید وکړ او تر لنډې جګړې وروسته یې فتحه کړ او ویې نیوه. بیا یې د زبردستخان په مرسته کاشان هم ونیوه او اصفهان ته ستون شو .

که څه هم د هغه راتلونکي ته دا فتوحات دومره ډاډمن نه وو او یوازې یې د سیمو پراختیا ته لار برابروله، یوځل بیا محمود د یوه ستر پوځ په مشرۍ غوښتل عشایرکوه او ګیلویه ونیسي. د سیمې له جغرافیایي وضعې سره دنه بلدتیا او سړې هوا له کبله د محمود پوځ ته درانه تلفات واوښتل. بری یې په برخه نه شو، محمود چې له کومې ګټې او بري پرته یې خپل زیات ځواک بېځایه لګولی و، ډېر خواشینی و. پر دې مهال امان الله خان د شاه محمود د دولت یوه مهم شخص د هغه د ظلم له کبله د غنایمو د وېش په وخت کې خوابدی شو او له خپلو ځواکونو سره ظاهراً له اصفهانه د کندهار لوري ته روان شو.

امان الله د شاه سلطان حسین له لور سره واده وکړ، چې په دې توګه د شاه محمود له نژدې دوستانو څخه ګڼل کېده. کروسینسکي د امان الله خان دا اقدام د هغه د مېرمنې هڅونه ګڼي، چې هغه د شاه محمود او خپل خاوند (امان الله خان) ترمنځ له اختلاف څخه خبره وه.

نو لیکي: �امان الله د ۱۷۲۳م کال په لومړۍ لسیزه کې، که څه هم شاهي تاج یې ایسته کړی و، له خپلو سپاهیانو سره له اصفهانه ووت او کندهار ته روان شو، خو د لارې په اوږدو کې له دې پرته چې خپله موخه څرګنده کړي، خپله لار یې د طهماسب تر واکمنۍ لاندې سیمو ته بدله کړه).�۳۷(

دې خبر شاه محمود دومره په غوسه کړ، چې ناڅاپه یې په مان الله پسې ډېر اوږد مزل پیل او پیدا یې کړ. له اس څخه راکښته شو او په غېږ کې یې ونیو، د هغه ټولولې غوښتنې یې ومنلې (د واک او غنیمتونو وېش) .

د افغاني دود له مخې دواړو پر راکښلو تورو د وفادارۍ قسم وکړ، وروسته شاه محمود خپل اس امان الله ته ورکړ، چې پرې سپور شي او په ډېر جلال سره اصفهان ته لاړ شي .

کروسینسکي لیکي: �امان الله خان له کابله کندهار ته لاړ او په محمود پورې یې اړه درلوده. هوښیار او ډېر جګړه مار سړی و، اوس نو ډېر مدبر او په اصفهان کې د محمود د ځواک یو لوی لامل و).�۳۸(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود، امان الله خان خپل اعتمادالدوله (لومړی وزیر) گرځولی و .

یوځل امان الله شاه محمود ته یادونه وکړه چې شاه اشرف چې یو زړور او جنگیالی سړی و، له کندهاره راوغواړي او د هغه قدر دې پرځای کړي. شاه محمود همداسې وکړل، هغه یې له کندهاره وغوښت، ظاهراً یې ورته درناوی کاوه، خو په زړه کې یې هغه ته دا درناوی، نه خوښاوه. اوس نو محمود پر امان الله چې له کندهاره راستون شوی و، ډېر باور نه کاوه. اشرف او امان الله یې بد اېسېدل، خو دې دواړو هم ورسره کینه لرله .

همدا مهال شاه محمود ته خبر راغی چې له کندهاره د اصفهان پر لوري روان افغان کاروان د یزد د اوسېدونکو له خوا لوټل شوی او د دې کاروان ۲۰۰۰ کسان وژل شوي دي. محمود د ۱۷۲۴م کال په نومبر کې د غچ اخیستنې په نیت روان شو، خو په دې جگړه کې یې بری ونه موند. برعکس د هغه پوځ ډېر تلفات ولیدل. د پوځ مشرانو د دې ماتې لامل په محمود پورې وتاړه، اخر یې ځینې سرتېري او کسان کندهار ته روان شول .

دغو پېښو د محمود پر ذهن دومره زور راوړ چې په وېرې او د اعصابو پر کمزورۍ اخته شو. له خوراك او خوب څخه ولوېد، چې لېونتوب او وسوسه یې ملگرې شوه. شا و خوا کسانو یې د خدای د قهر نښه گڼله او د دې غوسې د ختمولو لپاره ورته لاربښوونه وشوه، چې په اعتکاف او عبادت لاس پورې کړي او چله دې ونیسي. دې اعتکاف باید ۴۰ ورځې ادامه لرلای. محمود همداسې وکړل، هغه په چله کښېناست او د اسم اعظم په لوستلو یې پیل وکړ. ۴۰ ورځې یې له چا سره خبرې نه کولې، خوراك او څښاك یې نه کاوه. دې اعتکاف د هغه پر روحیې ناوړه اغېزې وکړې، هغه یې د لېونتوب تر بریده ورساوه، کله چې له چله ځای څخه ووت، رنگ یې الوتی او خوار و زار معلومېده. سکون یې نه درلود، پر خپلو ټولو نژدې ملگرو شکمن و. گومان یې کاوه هر څوك یې چې ورنژدې کېږي غواړي ویې وژني او هرڅه یې لوټي .

له دې کبله یې تر هرڅه وړاندې د خپل تره زوی شاه اشرف زندان ته ولېږه، پر همدې مهال یې خبر ورکړ، چې یو شهزاده (صفي میرزا) له مانۍ څخه تښتېدلی او بختیاري ته یې پناه وړې ده. دې خبر لکه چکوش د هغه ماغزه وکوټل، د بېواکه شوي شاه پر کورنۍ یې برید وکړ، د هغه مېرمنې او ماشومان یې ووژل، والي سلطان حسین د خپلو ماشومانو د چیغو په اورېدلو له کوره ووت او دا وېروونکې صحنه یې ولیده. زارۍ یې وکړې، دوه زامن یې چې لاسونه یې تر شاه تړلي وو له جلاد څخه وتښتېدل او د پلار غېږې ته یې پناه یووړه. محمود ورباندې برید وکړ، شاه حسین خپل لاسونه ورباندې راوگرځول. خو توره د هغه پر لاسونو وربرابره شوه او ټپي یې کړ. محمود د خپل خسر د وینو په لیدو په خود شو او د هغه دوه زامن یې ونه وژل، خو دا دوه ورونه دومره وېرېدلي وو، چې دوې ورځې وروسته دواړه مړه شول.(۳۹)

پر محمود د دې کار اغېزې ډېر درنې پرېوتې. دې کار د هغه د عقل وروستۍ روغتیا هم واخیسته. په خپله یې د خپل بدن غوښې په غاښونو شکولې او په ځان نه پوهېده. د بدن ټپونه یې ناسورېدل، څرنگه چې محمود نور د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

واکمنۍ وړ نه و، افغان مشران په ځانګړې توګه امان الله سره سلا شول چې ځاېناستی ورته وټاکي. د ۱۷۲۵م کال د اپرېل پر ۲۲مه امان الله خان او يو بل افغان مشر اشرف له زندانه وايست، چې د ۷۰۰_۸۰۰ کسانو په ملګرتيا يې ميدان شاه ته ولېږه. ميدان ته په رسېدو سره يې پر سلطنتي ماڼۍ بريد وکړ، سلطنتي ګارد تر لږ مقاومت وروسته تسليم او اشرف ماڼۍ ته ونيوله. شاه محمود يې زندان ته ولېږه، درې ورځې وروسته شاه محمود د ناروغۍ يا هم خوارځواکۍ له کبله مړ شو او په دې توګه د شاه اشرف پاچايي اعلان شوه).۴۰(

پر ايران د شاه اشرف واکمني:

شاه اشرف د مير عبدالعزيز هوتك زوی، چې د شاه محمود همزولی و ۲٦ يا ۲۷ کلن و چې د ۱۷۲۵م کال د اپرېل پر ۲٦مه پر ايران واکمن شو. د کروسينسکي په وينا هغه په ډېره ځوانۍ کې زړور او تجربه کاره جنګيالی و، چې د واکمنۍ لپاره يې خپله وړتيا ربات کړې وه. محمود هم د خپلې زړورتيا له کبله پر خپلو پوځيانو او ترلاس لاندې خلکو ګران و، خو زړونه يې د مينې پرځای په وېرې او وحشت کې اچولي و. اشرف- سره له دې چې د محمود غونډې په زړورتيا کې مشهور و، د خپلو پوځيانو د پام وړ مشر هم و، څرنګه چې تر محمود ځيرك و، ډېر احتياط به يې کاوه .

اشرف په پيل کې غوښتل د ايران پاچايي د ايران مات شوي پاچا (سلطان حسين) ته وسپاري، خو پاچا په دې وخت کې له خلکو ليرې و او له دنيايي چارو يې لاس اخيستی و. دا وړانديز يې ونه مانه، خو هيله يې وکړه چې د کورنۍ پاتې غړو ته يې بايد پام وشي، دغه راز يې خپله يوه لور شاه اشرف ته ورکړه .

اشرف دا ومنله او امر يې وکړ چې د مياشتې د پنځوسو تومانو پرځای دې هره اوونۍ د هغه کورنۍ ته پنځوس تومانه معاش ولېږل شي. اشرف يې له يوې لور سره واده هم وکړ. خو تر هرڅه وړاندې يې امر وکړ چې د شاهزادګانو مړي دې په ډېر درناوي او ځانګړو مراسمو سره له کاروان سره يوځای قم ته ولېږدول شي او هورې دې خاورو ته وسپارل شي) .۴۱(

طبعاً دا کار يې د ايرانيانو د رضايت سبب شو. د کروسينسکي په وينا د اصفهان خلکو په ژړا سره جنازې د اصفهان تر وروستيو حدودو بدرګه کړې او �دا ځل يې په خپله ځانونو ته داډېينه ورکوله چې کولای شي په خپلواك ډول پر خپلې بدمرغۍ او سلطنتي کورنۍ اوښکې توېې کړي).�۴۲(

کروسينسکي وايي: �اشرف د اصفهان د کلابندۍ پر وخت ډېر نرم چلند درلود او په دې اند و چې بايد د شاه سلطان حسين د سولې وړانديز دې ومنل شي. ان هغه مهال چې پاچا د غلو او خوراکي توکو له کمښت سره مخ و،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهي دربار ته يې څلوېښت زره كيلو غنم ولېږل، كله چې محمود د شاه اشرف له دې كاره خبر شو، د يوه ماموريت په پلمه يې ليرې كړ، كله چې محمود د پاچايۍ پر تخت كښېناست، نو اشرف يې زندان ته ولېږه).�۴۳(

د همدې سرچينې په وينا، د محمود په پرتله اشرف څه ناڅه منځلارى او باانصاف كس و، د نصرالله زرتشتي تر مړينې وروسته د افغان پاځونكو له تر ټولو غوره مشرانو څخه ګڼل كېده، چې توانېدلى و د ګلناباد په جګړه كې برى ترلاسه كړي. كروسينسكي بل ځاى اشرف (ماهر سياستوال) ګڼلى دى).۴۴(

اشرف طهماسب ميرزا ته هم وړانديز وكړ چې په يوه ځاى كې دې د روغې لپاره سره وګوري، خو د دواړو غاړو د بدبينۍ له كبله دا كتنه ونه شوه. اشرف د خپلې واكمنۍ په پيل كې نه يوازې د روسيې او عثماني تركيې د لاسوهنو له كبله تر ګواښ لاندې و، بلكې د ايران د دروغجنې واكمنۍ د مدعيانو له خوا هم له ګڼو ستونزو سره مخ و. د دې خطرونو پر وړاندې تر مقابلې مخكې هغې توطيې ته متوجه شو چې د امان الله خان په مشرۍ ورته متوجه وه. د كروسينسكي د دې اختلاف سرچينه دلته وه: �د امان الله خان تمه ډېره شوه، په يوه اوونۍ كې يې له قزلباشانو څخه ۹۰۰۰تومانه واخيستل. اشرف له دې حالته خبر شو او راوېې غوښت، هرڅه يې ترې واخيستل).�۴۵(

امان الله خان نه شواى كولاى دا سپكاوى وزغمي، په دې هڅه كې شو، چې د ځينو افغانانو په مرسته اشرف ووژني او خپله واكمن شي. پر دې سربېره امان الله خان له شهزاده طهماسب صفوي سره چې دا مهال په اذربايجان كې و مكاتبه پيل كړه او ويې هڅاوه چې پر اصفهان بريد وكړي. اشرف له دې دسيسې خبر او امان الله يې د هغه له ملګرو سره يوځاى له منځه يووړ. بيا يې شهزاده طهماسب ته، چې له خپل اذربايجاني پوځ سره يوځاى اصفهان ته روان و، ماته وركړه او مازندران ته يې وشاړه. د هغه سرلښكر سيدالخان ناصر وكړاى شول قزوين ونيسي. بل مشر يې زبردستخان تهران ونيوه او د فتح علي خان قاجار اقدامات يې شنډ كړل .

د ايران د بهرنيو دښمنانو پر وړاندې د شاه اشرف دفاع:

له طهماسب څخه تر فراغت وروسته، اشرف هغو بهرنيو دښمنانو ته متوجه شو، چې ايران يې تر يرغل لاندې نيوه. دا مهال د تركيې او روسيې ترمنځ د ۱۷۲۴م كال د جون د ۲۴مې د تړون له مخې ايران وېش، چې روسانو په قفقاز كې د ايران زياتې سيمې د دربند او بادكوبه ښارونو په ګډون ترلاسه كول، چې خپل ځينې سرتېري يې د سمندر له لارې جنوبي ساحل ته پلي كول، چې پر رشت او ځينو نورو سيمو يې منګولې ښخې كړې وې، خو په ۱۷۲۵م كال پطر كبير ومړ، چې ځايناستي يې د په كورنيو چارو كې د اختلاف له كبله ونه كړاى شول، د هغه نقشې پلې كړي).۴٦(

عثماني تركانو هم د ۱۷۲۴م كال د جون د ۲۴مې نېټې د تړون له مخې د ايران د لوېديځ د نيولو لپاره قفقاز او فارس ته ځو لښكري ولېږلې، ځرنګه چې د ايران سيمه ييز واكمنان كمزوري وو، عثماني تركانو تفليس، ايروان، تبريز او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرمانشاه ښارونه ونیول. د دې لښکرو مشر د بغداد والي حسن پاشا و، چې د کرمانشاه تر نیولو وروسته ومړ. زوی یې احمد پاشا د هغه ځایناستی وټاکل شو او دنده ورکړل شوه، چې اصفهان ته لښکرې وباسي او ویې نیسي .

اشرف چې په مذهبي لحاظ یې د ایرانیانو په پرتله ځان ترکانو ته نژدې ګاڼه، لومړی یې هڅه وکړه چې له عثماني دولت سره روغه وکړي، نو د عبدالعزیز په نامه د یوه کس په مشرۍ یې یو استازی ولېږه، نوموړي سفیر هڅه وکړه چې عثماني دولت پر ایران باندې د اشرف حاکمیت په رسمیت وپېژني. خو هغه له کومې لاسته راوړنې پرته اصفهان ته ستون شو، ځکه ترکیې له ډېره وخته د ایران د غربي سیمو تصرف غوښته او نه یې شول کولای چې وخت له لاسه ورکړي او له بلې خوا دا کار د هغو قراردادي موادو خلاف و، چې د روسیې او ترکیې ترمنځ د ایران د وېش په باب و).۴۷(

عثماني ځواکونه چې ۷۰ـ۸۰ زره کسان او اویا توپونه یې لرل، چې له همدان څخه یې د اصفهان پر لوري حرکت کاوه، مشر یې احمدپاشا اشرف ته توند لیك ولېږه او په هغه کې یې اشرف ته ګواښ کړی و، چې ایران پرېږدي او شاه سلطان حسین ده ته ولېږي او یادونه یې کړې وه چې د ایران پخوانی پاچا به بیا پر اصفهان واکمن کړي .

اشرف په دې پیغام دومره راوپارېد چې امر یې وکړ د مات شوي شاه سر دې له تنه جلا کړل شي، بیا یې له لیك سره یوځای د یوه ریبار په ملګرتیا احمدپاشا ته ولېږه او دا یادونه یې هم وکړه چې ځواب به یې په توره وایي).۴۸(

ډاکټر فلور، د (اشرف بر تختګاه اصفهان) نومي کتاب لیکوال د هالېنډي شاهدانو له قوله لیکي چې احمدپاشا د یوه ترکي او دوو افغان ملایانو په مرسته اشرف ته دغه پیغام ولېږه:

�اشرفه!

ته باید عثماني سلطان ته د تسلیمۍ لپاره په خپله احمدپاشا ته راشې، سلطان به تا ته د یوه هم مذهبه او بېګلربېګي په توګه د ایران او ځینو نورو سیمو یوشمېر ځایونه دروسپاري. ته باید ډېر ژر تسلیم شې، سکه او خطبه باید د عثماني سلطان په نوم وویل شي.�

شاه اشرف هغه ترکي ملا په دې ځواب سره احمد پاشا ته ولېږه:

�که عثماني سلطان له صفوي امپراتور سره کړې، تړونونه نه تجدیدوي، زه د خپلې پاچایۍ یو امتیاز هم نه تسلیموم، ځکه زیاتې سیمې ما خپله ګټلې دي، زه تر خپلې وروستۍ سلګۍ پورې د هغو دفاع کوم).�۴۹(

احمدپاشا د اشرف په پیغام ډېر په غوسه شو او د پرمخیون امر یې وکړ. د همدان په ۸۰ میلۍ کې ترکي ځواکونه د اشرف له ځواکونو سره چې شمېر یې ۱۷۰۰۰ کسانو ته رسېده مخ شول. دواړو ځواکونه په لنډ واټن کې سره مخامخ ودرېدل او د لښکرو وضعه یې مطالعه کړه، اشرف په ترکي لښکرو کې د لارمونډلو لپاره ځینې کسان ولېږل، چې لږ تر لږه د جګړې له صف څخه کردان وباسي. په عین وخت کې احمدپاشا خپل ٦۰۰۰سرتېري د شپې په تیاره کې د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه برید لپاره د اشرف د لښکر پر لوري ولېږل. خو لاړښود دوی د شپې په تیاره کې داسې ځای ته بوتلل، چې تر وروستي کسه پورې د افغانانو د توري ښکار شول. احمد پاشا په دې خبر ډېر په غوسه او حیران شو، پر همدې مهال څلور افغان دیني پوهان د ترکانو پوځ ته ننوتل او له جګړې څخه یې د لاس اخیستلو تبلیغ پیل کړ، تر ټولو مشر یې احمدپاشا ته وویل چې د خپل پاچا (اشرف) له خوا ورته راغلی او له ترکانو څخه غواړي له خپلو هم مذهبه سنیانو سره دښمني ختمه او په ګډه د شیعه ایرانیانو پر وړاندې جهاد وکړي. افغان پوه په دې حملې سره چې احمد پاشا به د خپلو هم مذهبه کسانو په وژلو سره خواشینی وي، خپله خبره پایته ورسوله. همدا مهال چې احمد پاشا له افغان پوه سره پر خبرو لګیا و، د اذان ږغ اوچت شو، افغان پوهان سم له لاسه د لمانځه لپاره د ترکانو په صف کې ودرېدل. په دې توګه یې له هغوی سره یوځل بیا خپله هم مذهبي وښووله، تر لمانځه وروسته یې یوځل بیا ټینګار وکړ، چې باید له وژنو لاس واخیستل شي او پر خپلو اسونو سپاره او خپل پوځ ته ستانه شول. پر همدې مهال ځینې ترکان ورپسې روان شول .

احمد پاشا چې دا وضعه ولیده، نو چاره یې په بېړني برید کې ولیده، سم له لاسه یې امر وکړ چې پر افغان پوځونو دې برید وشي. خو دا هغه وخت و چې د اشرف تدابیرو کار وکړ. نه یوازې د ترکي پوځ زیاتو کسانو له برید څخه ډډه وکړه، بلکې ۲۰۰۰کردانو د بېګ سلیمان اوغلو تر مشرۍ لاندې له ترکانو بېل او له اشرف سره ملګري شول. احمدپاشا د خپل پوځ پاتې برخه سره منظمه کړه او پر اشرف یې برید وکړ، خو شا ته وتمبول شو. تر کانو دوه ځله بیا بریدونه وکړل، خو دواړه ځله له ماتې سره مخ شول. احمدپاشا پر افغانانو خپل برى ناشونی ولید، پر دې بنسټ یې د شاتګ امر وکړ، پوځیان یې داسې ژر تر شا شول چې په همدان کې هم تم نه شول، بلکې سیده یې ځانونه بغداد ته ورسول، خو ۱۲۰۰۰ مړي یې له توپخانو او نورو جګړه ییزو وسایلو سره یوځای پر ډګر پرېښي وو .

کردانو له دې اله ګولې څخه په استفادې سره د ترکانو د پاتې شویو توکو په لوټنې لاس پورې کړ، افغانانو جګړه ییز وسایل او ټولې توپخانې ونیولې).۵۰(

فرهنګ د دې پېښې مهال د ۱۷۲٦م کال د نومبر ۲۰مه ګڼي او د ترکانو د تلفاتو شمېر یې ۱۷زره تنه قید کړی دی.(۵۱) خو ډاکټر ویلیم فلور د دې جګړې نېټه د ۱۷۲٦م کال د نومبر اتمه او د ترکانو تلفات ۳۰۰۰۰تنه ګڼي، چې ګواکې ځینې جګړه ییز وسایل هم ځنې پاته شوي او د اشرف تلفات یوازې ۱۴کسه ګڼي. بیا زیاتوي چې اشرف د ۱۷۲٦م کال د نومبر پر ۱۷مه په بري سره اصفهان ته ستون شو، خو هالېنډي سوداګریز استازی (اسخارو) له هغو کسانو څخه و، چې د ښار په یو میلۍ کې د اشرف هرکلي ته ورغلی و).۵۲(

تر دې جګړې وروسته چې ترکانو له اشرف سره سولې ته غاړه کښېښوده او د دواړو غاړو ترمنځ یو تړون لاسلیك شو، چې په ترڅ کې یې اشرف ومنله چې تر واك لاندې سیمو کې به یې په لومړۍ خطبه کې د سلطان عثماني نوم د اسلام د خلیفه په توګه یادېږي، وروسته دې د اشرف نوم اخیستل کېږي. په مقابل کې سلطان عثماني شاه اشرف

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران د پاچا په توګه په رسمیت وپېژاند او موافقه یې وکړه چې د اشرف په نوم دې سکه ووهل شي. که څه هم اشرف دا کار په هماغه پیل کې کړی او د سرو- سپینو سکې یې ډېرې ارزښتمنې وې او د (اشرفۍ) په نامه یې په افغانستان او ایران کې زیات پېرېدونکي لرل، بله دا چې د ایران لوېدیز ولایتونه لکه کرمان شاهان، همدان، سنندج، خرم اباد او د اذربایجان ځینې برخې چې وړاندې تر کان پرې واکن وو، د ترکانو تر واکمنۍ لاندې پاتې شوې .

تر دې تړون وروسته عثماني دولت رشید افندي په ۱۷۲۸م کال په اګست کې د سفیر په توګه شاه اشرف ته (اصفهان ته) ولېږه. شاه اشرف هم محمد خان بلوڅ چې په بلوڅانو کې یې ډېر نفوذ درلود، د سفیر په توګه استانبول ته ولېږه. عثماني دربار د محمد خان بلوڅ ډېر تود هرکلی وکړ او امر یې وکړ چې د افغان سفیر ټوله لار دې سپینه شي. ترکانو (خان سیواسي) یاني سپین کاري خان وباله).۵۳(

شاه اشرف چې له عثمانیانو بېغمه شو، نو روسانو ته یې پام واړاوه. روسانو مخکې د ستر پطر تر مشرۍ لاندې دربند او بادکوبه ښارونه نیولي وو، په هغه وصیتلیك کې چې د ستر پطر ګنل شوی، راغلي دي: �هند او قسطنطنیې ته نژدې کېدل غوره دي، که څوك داسیمې په لاس کې ولري، د ټولې نړۍ خاوند به وي، نو دې موخې ته د رسېدو لپاره باید دایمي جګړو ته لمن ووهل شي. نه یوازې په ترکیه کې، بلکې په ایران کې هم د تور سمندر پر شا و خوا د کښتۍ جوړونې د کارځایونو جوړونه او د دې سید تدریجي تصرف چې د بالتیك د سیند په شان زموږ د طرحو د اجرا په برخه کې ډېر ضروري دي، دغه راز د فارس تر خلیج پورې نفوذ، د ایران کمزوري کول او د امکان په صورت کې له شرق سره سوداګریز اړیکي غزول. وروسته بیا د هند پر لوري پرمخیون چې د نړۍ د خزانو انبار دی، د هغه تر نیولو وروسته به د انګرېزانو سرو زرو ته اړتیا نه لرو).۵۴(

په دې توګه تودو اوبو ته د رسېدو مفکوره د روسانو په مغزو کې دننه شوه. پطر په ۱۷۲۵م کال ومړ. پاتې کسانو یې دومره وړتیا نه درلوده، چې د هغه پلانونه تر تودو اوبو پورې ځان رسول عملي کړي. خو په قفقاز کې یې خپلې نیول شوې سیمې وساتلې. له بلې پلوه شاه اشرف دومره ځواك نه درلود چې روسان د قفقاز له نیول شویو سیمو وباسي. د سیدالخان ناصر تر مشرۍ لاندې یو لښکر یې د روسانو پر وړاندې مبارزې لپاره ولېږه، د افغان او روسي ځواکونو ترمنځ څو ورځې جګړې ونښتې، چې سیدالخان ناصر په کې ټپي شو. تر دې وروسته د ۱۷۲۹م کال د فبرورۍ ۳ یا ۲۴مه د سیدالخان ناصر او جنرال لواشف ترمنځ په رشت کې یو تړون لاسلیك شو، چې د دې تړون له کبله شاه اشرف له هغو سیمو صرف نظر وکړ، چې وړاندې طمهاسب میرزا صفوي او استازي یې اسمعیل بېګ روسانو ته سپارلې وې. په مقابل کې روسانو شاه اشرف د هغه تر واك لاندې سیمو او ایران د پاچا په توګه وپېژاند. دواړو هوکړه وکړه، چې تجارتي چارو ته به اجازه ورکوي، په اصفهان کې به روسي سوداګر استوګنه کولای شي اوله هغه ځایه به هند ته تلای شي).۵۵(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر صفوي ایران باندې د روسانو او ترکانو د یرغلونو له کبله ایران پر څلورو برخو وویشل شو. لوېدیز او شمال لوېدیز ولایتونه یې عثماني دولت، شمالي دایې په روسي دولت پورې وتړل شول، غربي خراسان او ځینې نورې شمالي سیمې یې طهماسب میرزا صفوي ته پاته شوې، چې د خپل پلار تر مړینې وروسته یې ځان د ایران د پاچا په توګه اعلان کړی و او شاه اشرف پر اصفهان، شیراز، قزوین، تهران، کرمان، سیستان او د ایران پر ځنیو نورو لوېدیزو برخو واکن و. کندهار چې د اشرف پلرنی ټاټوبی و، د شاه محمود تر مړینې وروسته د محمود د ورور شاه حسین په لاس کې و، چې د اشرف واك نه پرې چلېده، ځکه شاه حسین ځان خپلواك اعلان کړی و. اخر شاه اشرف له خپل هېواد څخه مرسته ترلاسه نه کړه، اړ شو چې د ایران پر سني مذهبه اجیرو پوځیانو تکیه وکړي، چې دا یو کمزوری بنسټ و.

د سلطنت د مدعیانو پر وړاندې د شاه اشرف جګړې:

شاه اشرف نه یوازې اړ و چې د روسانو او ترکانو پر وړاندې د ایران د ګټو دفاع وکړي، بلکې باید هغه پاڅونونه یې هم ځپلای، چې د صفوي دولت د دروغجنو وارثانو او مدعیانو له خوا کېدل .

د سلطنت یو بل مدعي سید احمد کرماني و، چې ګواکې نیکه یې میرزا داود د امام رضا د کورنۍ غړی و، چې د شاه سلیمان صفوي له لور سره یې واده کړی و او ګواکې پاچایي د ده حق کېده .

نوموړي په پیل کې له شهزاده طهماسب سره همکاري کوله، خو کله چې یې ولیدل طهماسب یې خبرې نه اوري او په خپل عیش او نوش اخته دی، اړیکي یې ورسره وشلول او په کرمان کې یې د خپلې خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ، ځان یې پاچا وباله. طهماسب هڅه وکړه چې منحل یې کړي، خو بریالی نه شو. اخر شاه اشرف د ۱۷۲۸م کال_ ۱۱۴۰هـ هغه له ماتې سره مخ کړ .

په بلوڅستان کې بیا بل کس سر رااوچت کړ، چې ډېر ژر یې کار مخته لاړ. دا سلطان محمد نومېده، څرنګه چې یې د خره له سورلۍ سره ډېره مینه لرله، په (سلطان محمد خرسوار) باندې ډېر مشهور شوی و.

سلطان محمد خرسوار یوځل سید احمد کرماني ته ماتېورکړه او په لوټ و تالان یې هم لاس پورې کړ. خو شاه اشرف دا کس هم له ماتې سره مخ کړ او اړ یې ایست چې هند ته وتښتي).۵۷(

د بختیاري په غرنۍ سیمه کې هم یو کس پیدا شو چې لومړی یې ځان معصوم میرزا ونوماوه بیا یې پر ځان صفي میرزا نوم کښېښود، خلکو تصور کاوه چې دا به هماغه صفي میرزا وي، چې په ۱۷۲۵م کال یې غوښتل د شاه محمود له زندان څخه وتښتي. ډېر ژر یې د هغه بلنه ممنله او د طهماسب تر نوم وروسته یې د هغه نوم په خطبه کې واخیست، خو طهماسب میرزا یې له اصلیت څخه انکار وکړ. خو دی په شوشتر کې یوځل بیا پر خپلو ساده پلویانو برلاسی شو، چې په ۱۱۴۰_۱۷۲۷م کال ووژل شو .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۱۴۳هـ (۱۷۲۹م کال- اگست) يو بل مدعي محمد علي رفسنجاني هم ځان صفي ميرزا ونوماوه او د شوشتر پر خلکو يې برغ وکړ، خلکو ويل چې د ده سترګې د صفي ميرزا سترګو ته ورته دي، حال دا چې هېچا هم د مانۍ په حرم کې د مېشت صفي ميرزا سترګې نه وې ليدلې، خلکو يې ملاتړ وکړ، خو د شوشتر واکمن يې له ملګرتيا انکار وکړ، هغه يې تر فشار لاندې ونيوه، تر دې چې نوموړی له هغه ځايه وتښتېد او بين النهرين ته لاړ، وروسته بيا قسطنطنيې ته ورسېد .

د لاهي جان له خلکو يوه بل تن زينل بن ابراهيم هم په طغيان لاس پورې کړ او ځان يې د شاه سلطان حسين زوی اسمعيل ميرزا وباله او مدعي شو چې د شهزادګانو تر مړينې وړاندې له زندان څخه تښتېدلی و. زينل تر يوې جګړې وروسته د طهماسب ميرزا له پلويانو سره له روسانو سره د روغې لپاره ګيلان ته لاړ، روسانو هغه د ترکانو تر واك لاندې سيمو ته په تېښتې اړ ايست.

که څه هم په پيل کې يې کار ښه روان و، خو اخر ونيول شو او يا ووژل شو. دوو نورو کسانو هم ځانونه اسمعيل ميرزا وبلل، يوه په بختياري سيمه کې پاڅون وکړ، خو ډېر ژر پوپناه شو، بل تن يې په اصفهان کې د طهماسب ميرزا تر جلوس وروسته له درباره سر رااوچت کړ او طهماسب ميرزا يې د خپلې دعوې تر اغېزې لاندې راوست، کله چې طهماسب پوه شو چې دی يې د تاج او تخت د لوټلو خيال لري، ويې نيوه او ويې واژه. دا ټولې ادعاوې او پاڅونونه دا څرګندوي چې خلکو پر خپل هېواد د پرديو واکمنې نه غوښتله او په داسې کس پسې وو چې دوی د پرديو يرغلګرو له منګولو وساتي.

اخر داسې يو کس پيدا شو، خو دا کس شهزاده طهماسب صفوي نه و، بلکې يو زړور جنګيالی و، چې د واك غوښتنې په موخه د ۷_۸ کلنو جګړو له بټۍ څخه تېر شوی و. دا کس د شهزاده طهماسب د ځواکونو اصلي قوماندان نادرقلي و. تاريخ کښونکي په دې باور دي چې په خراسان کې د ملك محمود سيستاني په حکومت کې د نادرقلي جګړه ييزې زده کړې د هغه په روښانه راتلونکي کې مهم رول درلود. نادر په پيل کې د ملك محمود سيستاني په چوپړ کې و، څرنګه چې يې په ځان کې يو ډول غرور درلود، د ملك له خدمت څخه يې اوږې تشې کړې او په غلا يې پيل وکړ. د هغه د نيولو لپاره د ملك محمود هڅې ګټورې تمامې نه شوې، د زړورتيا اوازه يې تر شهزاده طهماسب پورې ورسېده، هغه چې له خدايه همداسې يو کس غوښت د نادر د ليدو لپاره له مازندران څخه خراسان ته راغی او په قوچان کې يې ورسره وليدل، نادر هم په ذهن کې ځينې خيالونه درلودل، نو خپلو موخو ته د رسېدو لپاره يې د شهزاده طهماسب شتون ښه چانس وګاڼه او د صفوي سلطنت د مدافعينو په ليکه کې ودرېد. د طهماسب ميرزا ځواکونو د نادرقلي او فتح علي خان قاجار تر مشرۍ لاندې د ملك محمود سيستاني پر وړاندې جګړې ته چې هغه مهال د خراسان شاه ګڼل کېده، ځانونه چمتو کړل، له څو جګړو وروسته يې مشهد ونيو او ملك محمود يې تسليم کړ، چې ټول خراسان د طهماسب لاسته ورغی .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادر په ۱۷۲۹م کال وکړای شول د هرات ابدالیانو ته ماته ورکړي او هرات هم د طهماسب تر واکمنۍ لاندې راولي. نادر چې ابدالي مشران او جنګیالیان په خپل پوځ کې شامل کړل او شاه اشرف ته متوجه شو، د ۱۷۲۹م کال په سپټمبر کې نادر خپل ځواکونه اصفهان ته ولېږل. اشرف چې د نادر برید ته په تمه و، د مقابلې لپاره خراسان ته روان شو.

دواړو د همدې میاشتې پر ۲۹مه نېټه د مشهد- تهران پر لار د دامغان په ختیځ مهماندوست نومې سیمه کې سره مخ شول، نادر د جګړه ییزو اسانتیاوو له مخې تر اشرف بډای و او د هرات د ابدالیانو پر وړاندې یې د جګړو له کبله د افغانانو جنګي چلندونه او تخنیکونه زده وو. د ایراني ځواکونو پر شا و خوا یې خپله توپخانه د نیمې دایرې په بڼه راوګرځوله، که افغانانو له هر لوري برید کاوه، د توپخانو له ډزو سره به مخ کېدل، په دې توګه د افغانانو ټول ډله ییز بریدونه شنډ کړای شول. افغانان د ګڼو تلفاتو په منلو سره شاتګ ته اړ شول .

په دې جګړه کې ۱۲۰۰۰ افغانان مړه شول، حال دا چې د نادر د تلفاتو شمېر ۴۰۰۰تنو ته ورسېده .

بله مهمه جګړه په مورچه خورت نومې سیمه کې وشوه، افغانانو د خپلو تجربو له مخې ټینګه مورچه نیولې وه، خو نادر اصفهان ته د خپل پوځ د یوې برخې په لېږلو سره دوی د مورچو پرېښوولو ته اړ کړل. اشرف چې د اصفهان د دفاع لپاره ډېر نهیلی و، ښار پرېښود او خپل پاته پوځ یې شیراز ته ولېږه. نادر د نومبر پر ۱٦مه اصفهان ته دننه شو، د هغه په امر ټول هغه افغان چې په ښار کې پاته وو، یا پټ شول یا هم په ډله ییزه توګه ووژل شول. د محمود د قبر سپکاوی هم وشو. د ډسمبر پر ۹مه طهماسب میرزا هم له تهران څخه اصفهان ته راغی او د خپل پلار پر تخت یې جلوس وکړ، خو په اصفهان کې د طهماسب له واکمنۍ یوه اوونۍ نه وه تېره، چې د نادر له خوا امر وشو: �د هغه ټولو پوځیانو ته دې له خلکو پیسې راټولې شي، دا پیسې په زوره واخیستل شوې، ځینې کسان د مرګ تر بریده د لرګیو تر ګوزارونو لاندې راغلل، ان ځینې مړه هم شول. د نادر سرتېرو په رښتیا هم خلك لوټل، ان ځینې کسان به یې د غلامانو په توګه پلورل، خلك ډېر ژر متوجه شول، چې د افغانانو تر واکمنۍ لاندې یې غوره ژوند درلود).�۵۷(

نادر د پاچا پر ټینګار سربېره نه غوښتل په اشرف پسې روان شي او دهغه کار ختم کړي. تر دې چې شاه نادر ته د خراسان، کرمان او مازندران تسلیمي لاسلیك کړه او نادر ته یې اجازه ورکړه چې څنګه یې خوښه وي، هغسې مالیه دې وضعه کړي، په دې توګه نادر د طهماسب په پاچایۍ کې ورشریك شو، وروسته نادر حاضر شو، چې په اشرف پسې شیراز ته حرکت وکړي .

اشرف په شیراز کې د یوه غوره پوځ په جوړولو لګیا شو، چې په شیراز کې له مېشتو افغانانو او د عربو له نورو سني مذهبه اوسېدونکو څخه یې جوړ کړ. له ټولو ستونزو سره- سره یې ۲۰ زره کسان د نادر مقابلې ته چمتو کړل. د ډسمبر پر ۲۴مه نادر د شیراز پر لوري روان شو، چې ښار ته نژدې په زرقان نومې سیمه کې له افغان ځواکونو سره

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ شو. جګړه ونښته- نادر یوځل بیا پر افغانانو خپله برتري څرګنده کړه، اشرف له ټول مقاومت سره- سره د نادر په لاس ماته وخوړه او شېراز ته پر شا شو.

نادر ښار کلابند کړ، څرنګه چې د اشرف کورنۍ په قزوین کې د دښمن له خوا کلابنده وه، نود سپهسالار سیدالخان ناصر او ملا زعفران په مرسته یې د نادر له پوځ سره خبرې اترې پیل کړې. نادر شرط کښېښود چې په بدل کې به د اشرف کورنۍ ورپرېږدي چې دوی ورتسلیم شي. شاه اشرف د صفوي مشرانو له ډلې دوې مېرمنې د سیدالخان او ملا زعفران په مرسته د خبرو اترو لپاره نادر ته ولېږلې، چې له قزوین څخه یې کورنۍ خلاصه کړي. نادر چې د شېراز کلابندۍ او نورو اوږدو جګړو ته اندېښمن و، نه یې غوښتل پر اشرف ډېر زور واچوي. غوښتل یې اشرف له جګړې پرته تسلیم کړي، خو بل پلو بیا اشرف نه غوښتل دښمن ته ژوندی ورتسلیم شي، یا هم د خپلې کورنۍ ښځینه ورپرېږدي، کله چې یې له قزوین څخه کورنۍ ورسېده، څرنګه چې د شاه محمود، شاه اشرف او پاتې کورنۍ ښځینه غړي ۱۵ تنو ته رسېدې او پر اس د ټولو وړل ناشوني وو، له بلې خوا دا مېرمنې د افغاني دود د دښمنانو په لاس کې وې. نو هغه مېرمنې یې چې نه شوای وړلای، غوښتل ویې وژني، خو زړه یې نه کېده. نو یوه خواجه سرای ته یې وویل چې ۱۳ مېرمنې ووژني. خپله یې درې ځوانې مېرمنې د صفوي کورنۍ له دوو مېرمنو سره راواخیستې او د خپل سرلښکر سیدالخان ناصر او ۲۰۰افغان سپرو جنګیالیو په مرسته د شپې له خوا له ښاره ووت او د توري په زور یې په دښمن کې ځان ته لار پرانیستله. په ډېره بېړه یې ځان ختیځ ته ورساوه. د نادر پوځ ډېر ژر ښار ته دننه شو. هغه افغانان یې اسیران کړل چې په شېراز کې پاتې وو او د تېښتې لار پرې بنده وه. ټول یې اصفهان ته ولېږل، چې د اصفهان د اوسېدونکو پر وړاندې اعدام شي. خو ملا زعفران (د پښتو ادبیاتو شاعر او ادیب) له سیند څخه د تېرېدو پر وخت ځان اوبو ته واچاوه، چې د دښمن له اسارت څخه وژغورل شي).۵۸(

د نادر ځواکونو اشرف تعقیباوه، په پل فساد نومې سیمه کې ملا پیر محمد (مشهور په میاجي) له خپلو ځینو ملګرو سره یوځای ځارونکي ونیول او د هغوی پر وړاندې یې مبارزه وکړه. تر دې چې خپل سر یې بایلود. خو شاه اشرف او د هغه ملګرو ته یې دا زمینه برابره کړه، چې د دښمن له منګولو ځانونه وژغوري .

په هر حال، وروسته تر دې چې اشرف د نادر له خوا ماته وخوړه، نور یې ونه شول کړای چې د نادر په وړاندې د مقابلې لپاره پوځ تیار کړي. د ۱۷۳۰م کال په فبرورۍ کې اړ شو چې کندهار ته لاړ شي. وروسته تر دې چې له کرمان او لوت دښتې څخه واوښت، ځان یې د نادر له ځارګرو په امن ولید، خو له بده مرغه چې د خپل تره د زوی شاه حسین له خوا تر ځارنې لاندې ونیول شو. کله چې په هلمند کې (لکي) او (صفار) سیمو ته ورسېد، خبر شو چې شاه حسین یې د وژلو نیت لري، نو هڅه یې وکړه چې بلوڅستان ته پناه یوسي، خو وخت یې ونه موند او ۱۷۳۰م کال په مارچ کې د شاه حسین هوتك له خوا د ګمارل شوي شخص ابراهیم په ګولۍ ووژل شو. ګواکې شاه حسین د خپل ورور شاه محمود غچ ځنې واخیست.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ، د جهانګشای نادري نومي کتاب د لیکوال میرزا مهدي خان له قوله لیکي چې د اشرف تر وژنې وروسته د ملا زعفران په نوم یوه کس په سنندج کې د شاه حسین له لوري نادر ته یو لیك راوړ، چې په کې غوښتنه شوې وه د شاه محمود کورنۍ پاتې غړي چې په شېراز کې دي، باید کندهار ته ولېږدول شي او د خپلې دوستۍ د زبات لپاره یې د شاه اشرف وژنه یاده کړې وه، ګواکې کله چې د هلمند له غاړې د بلوڅستان پر لوري روان شو، شاه حسین یې د څارنې لپاره په ګرمسېر کې قله لکي ته دننه شو. ابراهیم خان بلوڅ خپل یو ملازم د هغه څارنې ته وګماره. په دې وخت کې شاه اشرف د شورابك د سفلای په زردکوه کې و. ابراهیم نومي کس د ګولۍ په ډز سره وواژه، وروسته شاه حسین هوتك د صفوي شاهي کورنۍ غړي د شاه محمود هوتك د کورنۍ له ۱۴غړو سره چې د نادر افشار په واك کې وو، بدل کړل).۵۹(

څه موده وروسته په خپله شاه حسین هوتك هم د نادر له خوا په کندهار کې ماته وخوړه او مازندران ته په تېښتې اړ او هورې ووژل شو.

د شاه اشرف شخصیت او ځانګړتیاوې:

پولېنډي کشیش کروسینسکي چې د اصفهان د کلابندۍ او فتحې پر مهال هورې حاضر و او څو ځله یې له شاه محمود او شاه اشرف سره لیدلي دي، د شاه اشرف په باب وایي :

�اشرف له محمود سره له کندهاره راغلی و. جنګیالی او تجربه کاره انسان و، یوه ډله پوځ یې په خبره عمل کاوه. عاقل او د نظر خاوند، دغه راز زړور، مدبر، د خلکو خیرغوښتونکی، متواضع او زړه سواندی و. له دې کبله خپل پوځ ورسره ډېره مینه لرله. په ګلناباد کې د سولې غوښتونکی و. خو د محمود په دماغ کې د پاچايۍ هوس غزونې کولې. کله چې اشرف ورته د سولې وړاندیز وکړ، محمود ترې خپه شو.

کله چې اشرف له دې موضوع خبر شو، خامخا یې په زړه کې وېره پیدا شوه، د اصفهان د کلابندۍ پر وخت چې په شاهي سرای کې خواړه نه وو، اشرف له موضوع څخه په خبرېدو سره شاه ته زر منه خواړه ولېږل او لیك یې هم ورته ولیکه، چې په کې یادونه شوې وه دا خواړه دې شاه خپلو تابع پوځیانو ته ورکړي... کله چې محمود له دې خبرې خبر شو، د دې لپاره چې اشر ف یې د نیت په بدلون پوه نه شي، نو هغه یې څو ورځې وروسته اصفهان ته ولېږه او د هغه د ځېلو لپاره یې مرستندوی لښکر د اصفهان شا و خوا ته ولېږه .

کله چې اصفهان فتحه شو، اشرف یې راوغوښت او هیله یې ترې وکړه چې ایا شاه سلطان حسین ته یې خواړه ولېږل؟ بیا یې زندان ته ولېږه، خو بیا یې هم په بند کې درناوی کاوه، ځکه محمود د اشرف، امان الله خان او افاغنه شیخ (ملا پیر محمد) د تدبیرونو له کبله د دولت مشر شوی و. اشرف د خپلې واکمنۍ پر وخت د نرمۍ، تواضع او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدالت لار خپله کړه، شا و خوا سیمو ته يې خلك ولېږل، لیکونه يې ولیکل، چې تر دې وروسته باید د ایران خلك اباد وي- نه خراب).٦٠(

په ایران کې د شاه اشرف يو له مهمو کارونو څخه د يوه ارزښتمن او مهم کتاب (تذكرة الملوك) پاتېدل دي، چې د هغه په امر د صفوي حکومت د اداري سازمان په باب د هغه د پاچايۍ په دويم کال (١٧٢٦م- کال) لیکل شوی او ظاهراً پر ایران باندې د واکمنو افغانانو لپاره د حکومت او اداره کولو فن څرگندوي. دا کتاب همداسې يو تاريخي ارزښت لري، چې پوهاند مینورسکي يې اړ کړ چې په لمنلیك او اوږدې سریزې سره يې بیا خپور کړي. پوهاند مینورسکي په دې سریزه کې د اروپايي لیکوالو لکه شارډن، کمپفر، سانسون، ډوبرين او نورو له خوا د ارزښتونو د ټاکنې په باب وايي: �د مغوی لیکنې یوازې شرحه او ستاینه ده، حال دا چې تذكرة الملوك د صفوي اداري د دستگاه رښتيني اروا موږ ته راښيي).�٦١(

بله موضوع په اصفهان کې طلايي او د سپينو زرو اشرفۍ ضربول دي، چې اشرف پر اصفهان باندې له واکمنېدو سره دا سکې ووهلې. په افغانستان او ایران کې يې ډېر ارزښت درلود، چې تر اوسه يې خپل شهرت ساتلی دی. پر ځينو سکو دغه بيت لوستلای شو:

به اشرفي اثر نام ان جناب رسید

شرف ز سکۀ اشرف به افتاب رسید

يوې افغان مېرمنې (بي بي زينبو) د شاه اشرف په باب وايي :

که زمری دی، شاه اشرف د جنگ زمری دی

اشرف ته کام رانغی، ځکه نادر پر اشرف بری دی

دغه راز هغه دولت چې میرويس نیکه يې بنسټ کېښېښود او د کندهار په هوتکي دولت سره مشهور شو، څه کم دېرش کاله يې دوام وکړ، خو د فیوډالي ځانگړنو له مخې د اکا د زامنو او نظامي مشرانو ترمنځ اختلاف پیدا شو، چې اخر يې دا دولت ړنگ کړ.

ارزونه او پايله:

د هېواد د تاريخ د دې پړاو پېښو ته په کتنو سره دا پايله اخلو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ .افغانان جنګيالي او خپلواکۍ غوښتونکي خلك دي، کله چې بهرني يرغلګر پرې ورشي، دوی ډېر ژر د يرغل درد نه زغمي، خو تر پايه نه شي کولای چې د ذلت او تيټال، بردګۍ او غلامۍ کړی په غاړه کې يوسي. اخر راپاڅي او له بهرنيانو څخه د ځان د نه درناوي، سپکاوي او ظلم غچ اخلي.

۲ .د صفوي ظالمې واکمنۍ پرضد د محمود افغان له پاڅون څخه بايد بل عبرت واخلو. هغه دا چې که څه هم محمود د ايران غوندې ستر هېواد د اداري لپاره ډېر ځوان و او په حکومتدارۍ کې يې يوازې (دوه- درې کاله) تجربه لرله، خو خپلو خلکو ته يې دا ثابته کړه، چې د افغانانو غرني ځوانان که وغواړي کولای شي يو ستر پاڅون او د پرديو پرضد يو غورځنګ راوپاروي او پر دښمن برى ومومي.

۳ .درېيم ټکی چې بايد نغوته (اشاره) ورته وشي، دا دی چې تاريخ ته وا د محمود پر اوږو درونه تاريخي رسالت ايښی، چې د هغه صفوي دولت پرضد پاڅي چې غوښتل يې د شيعه مذهب په رسمي کولو سره يې د نورو مذهبونو د پلويانو په وړاندې دښمني راواخيستله او په دې تور يې په سلګونو بېګناه خلك ووژل.

شاه محمود په خپل دې کار سره د زرګونو ايرانيانو او افغانانو له ګرېوانونو څخه د صفوي بېرحمه او بې کفايته شاهانو منګولې د تل لپاره ليرې کړې .

دا هغه رژيم و چې په خپله ۲۲۵کلنه واکمنۍ کې يې له سره تر پايه وينې وبهولې، بېرحمي، ورور-وژنه، عناد او ريا يې زياته کړه. هغه رژيم چې انسانان به يې ژوندي کباېول، انسانان به يې په دېګ کې اېشول، خېټې يې ورځيرلې، خسيانول يې او يا يې معيوبول. هغه رژيم چې شاهانو به يې د مرشدۍ او پېشوايۍ دعوه کوله، خو په بېرحمۍ او ورور-وژنه کې دومره توند وو، چې خپلې مېرمنې او اولادونه به يې وژل.

دغو ټولو فسادونو، نارواوو، ظلم او مذهبي، سياسي او کلتوري ستم ته په پام سره بايد د ايران خلك په ځانګړې توګه مذهبي لږکيو د صفوي دولت پر وړاندې د محمود پاڅون په ښه فال نيولای، ځکه چې د ايران د ملت له وسه دا نه و پوره، چې ايران د صفوي دولت له دې مذهبي استبداد څخه وژغوري. که څه هم د شاه سلطان حسين د حکومت په ټوله دوره کې به هر ځای پاڅونونه کېدل، خو اصلي ژغورون ستونزمن و. لکه څنګه چې نن هم له شيعه روحانيت څخه د ايراني ملت ژغورنه اسانه کار نه دی او د يوې پېړۍ ربع کېږي چې د ايران روڼاندي هڅه کوي په ايران کې اخندي رژيم د وخت غوښتنو ته ځواب ووايي. د وينا ازادۍ، د ښځو او نارينه وو د حقونو برابري، د ملګرو متلونو مدني قوانينو او د بشري حقونو ميثاقونو ته درناوی وکړي، واکمن رژيم داسې نه وي.

له شك پرته زيات ايراني روڼاندي د زياتو خپلواکۍ غوښتونکو ځوانانو سره داسې شېبې ته لار څاري چې له ورکې څخه يو لاس راشي او دوی وژغوري. که داسې يو لاس پيدا شي او د ايران ملت لپاره کار وکړي، خلك يې بايد مننه وکړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ .مورږ دا نه وایو چې له اصفهان څخه واکمنو افغانانو پر کندهار، هرات او جلیسن باندې تر صفوي واکمنانو ښه کارونه کړي، خو دا باید هېر نه کړو چې د اصفهان تر سقوط وروسته کله چې د شاه محمود په امر کوڅې او ښارونه له مړو ډك او ښار ته خوراکي توکي راوړل شول، دغه راز پر اداري کارکوونکو څارنه پیل شوه، چې له خلکو رشوت وانخلي، دې کارونو د اصفهان د خلکو خوښي وپاروله او ویل کېدل چې نوی حکومت تر زاړه- ښه کارونه کوي. خو فاتحو واکمنو لا پر کندهاریانو باندې د صفویانو له خوا شوي ظلمونه نه وو هېر کړي، د دې ترخه وخت په یادولو سره به یې د غچ اخیستنې حس راوپارېد، چې دوی یې زیاتي او خشونت ته هڅول، چې د اصفهان د فتحې د لومړیو وختونو هغه تمه یې له منځه یووړله، چې په دې توګه د افغانانو پر وړاندې د ایرانیانو کینه لا پسې زیاتېده او دوی هم په مقاومت لاس پورې کاوه، چې اخر یې یرغلګرمات کړل.

باید هېر نه کړو چې د سني روحانیت تبلیغاتو هم پر ایران باندې د واکمنو افغانانو په چلند کې خپله ونډه لرله، ځکه چې سني دیني پوهانو د شاه محمود پلار میرویس نیکه ته فتوا ورکړې وه:

که یو مسلمان- یو مسیحي پوځي ووژني، یو ثواب یې کړی، خو که څوك یو ایرانی (شیعه) ووژني- دومره ثواب یې کړی چې اجر یې اویا برابره زیات دی�. (سقوط اصفهان، بروایت کروسینسکی، تهران چاپ، ۳۲مخ).

د دې شرعي فتوا له مخې که فاتحو ځواکونو د خلکو مالونه د غنیمت په توګه وړي، وژنې وکړي او غلا یې کړي، په حقیقت کې یې پر خپلو مذهبي لارښوونو عمل کړی، لکه څنګه چې قزلباشو سرتېرو د خپل مرشد اعظم شاه اسمعیل او شیعه روحانیت د فتوا له مخې چې حکم یې ورکړ: �د یوه سني وژل دومره ثواب لري، لکه ۵پوځي کافران دې چې وژلي وي، له سني سره نکاح روا- نه ده، وینه او مال یې حلال دي، واجب ده چې د امیندوارو مېرمنو خېټه یې وڅیرې او نارینه اولادونه یې باید په نیزه ووژل شي، د سنیانو د مالونو پلورل او رانیول حلال دي، ځکه چې له اسلامي ازادۍ څخه بې برخې دي...� (پس از هزارو چهارصد سال، ۷۲٦مخ).

د سنیانو خېټې یې وڅیرلې او یا یې په تبر دوه نیم کړل، په اېښېدلو اوبو کې یې واچول، یا یې ژوندي پوست کړل...

اجازه راکړئ ووپوښتم چې د دې فقهي فتواوو په کوم ځای کې اسلامي عدالت او خدایي قاف په پام کې نیول شوی، کوم سلیم عقل او وجدان دا منلای شي چې د یوه مسلمان له خوا د بل وژل او په خېټه کې د ماشوم وژل شرعي امر او ترسره کوونکی به یې جنت ته ځي؟

مورږ د روښاندو انسانانو غوندې ډېره موده کېږي چې د ډیموکراسۍ په منځ (غرب) کې اوسو، دلته هرڅوك که هره عقیده، دین او مذهب ولري د یو بل تر څنګ ژوند کوي. هېڅوك ځان ته دا حق نه ورکوي، چې بل څوك د دین، عقیدې، جنس، ملت یا هم د سترګو د رنګ له مخې سپك کړي. که پر مورږ دغسې یوه فتوا صادره شي، چې د ثواب لپاره که هرځای سني یا شیعه وینئ- هغه ووژنئ، چې جنت ته لاړ شئ، ایا دا مذهبي لارښوونه به ومنو؟

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر کوم هېڅکله هم نه، که چېرې رواني ناروغ واوسو، وبه يې منو، ځکه د صفويانو پر مهال په ايران او عثماني ترکيه کې د شيعه مذهب تر رسمي اعلانېدو وروسته دا ډول وژنې وشوې، خو ولې کوم مذهبي يا ديني مخکښ د دې کار مخنيوی ونه کړ؟

حقيقت دا دی چې (د دين دکاندارانو) چې خپل پايښت يې د مذهبي اختلافونو په تودوالي کې ليده، دغه ډول غيرانساني عمل او دښمنۍ کړې دي .

د اسلامي مذهبونو تاريخ ته په کتو سره جوتېږي، چې د مذهبونو د پيدايښت په بهير کې د هر مذهب مشر هڅه کړې چې يوازې خپل پلويان رښتيني مسلمانان وګڼي او نور کافران.

کله چې پر خپله مخالفه ډله برياليي شوي، هر ډول وحشيانه عمل يې وربانديې کړی او مجازات کړي يې دي، نو د دې وينې تويونې او اختلافونو يو لوی لامل د مشرانو او د اسلامي مذهبونو بېلابېلوالی دی. د ورورۍ، انساندوستۍ او متقابل درناوی وکړي او ووايي: هغه خلك چې پيغمبر يې يو دی، ټول مسلمان او په خپلو کې توپير نه لري، برعکس يې د نورو ډلو پر وړاندې نفاق، کينه او دښمني خپله کړه، چې ساده خلك يې په خپلو کې سره واچول، خو ګټه دوی وکړه.

تر نن ورځې پورې د اختلافونو پر اور تېل ورشيندل کېږي او عقيدوي بېلوالی موجود دی، واکمن روحانيت (شيعه او سني) د خپلو ګټو لپاره له دين څخه يو غټ پلورنځی جوړ کړی، چې په کې جنت ته د تلو لپاره غيرانساني، تروريستي کارونه ښوول کېږي او د بېلابېلو اسلامي ډلو ترمنځ کرکه زياتوي، نه پرېږدي چې پوه او هوښيار خلك د يو بل تر څنګ عزتمن ژوند ولري او دخپل ژوند د لوړوالي او ښه والي لپاره خپله انرژي وکاروي.

ايراني پوه، ډاکټر شفا د خپلو پراخو څېړنو پر بنسټ، چې د دين او مذهب په برخه کې يې لري، په دې اند دی :

شيعه مکتب له هماغه پيله له سنيانو سره چې د حکومتي دستګاه مذهب و، دښمني پيل کړه، خو دا دښمني، ښکنځل، سپکاوی او اهانت د خلفای راشدينو تر درېيو خليفه وو هم وغزول شوه، خو سنيانو هېڅکله هم څلورم خليفه (علي بن ابي طالب) ته سپکاوی نه دی کړی. ان د علي کورنۍ ته چې امامت ته به يې قايل نه وو، ښکنځل نه کول. دا ښکنځل د هغو کسانو له خوا چې �پرې يې نه ښوول پيغمبر او دين يې يو وي� په ايران کې د صفوي دولت په راتګ سره ډېر زور واخيست، صفوي واکمنانو د خپلو سياسي موخو د پرمختګ لپاره د دين د دکاندارانو له دغه ډول نفاق څخه ګټه اخيستنې ته اړتيا لرله (نو ځکه يې شيعه د حکومت رسمي مذهب اعلان کړ او پر سنيانو يې د پلي کولو لپاره سرغوڅول، خېټه څيرل او غيرانساني شکنجې پيل کړې).

شاه اسمعيل په دوو شپو ورځو کې ۲۰زره سنيان په تبريز کې، چې لومړيو درېيو خليفه وو ته يې ښکنځل نه وو کړي، په تبر دوه نيم کړل. په مقابل کې د عثماني ترکيې قاضي القضات د شيعه ګانو لپاره احمقانه او زشتې فتواوې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي، چي د سنیانو پر وړاندي د صفویانو تر فتوا کمې نه وې. په ترکیه کې ۴۰ زره شیعه ګان د شیعه توب په ګناه ووژل شول .

نومړی پوه زیاتوي: د �اصول کافي� له لیکلو او خپرولو وروسته تر نن پورې د شیعه ګانو د حدیثونو په کتاب کې په زرګونو کوچني او غټ حدیثونه ورزیات شوي، چې د سنیانو معتقداتو او مقدساتو ته یې سپکاوی کړی دی. د سینانو پر وړاندې د مبارزو اتل شیخ الاسلام ملا محمد باقر مجلسي، د شاه سلطان حسین صفوي پر مهال، چې په خپل ټول عمر یې د ایران سنیان ځورول په یوازې سر د سنیانو پرضد په زرګونو حدیثونه راوایستل. البته دغو دښمنیو او تورونو خپل مقابل غبرګون هم درلود. د عثماني ترکیې روحانیت هم تر شیعه ملایانو ډېرې توندې فتواوې ورکړې (توضیح المسایل، ۲۵۹_۲٦۰مخونه)

زموږ د سیمې د اسلامي فرهنګ مخکښانو د دې دوه رنګۍ په باب ژورې لیکنې کړي، چې لوستل او اورېدل یې ډېر خوند کوي، د مولانا یو بیت دی:

رویي از خود برون کردم، یکي دیدم دو عالم را

یکي جویم، یکي ګویم، یکي دانم، یکي خوانم

یو بل ادیب، طوسي بیا وایي:

مسجد اگر بنام خدا شد دکان شیخ

ویرانه اش کنید که دارالعباد گشت

ناصر خسرو بلخي وایي :

ای امت بدبخت، بدین زرق فروشان

جز از خري و جهل، چنین بنده چرائید؟

خواهم که بدانم که مراین بیخردان را

طاعت ز چه معني و ز بهر چه نمائید؟

حیکم سنایي د دین د دکاندارانو په باب وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وین گروهي که نورسیدستند

عشوه جاه و زر خریدستند

ماه رویان تیره هوشانند

جاه جویان دین فروشانند

گشته گویا ز بغض یك دیگر

کین فلان ملحد ان فلان کافر

همه از راه صدق بیخبرند

امدي صورتند و لیك خرند

معني دیو چیست؟ بیدادي

توبه بي دادیش چرا شادي؟

داده فتوا بخون اهل زمین

از سر جهل و هم از سر کین...

۵ .وروستۍ خبره دا: افغان نسلونه باید دېته پام وکړي، چې د میرویس نیکه ځایناستی د دې پرځای چې په هېواد کې ملي واکمني ټینګه کړي، یوازې یې د خپلې څوانۍ او مذهبي احساساتو او پښتونولۍ له مخې له دقیقې محاسبې پرته د یوه تاریخي او ستر هېواد د اداري ټینګښت لپاره هڅه کړې، چې د افغانانو حاکمیت پراخ کړي. حال دا چې د پلازمېنې فتحه یو څه او د یوه هېواد د څو ولایتونو اداره یو څه او د یوه ستر هېواد (لکه ایران) اداره بل څه و، چې په داسې یوه کړکېچن حالت کې د ځینو جنګیالیو له توانه د یوه داسې هېواد اداره کول ناشوني وو، له همدې کبله هغو افغانانو چې د ایران د نیولو لپاره یې ملا تړلې وه، له هغې ورځې چې له کندهاره ووتل، د ژوند تر پایه یې یوه ارامه ورځ ونه لیده، خو ټول (د ۲۰زره یرغلګرو او ۳۰زره کورنیو غړو سره چې د شاه محمود په امر له کندهاره اصفهان ته کډه شوي وو) د ایرانیانو- په ځانګړې توګه د نادر افشار په امر په ډله ییزه توګه ووژل شول، چې په ۱۷۳۸م کال نادر افشار د کندهار د هوتکي دولت ټغر پسې راټول کړ او د غلیمو هوتکیانو خانان او مشران یې له کندهاره مازندران، بخارا، بلخ او نورو سیمو ته وشړل، یا یې له منځه یوووړل .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه له پېر (عصر) څخه د افغانستان د خپلواك دولت تر تاسیس پورې (۱۷۴۷م) چې ۳۰ کاله یې دوام وکړ، د احمدشاه بابا غونډې یو شخصیت راڅرګند شو، هغه وکړای شول د افغان مجربو اشخاصو په همکارۍ د افغانانو واکمني نوره هم تلپاتې او غښتلې کړي، چې تر ننه دوام لري.

سرچینې:

۱.تاریخ سیاح مسیحي: د فقیر محمد خیرخواه لمنلیك او زیاتونې، کابل چاپ، ۱۳۶۳ل کال، ۱۰_۱۲مخونه.

.2لکهارت: انقراض دولت صفوي، ۵۵۵مخ.

.3تاریخ سیاح مسیحي: ۲۸مخ.

.4لکهارت: هماغه اثر، ۱۵۱مخ.

.5محمد خلیل مرعشي: مجمع التواریخ، ۴۴مخ (د لکهارت په حواله، د ۱۳۱مخ لمنلیك).

.6لکهارت: هماغه ځای ۱۵۱مخ.

.7لکهارت: هماغه ځای، ۱۵۰_۱۵۲مخونه.

.8کروسینسکي: هماغه اثر، ٦۳مخ.

.9لکهارت: هماغه اثر، ۱۵۱_۱۵۷مخونه.

.10ایران، کلده وشوش: د مادام ژان ډیولافوا اثر، شوالیه لژیون، دونور، د پاریس د پولیسو اکاډمي، ۱۸۸۷مخ، د اروابناد علمي محمد فره وشي ژباړه، د ډاکټر بهرام فره وشي په زیار، ۱۳۷۱ل کال، د تهران پوهنتون چاپ، ۲۵٦_۲۵۷مخونه.

.11هماغه اثر: ۲۵۷مخ.

.12لکهارت: هماغه اثر، ۱٦۳_۱٦۴مخونه.

.13قدرت الله حداد: کیوان (مردم) ۸۱مه ګڼه، دریيم مخ، د تاریخ منظم ناصري په حواله.

*جُلفا، په اصل کې (جُل پا) دی، چې موخه یې مذهبي لړکي دي، لکه ارمنیان، یهودیان او زرتشتیان چې اړ وو په خپلو پښو کې یوه ټوټه (ټوکر) وځړوي، مسلمانان یې وپېژني او لاس ورنه کړي. دا فاشیستي عمل پر ایران باندې د واکمن اخند ذهن او روحانیت محصول و.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.14لکهارت: هماغه اثر، ١٥٦مخ، د تاریخ سیاح مسیحي سره دپ پرتله شي، ۴۰مخ.

.15سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٥١مخ.

.16تاریخ سیاح مسیحي: ۳۹مخ، لکهارت: هماغه اثر، ١٨١مخ.

.17تاریخ سیاح مسیحي: ۴۲مخ، لکهارت: ١٩٣مخ.

.18سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٥٩مخ.

.19هماغه اثر: ٦٠مخ.

.20جي، پي، تیت، سیستان: لومړی ټوك، د ډاکټر سید احمد موسوي ژباړه، تهران چاپ، ١٣٧۴ل کال، تر ١٥۴مخ وروسته. تاریخ سیاح مسیحي: ۴۲مخ.

.21لکهارت: هماغه اثر، ١٨٧_١٩٥مخونه.

.22ډاکټر شفا: پس از هزار و چهارصد سال، دویم ټوك، ٧٦٠مخ.

.23لکهارت: هماغه اثر، ١٨٧_١٩٥مخونه.

.24لکهارت: ١٩٨_١٩٩مخونه.

.25شفا: هماغه اثر، رستم التواریخ: د محمد هاشم اصف لیکنه، تهران چاپ، ١٣۴٨مخ.

.26سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٦١مخ.

.27لکهارت: ٢٠٠_٢٠١مخونه، تاریخ سیاح مسیحي: ۴٩_٥٠مخونه.

.28فرهنګ: افغانستان در پنج قرن اخیر، لومړی ټوك، ٩۴مخ، لکهارت: مخکېنی اثر، ٢١٩مخ، تاریخ سیاح مسیحي: ٦٣مخ، سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٧٦_٧٧مخونه.

.29تاریخ سیاح مسیحي: کابل چاپ، ١٢_١٣مخونه، سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ۴٦مخ.

.30لکهارت: هماغه اثر، ٢٢١مخ، تاریخ سیاح مسیحي: ٦٣مخ، سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٦٣مخ.

.31تاریخ سیاح مسیحي: ٥١مخ، لکهارت: ٢٣٢مخ.

.32لکهارت: ٢٣٣مخ، تاریخ سیاح مسیحي:٥١مخ، سقوط اصفهان بروایت کروسینسکي: ٦٧مخ. (کروسینسکي د ځینو وژل شویو کسانو شمېر سلګونو زره لیکلی دی).

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.33سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي: ٦٨مخ.

.34لكهارت: ۲۳۴مخ، كروسينسكي: ۵۳مخ.

.35تاريخ سياح مسيحي: ۵۷مخ.

.36گوربت مجله: پنځم كال، څلورمه گڼه، پنځم مخ، د زبردستخان ليكنه د ښاغلي حداد په قلم.

.37سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي: ۷۲مخ.

.38لكهارت: هماغه ځای، ۲۳۹_۲۴۰مخونه، تاريخ سياح مسيحي: ٦٠_٦١مخونه.

.39لكهارت: ۳۱۷مخ، تاريخ سياح مسيحي: ٦۴مخ، سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي، ۷۵مخ.

.40هماغه سرچينې: هماغه ځای.

.41سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي: ۸۰مخ، فرهنگ: هماغه اثر، ۹۵مخ.

.42تاريخ سياح مسيحي: ٦٦مخ، سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي: ۸۲مخ.

.43سقوط اصفهان بروايت كروسينسكي: ۸۰مخ.

.44هماغه اثر: ۷۷مخ.

.45هماغه اثر:۷۹مخ.

.46فرهنگ: هماغه اثر، ۹۵_۹٦مخونه. لكهارت: ۳۲٦_۳۲۸مخونه.

.47د لا زياتو معلوماتو لپاره دې د روسيې او تركيې ترمنځ د ايران د وېش تړون وكتل شي، كتاب: انقراض سلسله صفويه: اوولسم څپركی، ۲٦۹مخ.

.48لكهارت:۳۳۲مخ.

.49ډاكټر فلور، اشرف افغان بر تختگاه اصفهان: ډاكټر ابوالقاسم سري ژباړه، تهران، ۱۳٦۷ل كال، ۱۸_۱۹مخونه.

.50لكهارت: هماغه ځای، ۳۳۳_۳۳۴مخونه.

.51فرهنگ: هماغه اثر، ۹٦مخ.

.52اشرف افغان بر تختگاه اصفهان: ۱۹مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.53لکهارت: هماغه ځای، ۳۳٦مخ. د خان محمد بلوڅ په باب باید ووایو چې نوموړی د بلوڅ قوم یو مخور شخصیت و، کله چې نادر افشار اصفهان ونیوه او اشرف افغان هم ماتې وخوړه، نو افغانستان ته ستون شوی و. نوموړی چې کله له ترکیې څخه راستون شواو ویې لیدل چې پاڼه اوښتې ده، بلوڅستان ته روان شو. په ۱۷۳۴م کال د خلیج له یوه عرب شیخ احمد مدني سره یوځای یې د نادر پرضد پاڅون وکړ. په څو جګړو کې یې د نادر ځواکونه شا ته وتمبول، خو اخر په یوه جګړه کې نادر ماتې ورکړه او زندان ته یې واچاوه.

محمد خان بلوڅ د نادر په لاس بند د ځان لپاره یو سپکاوی ګاڼه، له دې کبله یې ځان په خنجر له منځه یووړ. لیکوال (سیستاني) د بلوڅ قوم د دې مېړني شخص او د نادر پرضد ګڼې لیکنې کړې، چې د ملګرو قومونو په مجله کې (کابل کې) په ۱۳٦۵ل کال چاپ شوې، مینه وال یې لوستلای شي.

.54رقابت روس و انگلیس در ایران و افغانستان: داکټر پیو- کارتولونزیو، د ډاکټر عباس اذرین ژباړه، ۲۲_۲۳مخونه، تهران، ۱۳۵۹.

.55فرهنگ: ۹۷مخ، د لکهارت له کتاب (انقراض سلسله صفویه) سره دې پرتله شي، ۳۴۰_۳۴۱مخونه.

.56لکهارت: ۳۴۴_۳۴۵مخونه.

.57لکهارت: ۳۷۲_۳۷۳_۳۸۳مخونه.

.58غبار: لومړی ټوک، ۳۳۵مخ.

.59فرهنگ: لومړی ټوک، ۱۰۰_۱۰۱مخونه.

.60کروسینسکي: هماغه ځای، ٦۳مخ.

لکهارت: انقراض سلسله صفویه، ۵٦۸مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د هند بابري واکمنۍ پرضد د کابل رود په سرچینو کې د پښتنو پاڅون (۱۵۵۷_۱٦۳۷م کال)

پیل:

د هند د گورگاني دولت بنسټ ایښودونکي بابر، په ۱۵۰۱م کال له ماورالنهر څخه افغانستان ته راغی او په۱۵۰۵م کال یې د کابل تر نیولو وروسته په ۱۵۰٦م کال د گورگاني شهزادگانو د مرستې لپاره هرات ته لاړ، چې له هغوی څخه د ماورالنهر د ازبکانو (چې مشر یې محمد خان شیباني و) د گواښ پر وړاندې استفاده وکړي، خو ژمی راغی او محمد خان پر هرات برید ونه کړ .

بابر، چې له کابل څخه ناوړه خبرونه وررسېدلي وو- کابل ته ستون شو او په ۱۵۰۷م کال د کابل تر کرارولو وروسته پر غزني ورغی او د غلجیانو د پسونو په غلا کولو سره یې د ځان پر وړاندې د خلکو کرکه راوپاروله. تر دې وروسته کابل ته ستون شو- په ۱۵۰۸م کال بابر د ختیځ پر لوري لښکرې وایستې او ننگرهار یې له کابل سره یوکړ. تر دې وروسته یې د بدخشان نیولو ته ملا وتړله او دا ولایت یې له (زبیر راعي) څخه ونیو، چې د ایران د صفوي دولت په مرسته د محمد خان شیباني په وژل کېدو سره یې د ماورالنهر نیولو ته زړه ښه کړ، چې سمرقند او بخارا یې ونیول (۱۵۱۱م کال) په ۱۵۱۲م کال ازبکان یو شول او پر بابر یې برید وکړ، چې صفوي پوځونه یې درېې وړې او سمرقند او بخارا مسترد کړل. بابر بیا افغانستان ته راغی او په ۱۵۱۸م کال وتوانېد چې پوځ جوړ کړي او د هند د نیولو لپاره له سند څخه تېر شي او پنجاب ونیسي او بېرته راستون شي. په ۱۵۲۰م کال بابر خپل زوی همایون بدخشان ته ولېږه او خپله یې پر کندهار یرغل وروړ، چې له شاه بېگ ارغوني څخه یې ونیو او خپل بل زوی میرزا کامران ته یې وسپاره او خپله کابل ته لاړ. دا مهال د هندوستان د لوري دولت مخ پر ځوړ روان شو او د کورني نفاق لمبې بلې شوې، چې د سلطان ابراهیم لودي اکا علاوالدین عالم خان د خپل وراره پرضد د بابر دربار (کابل) ته لاړ او د پنجاب واکمن والي دولت خان لودي یې د هندوستان نیولو او د ډیلي سلطنت ړنگولو ته وهڅاوه. بابر د دې لپاره چې پر هند د لښکرکښۍ پر مهال تر شا ډاډمن وي، نو د یوسفزیو د یوه خان منصور خان له لور سره یې واده وکړ، چې د لنډ وخت لپاره ډاډمن شو.(۱ (

همدا و چې بابر په ۱۵۲۳م کال پر پنجاب لښکرې وایستې او په دې ترڅ کې د لاهور مدافع پښتانه وځپل او دا ښار یې ونیو، بیا یې میرزا عبدالعزیز ته وسپاره او خپله ستون شو، په سیالکوټ کې یې واکمن عالم خان د ډیلي د پاچا اکا و.چې له پردیو سره د معاملې پر ځای یې د دولت خان لودي له زوی غازیخان سره یې ډیلي ته سرتېري ولېږل، چې له سلطان ابراهیم څخه یې یې ماتې وخوړه او بېرته سیالکوټ ته ستون شو.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه کاله وروسته بابر له ۲۱زره سپاره پوځ سره یوځای کابل، بدخشان او کندهار ته درانه گوزارونه ورکړل، وروسته ډیلي ته لاړ. ابراهیم لودي د پاني پت په جگړه کې له خپلو زړورو مدافعیونو سره ووژل شو، چې شاهي خطبه د ظهیرالدین محمدبابر په نوم ولوستل شوه.(۱۵۲۵م)

تر دې وروسته بابر د کابل پاچا او د هندوستان شهنشاه شو. د غزني او زابل حکومت یې خواجه کلان بېگ او د کابل او بدخشان حکومت یې شهزاده همایون او کندهار یې شهزاده کامران، وروسته یې د هغه په وکالت میرزا عسکري ته وسپارل شو.

بابر په ۱۵۲۹م کال په هندوستان کې له دې نړۍ سترگې پټې کړې او د هغه له خپل وصیت سره سم یې جنازه کابل ته راوړل شوه، چې په بابر بڼ (باغ بابر) کې ښخ دی، قبر یې په ۱۵۴٦م کال جوړ شو. کله چې بابر اگره ونیوله او د لودي دولت خزانې یې خپلې کړې، د کابل هر اوسېدونکي ته یې یوه اندازه پیسې د بخشش په توگه ورکړې).۲(

په افغانستان کې د هند بابري دولت د ایران او ماوراالنهر په نسبت پراخ بنسټ درلود، په افغانستان کې کابل، بلخ، بدخشان او کندهار د دوی په لاس کې وو. که څه هم دا تشکیلات دایمي نه وو، ځکه بلخ ډېر ژر د ازبکانو لاسته ورغی، وروسته بدخشان هم خپله خپلواکي اعلان کړه او کندهارهم په صفوي دولت پورې وتړل شو، یوازې کابل تر ۱۸مې پېړۍ د بابري دولت په لاس کې و .

هر ولایت یو والي (صوبه دار) درلود چې د هغه له خوا به اداره کېده. ملکي او نظامي چارې به یې په لاس کې وې، چې تر ۱۲کروړ دام پورې معاش به یې درلود. د دې والي تر لاس لاندې به دغو کسانو کار کاوه: کومکي (لنډمهالی مرستیال یا افسر) قلعه دار- تعینات (تلپاتې پوځي افسر) پوځدار (د لوی نظامي افسر مرستیال) کوټوال (قلعه دار) تهاڼه دار (پوله ساتونکی) کله- کله به یو ولایت په غوڅ ډول د یوه مشر یا شهزاده په واك کې و، چې هغه ته به یې (تیولدار- جاگیردار) وایه، یانې (هغه فیوډال چې کرنیزې ځمکې یې په واك کې وې او د سیمې مشر گڼل کېده) پېښه لیکونکی (د استخباراتو مامور او د پېښو خوندي کوونکی) هرکاره (پټ جاسوس یا څارگر) د دولتي مامورینو منصوبه به د �زرو- هزاري� په حساب ډلبندي شوې وه، چې په همدې حساب به معاش ورکول کېده، چې دا منصوبه له �ده باشي� څخه پیل او په �ده هزاري� باندې پایته رسېده او ٦۴ نورې رتبې یې هم لرلې، یوه لس زریز مامور به ۷۰۰ اسونه، ۲۰۰فیلان، ۲۰۰ باروړونکي حیوانات او ۳۲۰ اربه لرله، چې د میاشتې ٦۰۰۰۰ روپۍ معاش به یې و. د شاه جهان پر مهال د کابل ولایت معاش او لگښت په کال کې ۱۲۰ ملیون دام، یانې د کابلستان د عایداتو درې په څلورمه برخه وه).۳(

ارواښاد علامه حبیبي د عبدالحمید لاهوري له قوله لیکي: �د شاه جهان په پېر کې د جهانگیر زوی د بابر تر واك لاندې سیمو له ۲۲ ولایتونو څخه څلور ولایتونه یانې کابل، کندهار، بلخ او بدخشان په افغانستان کې وو، چې له کابل څخه به ۱٦کروړه دام (هر ۵دام له دوو انو سره مساوي و) عایدات لاسته ورتلل).۴(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابري هند پاچایانو د ایران د صفوي پاچایانو پر خلاف په افغانستان کې تر خپل واك لاندې سیمو کې د ځینو تفریحي ځایونو په رغونې لاس پورې کړ. لکه په کابل کې باغ بابر، شهرارا، د جلوخانې باغ، چهارباغ، اورته باغ، صورت باغ، مهتاب باغ، اهوخانه باغ، په جلال اباد کې نمله باغ، په پروان کې استالف باغ، په کندهار کې جهان ارا او چهارباغ، د کندهار په سرپوزه کې د چهلزینې مانۍ او په کابل کې د بالاحصار بیارغونه، دغه راز د شوربازار او د بابر باغ د مرمرین جومات جوړونه، د شاه جهان له جوړونې څخه وو او کندهار ښار چې نادر افشار په ۱۷۳۸م کال وران کړ، د شاه جهان له خوا په اته لکه روپیو جوړ شو او په کابل کې علیمردان خان باغ او د چهارچتې باغ، چې علیمردان خان جوړ کړي وو او ډېرې ښکلې نقاشۍ یې لرلې).۵(

د غورځنگ ټولنپوهنه:

که څه هم په افغانستان کې د فیوډالي اړیکو عناصرو تر اسلام وړاندې هم غښتلتیا موندلې او په ۱۷مه او ۱۸مو پېړیو کې اوج ته رسېدلې، خو د افغانستان د پښتنو په ټولنه کې چې دوی له لرغونو زمانو د لوېدیز هندوکش په کلیو او غرنیو سیمو کې لکه غور، زابلستان او د سلیمان او سپین غره شا خوا کې سره پاشلي وو، د فیوډالیزم وده نامتوازنه او ډېره ورو وه.

له بلې خوا دوی په لسگونو قبیلو وېشل شوي وو، لکه: ابدالي (دراني) غلجي، ترین، برېڅ، ناصر، وردگ(٦)، مومند، اپرېدي، شینواري، ورکزي، یوسفزي، اتمانخېل، بنگښ، ختك(۷)، ځاځي، توري، عیسی خېل، وزیر، مروت، خوستیان، دولت خېل، گنده پور، میان خېل، گگیان، بابړ او نور...(۸) چې تر نورو سیمو ډېر وروسته د فیوډالیزم پړاو ته دننه شوي دي.

د سلیمان غره په غرنیو سیمو کې تر ډېرې مودې پورې فیوډالي لرغوني اړیکي او د �جرگې� دود روان و، چې په ټولیز ډول د ژوند نظام د �جرگو� په زور اداره کېده. �جرگې� په بنسټیزه توگه یو �قومي سازمان� دی او �د پلار سالارۍ� په دورې پورې اړه لري، چې په پرمختیایي (مخ په وده ټولنو) کې د قومي شخړو د اوارۍ لپاره (له مرکزي دولت پرته) جوړېږي.

زموږ د هېواد په ځینو قبایلو کې اوس هم جرگې یو مهم رول لري، دوی پخوا ساده او لومړنۍ حالت درلود، چې د قومي �سپین ږیرو� د مشورې بڼه یې لرله، وروسته په یوه اشرافي او د قبیلې په فیوډالي شورا بدله شوه. ان تر اتلسمې پېړۍ وروسته (د میرویس نیکه پېر) د افغانستان دولتونو پر مهمو مسایلو د دې جرگو جوړونه بیا پیل کړه).۹(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روایتونو له مخې د مغول تر ړنګېدو وروسته، په ځانګړې توګه د تېمور تر مړينې وروسته د شاهرخ حکومت له هماغه پېر څخه چې د ښاري ژوند لپاره زمينه برابره شوه، د سليمان غره د شا و خوا ابداليانو، وزيرو، غلجيانو او نورو کوچيانو کډوالي پيل شوه، چې دوی به په کليو کې مېشتېدل او په نويو سيمو کې به يې د کرنې له کبله اقتصاد ته وده ورکوله. تر ټولو مهمې کډوالۍ له څوارلسمې ميلادي پېړۍ څخه پيلېږي، چې غلجيانو، ابداليانو، وزيرو، اپرېديو، خټکو، مومندو، شينوارو، ورکزيو، کاکړانو او نورو قبايلو پيل کړې).۱۰(

ابداليانو (درانيانو) د ارغنداب، ارغسان، هلمند او هرات په شنو سيمو کې واړول، دغه راز غلجيان په ترنک، زابل او اسکان کې مېشت شول، دې قبايلو په اتلسمه پېړۍ کې دومره ځواک پيدا کړ، چې پراخ ملي او فيوډالي دولتونه جوړ کړي .

په پنځلسمه ميلادي پېړۍ کې لوديان او په لسګونو نور قبايل هند ته ورسېدل، چې له يوسفزيو او غورياخېلو سره يوځای له خيبره واوښتل او د پېښور شمالي سيمو ته لاړل، چې تر سوات او بنير پورې يې په شنو درو کې واړول).۱۱(

مروت قبيلې بنو سيمه ونيوله، وروسته بنګښو، خټکو، اتمانخېلو، داوډزيو او نورو قبايلو د سند سيند راسته سواحل د خپلې استوګنې لپاره غوره کړل).۱۲(

دغو کډوالو د نويو سيمو په نيولو سره ځينې پخواني ځايي خلک يا وشړل، يا يې هم تر خپل تابعيت لاندې راوستل، چې کروندګري به يې وربانديې کوله، کله- کله به يې د بېلابېلو قبايلو ترمنځ د ځينو سيمو پر نيولو کومه ستونزه رامنځته شوه، د دې موضوع په تړاو به د دوی ترمنځ ځينې نورې ستونزې هم رامنځته شوې، چې د يوه ټولنيز واحد په توګه به يې د قبيلې موقعيت کمزوری کاوه. يوسفزيو به دا وړ ستونزې د مشهور وېشونکي (شيخ ملي) په مرسته حلولې، ظاهراً کله چې د شپاړسمې ميلادي پېړۍ په پيل کې يوسفزيو او ملاتړو يې پر دلازاکانو يرغل وروړ، دا ډول وېش د يوه روحاني مشر (شيخ ملي) له خوا ترسره شو، چې د دې قبيلې د مشر ملک احمد له خوا په سيمه کې تطبيق شو).۱۳(

د شيخ ملي د وېش سيمه ټولې هغه ځمکې وې چې د کابل رود له سرچينو رانيولې د اباسين (سند) تر لوېديځ پورې دوام مومي، په شمال کې يې سوات، بنير او پنجګوره راځي، ياد شوي قبايل مخکې په کې مېشت وو .

د دې وېشليک له مخې د يوسفزيو قبيلې هر يوه غړي او متحدينو لکه مندرو، اتمانخېلو، ګدون او نورو ته يوه- يوه ټوټه ځمکه ترلاسه کړه، چې ساداتو او نورو ملګرو روحانيونو ته يې هم ځمکې ورکړې. هغه ځمکې چې روحانيانو ته ورکړل شوې (سيري) نومېدې او داسې جوړه شوې وه چې د ستونزو د اوارۍ لپاره د هرو دوو ټوټو ترمنځ يوه ټوټه ځمکه (سيري) راتله .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وېش له ټولیز مالکیت څخه د شخصي مالکیت پر لوري د نوموړو مشرانو د انتقال لومړنی گام و، چې تر دې وروسته ډېر ستر مشران او فیوډالان رامنځته شول.

په هغو سیمو کې چې فردي مالکیت وده وکړه، نو تر هرو څو کلونو وروسته د وېش اصول بدل شوي، چې یوازې په لیرېو پرتو سیمو او درو کې چې طبیعي اقتصاد یې درلود، پر خپل پخواني حالت پاتې شول.)۱۴(

پوهاند حبیبي د وېش د دې سیستم (د شیخ ملي دفتر) په باب په زړه پوري معلومات راکوي او وایي: شیخ ادم مشهور په شیخ ملي بن یوسف د بني پشتون له عشیرې، چې د پېشوایۍ مقام یې درلود او �دوتر شیخ ملي� نومی کتاب یې په پښتو په (۸۲۰هـ - ۱۴۱۷م کال) ولیکه، چې د یوسفزیو ټولنیز قوانین بیانوي .

هغه د ځمکې، استوگنځي او څړځایونو د وېش په برخه کې د عدالت له مخې ځینې قوانین وضعه کړل، چې له مخې یې زراعتي اوبلنې ځمکې د کورنیو د نفوس له مخې وېشل کېدې، چې تر لسو کلونو وروسته به د کورنیو غړو د شومره والي او د ځمکې د نوعیت له مخې دا وېش نوی کېده. د دې وېش له مخې د یوسفزیو ټولې اړوندې ځمکې په شپږو ډولونو وېشل کېدې:

۱ .یوسفزي.

۲ .محمدزي.

۳ .گگیاني.

۴ .خلیل.

۵ مومند.

د ځمکو دا هره برخه به پر دفتر، برخه او پټي وېشل کېده، چې په کرنیزه ځمکه کې د هرچا برخې ته به یې �وند� او په څړځایونو کې رسېدلې برخې ته به یې (ورشو) ویله، چې د �هیسك� یانې پچې په مرسته به تر عام نظر لاندې �جرگه� دایرېده، تر وېش وروسته به یوه برخه ځمکه د سیرې په نامه ساتل کېده او حاصلات به یې ټولگټو کارونو ته ورکول کېدل، لکه ډول وهل، مطربې، نایي توب او پخلی، چې دېته یې د هوجرې مصارف ویل، دا مېلمستون به په کلي کې و، د کلیو او نورو سیمو د وېش لپاره هم د شیخ ملي په دفتر کې همدا ترتیب په پام کې نیول شوی و، چې هر کلی به په نورو سیمو وېشل کېده او (چم) به یې ورته وایه، هر چم به ډېر سرایونه لرل، چې (کندر) به یې ورته وایه، هر کندر به څو کوټې لرلې او د غولې په نامه به یې حویلي لرله، هر چم به یو جومات، یوه هوجره او د سیل لپاره یو برج درلود. چې تر دوو کلونو پورې به د یوې کورنۍ په واك کې و.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه کس ته رسېدلې ځمکه به يې (بگري وند) نوموهل، چې په لسو کلونو کې رسېدلې برخې ته به يې (موتي) ويله. د وېش تر سيستم وروسته چې شيخ ملي کوم کار وکړ، هغه د زراعتي سيستم او ټولنيز سمون و، چې نورو افغان قبايلو هم دا سيستم پلی کړ. په دې توگه ډېرې ځمکې سمسورې شوې، چې (بانډه) به يې ورته ويل).١٥(

د تاريخ رياست سوات نومي کتاب ليکوال محمد اصف خان وايي: �له څوارلسمې پېړۍ څخه تر ١٩٢۴م کاله پورې د سوات په اړوندو سيمو کې (دوتر وېش) يانې د شيخ ملي دفتر عملي کېده، چې د ځمکو د وېش په برخه کې معياري سيستم و، په دې مانا چې په ځينو ځايونو کې به په تر پنځو په ځينو کې تر ٧ او په ځينو کې به تر لسو کلونو وروسته نوی کېده).١٦.(

له شك پرته د ځمکو د وېش دا سيستم په ټولو پښتون مېشتو سيمو کې په لږ توپير سره موجود و.

اکاډميسين عبدالشکور رشاد د خپلې يوې گټورې ليکنې په ترڅ کې د کندهار د شوراباك د برېڅ قبيلې د وېش پر سيستم يې ليکلي وايي :

د وېش سيستم: د شوراوك د توليد وسايل مالداري او کرنه ده. په مالدارۍ کې د پسونو، وزو او اوښانو گلې راځي چې د خلکو شخصيت ملکيت دی، دغه راز ځمکه بيا د قبيلې عمومي ملکيت دی، چې تر يوې ټاکلې مودې لپاره د کروندگر په واك کې وي، د وخت تر پوره کېدو وروسته بيا په قبيلې پورې اړه پيدا کوي .

په يوسفزيو، باجوړ، شيگل او شينوارو کې هم د وېش دا سيستم دود و. چې په ځينو قبايلو کې اوس هم شته. د کندهار د شوراوك قبيله برېڅ يوازېنۍ قبيله ده چې تر اوسه پورې يې د وېش دا سيستم ساتلی دی .

په شوراوك کې د ځمکې د وېش لپاره دا پنځه ارونه په پام کې نيول کېږي:

١ .نيکه گنۍ.

٢ .پلرگنۍ.

٣ .کهول.

۴ .کورنۍ.

۵ .کور.

د نيکه گنۍ برخه تر نورو دا ډېره او د (کور) برخه کمه وي. هر کال د قبيلوي واحد يوه اندازه ځمکه د قرعې يا پچې له مخې ټاکل کېږي، د هر واحد نارينه (حاضر او غايب) په کې ونډه لري. که د يوه خېل تله درنه وي، نو ټولو غړو ته يې (زی) وايي، چې بل وارث يې د تصرف حق نه لري. په شوراوك کې د ځمکې د وېش سيستم درې ډوله دی :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ .د �خوله وېش� سیستم: د برېڅو په زکوزیو او هندوزیو کې د �خوله وېش� سیستم دود دی او هر کال د قبیلې پر ژوندیو نارینه وو ځمکه وېشل کېږي .

ان که دا نارینه یوه ورځ مخکې هم پیدا شوي وي.خو ښځې په دې وېش کې د ونډې حق نه لري .

۲ .د ملاتړ دود: په بدلزیو کې د ملاتړو وېش په نامه یو بل سیستم دود دی، یانې کله چې ماشوم ۱۲کلن شي، د توري یا ټوپك د اوچتولو توان پیدا کړي، نو باید چې د خپلې قبیلې د ګټو د دفاع لپاره ملا وتړي. د برېڅو په بدلزیو کې نارینه وو ته تر ۱۲کلنۍ وړاندې حق نه ورکوي، چې ښځې هم ترې بې برخې دي .

۳ .د اس دود: پخوا به له پردیو یرغلګرو څخه د قبیلې د ساتنې لپاره پنځوس اسونه بېل ساتل کېدل، که د قبیلې هر کس به یو اس ساته نو په ځمکو کې به حق ورکول کېده، که به ده خپل اس خرڅلاوه، نو د اس برخه به نوي خاوند ته ورکول کېده، چې دا دود اوس نه شته).۱۷(

یو شوروي ختیځپوه (ال، پ، ګوردون) په �مناسبات زراعتي در سرحد شمال مغرب هند� نومي کتاب کې لیکي: د قبیلې د اشتراکي ملکیت له کبله د ټولنیز جوړښت ورانول او د فیوډالي اړیکو وده ده، د ۱۴_۱۹مې میلادي پېړۍ په بهیر کې یې ادامه ومونده. په ځینو نورو پښتون مېشتو سیمو (ختکو، د پېښورو ځینو نورو قبیلو کې) دا بدلون ګړندی او په ټولیز ډول د ۱۸مې پېړۍ په پای کې پایته رسېدلی و، په ځینو نورو قبایلو: بنوڅیانو، یوسفزیو، مومندو، ورکزیو او د دامان په ځینو نورو سیمو کې یې لړه وده وکړه، چې د ۱۹مې پېړۍ تر نیمایي پورې یې ادامه ومونده).�۱۸(

په دې توګه په ټولو قبایلو کې ټولنیزه وده متوازنه وه، څرنګه چې په ۱۵مه میلادي پېړۍ کې (لودي) قبیلې دا توان درلود، چې تر اوسني افغانستان دباندې په هند کې یو دولت جوړ کړي، چې تر ۱٦مې پېړۍ (۱۴۵۰_۱۵۲٦م= ۸۵۵_۹٦۱هـ) او وروسته په ۱۵۴۵م کال سوري دولت د شېرشاه سوري تر مشرۍ لاندې په هند کې دولت جوړ کړ).۱۹(

تر دې مهاله پورې په پښتون مېشتو ازادو قبایلو کې فیوډالي اړیکو لار پرانیستلې وه، چې په ځینو قبایلو کې (قبیلوي او قومي جرګه) د خانانو د لاس اله شوه، چې وروسته غلجیانو او ابدالیانو د هېواد په جنوب لوېدیځه کې دا دود په پراخ جوړښت کې وکاراوه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غورځنګ ټولنيز او سياسي شرايط:

په پښتنو کې د (فيوډاليزم) ګډوډ بهير توند قومي اختلافونه رامنځته کړل، په ځانګړې توګه چې د هند ګورګاني امپراتورۍ د قبيلوي خانانو د پرسولو او په تمه کولو له لارې دغه تضادونه زياتول او له بلې خوا فيوډالي خوی هم دا تقاضا کوله چې په قبيلې پورې اړونده ځمکه بايد د رئيس په شخصي ملکيت کې وشمېرل شي .

وړاندې په پښتنو، په ځانګړې توګه سوات کې چې په يوسفزيو پورې يې اړه درلوده د �وېش� سيستم د شيخ ملي له دفتر سره سم ترسره کېده، چې له مخې يې په ځينو قبايلو کې تر هرو پنځو کلونو وروسته او ځينو کې ۷ يا هم ۱۲ کاله وروسته بايد له سره نوی کېدای).۲۰(

خو د قبيلې خانان چې ښې ځمکې يې په واك کې وې، په دې سيستم خوښ نه وو، غوښتل يې دا ځمکې د تل لپاره د دوی شي، حال دا چې د قبيلې خلکو د دې سيستم پلوي کوله).۲۱(

لکه څنګه چې وړاندې ورته اشاره وشوه، ګورګاني شاهانو دغو اختلافاتو ته لمن وهله، طبعاً د ټولنې بېوسه خلکو غوښتل يوه چاره پيدا کړي، په همدې تړاو د خلکو له خوا د فيوډالانو پرضد د ۱٦مې پېړۍ په منځ کې يوه قوه رامنځته شوه، چې مشر يې بايزيد روښان و، چې د مذهب، پيرۍ او مرشدۍ تر سيوري لاندې يې د فيوډالي استبداد پرضد مبارزه پيل کړه .

څېړونکو څرګنده کړې چې روښاني غورځنګ په هند کې د لودي او سوري دولتونو تر ړنګېدو وروسته د افغانانو د خپلواکۍ غوښتنې مهم غورځنګ و. ځکه بايزيد روښان شخصاً د يوې قبيلې مشر و، چې دې ستر ارمان ته د رسېدو لپاره يې له تصوف او عرفان څخه د يوې درنې وسلې په توګه کار واخيست او د پرديو يرغلګرو (د هند د ګورګانيانو پر ضد يې خلك مبارزې ته راوبلل).۲۲(

په منځنيو پېړيو کې به د واکمن استبداد پرضد مخالفت د عرفان او مذهب په جامه کې څرګندېده.(۲۳) پر دې بنسټ روښاني غورځنګ د جوړښت له مخې عرفاني او تصوفي، خو د مضمون او محتوا له مخې د خپلواکۍغوښتنې غورځنګ و.(۲۴) چې د کابل رود په سرچينو کې يې مېشت خلك د استبدادي ځواکونو او واکمن فيوډالي سيستم پرضد مبارزې ته هڅول او د هندوکش په جنوب کې (له غزني تر پېښوره يې) نيمه پېړۍ نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه).۲۵(

ځينې شوروي څېړونکي چې د مارکسيزم او لنينزم د نظريو تر اغېز لاندې راغلي، د روښاني غورځنګ په باب يې ويلي چې له يوې خوا يې ملي ماهيت درلود، له بلې خوا يو بشپړ طبقاتي غورځنګ و، چې د مخالفينو پر وړاندې به يې په جګړه کې له مخالفو خانانو شتمني اخيستله، بيا به يې په غورځنګ کې پر ګډونوالو وېشله. په دې توګه يې عمده ملکيتونه له منځه وړل او کوچني کرنيز ملکيتونه يې زياتول).۲٦(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

حال دا چې د مذهبي جګړو یوه عمده ځانګړنه د جهاد اعلان او د مجاهدینو ترمنځ د غنیمتونو وېش دی، چې له طبقاتي سوچ سره هېڅ تړاو نه لري .

خو اخر د هند بابري دولت د وسلو او پیسو په زور له روحانیونو او فیوډالانو سره د یووالي په سیوري کې دا غورځنګ وځاپه، چې تر هرڅه وړاندې یې ملا درویزه ننګرهاري (چې د مخزن الاسلام او تذکرة الابرار والاشرار) کتابونو لیکوال او پیر بابا (سید علي ترمذي) په دې مبارزه کې لوی لاس درلود، چې پراخه تبلیغاتي ونډه یې وه او د غورځنګ پر مشر یې د کفر او الحاد ټاپه ولګوله، بایزید روښان ته به یې (پیر تاریك) وایه).۲۷(

روښاني غورځنګ د ګڼو خلکو هرکلی ترلاسه کړ، چې د هند بابري دولت به یې هم په وړاندې خپل غبرګون او مبارزې تېزولې، د شپاړسمې میلادي پېړۍ له پیله- کله چې بابر پر کابل واکمن شو، په ۹۱۳هـ=۱۷۰۵م کال له قوي پوځ سره یې یوځای د زابلستان پر غلجیانو ودانګل، چې د خلکو تر وژنې او د مړو له سرونو د کله منار تر جوړونې وروسته یې د هغوی رمې او نور ځاروي (سل زره پسونه) ولوټل).۲۸(

بل کال ۹۱۴= ۱۵۰۸م کال اپرېدیان (د غبار په وینا مومندو) چې د بابر واکمنې یې د خپلو ګټو په زیان ګڼله او له خیبر درې څخه یې حق العبور اخیستل خپل حق ګاڼه، له بابر سره ونښتل، چې ډېرې جګړې یې وکړې).۲۹(

په ۹۲۵هــ ۱۵۱۹م کال یوسفزیو هم د اپرېدیو غوندې د بابر په وړاندې ورته چلند خپل کړ، چې څو زره غړي یې مړه او یرغمل ونیول شول).۳۰(

د اخوند درویزه په وینا د ګورګیانو د وژنو له کبله یوسفزیان له خپلو سیمو بېځایه شول، چې له ډېرې لوږې او فقر سره مخ شول، ان چې غریب خلك مړه هم شول او ښځول یې د چا په وس نه وو پوره. لنډه دا چې د ظلم له کبله زوی له مور، پلار له ماشوم او ښځه له مېړه څخه بېل شول).۳۱(

د پیر روښان په مشرۍ د غورځنګ پیل:

وروسته تر دې چې په هند کې بابري دولت جوړ شو، د شپاړسمې میلادي پېړۍ په منځ کې بایزید انصاري (مشهور په بایزید روښان) د وزیرستان د کانیګرام سیمې اوسېدونکی د شیخ عبدالله انصاري زوی، د سراج الدین انصاري له اخلافو څخه و، چې په ۹۳۲هـ کال د پنجاب په جالندهر کې یې د بابري دولت پرضد د غورځنګ په جوړونې پیل وکړ.

ده د ځوانۍ له پیله په سیل او ګرځندویۍ، د نفس په تزکیه لاس پورې کړ، چې تر کندهار، هند، ماورالنهر او سمرقند پورې یې سفرونه وکړل، له پوهانو او د نظر له خاوندانو سره یې ولیدل، عربي او نور دودیز علوم یې زده

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل، په ادب، فلسفه او تصوف کې یې مطالعې وکړې، چې د اسونو د تجارت لار یې هم خپله کړه، له سمرقند څخه به یې ښه اسونه رانیول او هند ته به یې وړل. ده دا سفرونه له ۱۵کلنۍ څخه (۹۴۷هـ-۱۵۴۰م څخه پیل کړل، چې تر ۹۶۰هـ۱۵۵۲م کال پورې یې دوام وکړ) دغو سفرونو ورڅخه جهاندیده، متفکر او عاقل انسان جوړ کړ .

بایزید روښان یو متفکر او د تصوف د ځانګړې لار خاوند و، چې ډېر مذهبي کتابونه یې هم لیکلي، لکه: خیرالبیان، صراط التوحید، فخرالطالبین، مقصود المومنین، مکتوبات روشاني او نور... چې په پښتو، دري او عربي ژبو دي).۳۲(

هغه کندهار ته د یوه سفر په ترڅ کې ولیدل چې د هندي دولت والي بیرم خان ساتندویانو یوه ښځه له وېښتو ونیوله او د هغې وېښته یې په ژرندې پورې وتړل، بیا یې وڅرخول. دی دومره اغېزمن شو، چې تر مرګه یې دا خاطره په ذهن کې پاته وه).۳۳(

د داسې یوې دردوونکې پېښې په لیدو سره دا شریف احساس هر غیور انسان دردوي، اخر یې د روښاني غورځنګ جوړېدو ته لار پرانیستله. تذکرة الانصار په دې باب لیکي: مغول مشرانو پر افغانانو ډېر ظلمونه وکړل، تر دې چې یوه ورځ یې د یوه شخص ښځه ونیوله، د سر وېښتان یې د ژرندې په پله پورې وتړل، کله چې ژرنده چالان او پل یې وڅرخېد، نو د ښځې چیغې او نارې پورته شوې)...۳۴(

د همدې سفر په ترڅ کې بایزید روښان بیرم خان ته ورغی او د خپل تجارتي کاروان د ځینو ملګرو د ورکاوي په باب یې ورته شکایت وکړ، خو چا یې په خبرو سر ونه ګرځاوه. ده هم له سوداګرۍ لاس واخیست، کله چې یې په افغانستان کې د ګورګیانو ظلمونه او تېري ولیدل، نو په دې تکل کې شو چې خلك د پردیو له واکمنۍ څخه وژغوري. څرنګه چې دی د قبیلې مشر نه و، نو د تصوف له لارې یې د دین په جامه کې هڅه وکړه خلك د مغول او سیمه ییزې واکمنۍ او استبدادي دستګاه په وړاندې راوپاروي .

نو تر پنځه کلن ریاضت وروسته یې د صراط التوحید په لیکلو لاس پورې کړ، وروسته تر دې چې یې ډېر پلویان پیدا کړل، نو ټول یې د تبلیغ لپاره د هند دربار ته (سید علي ترمذي- مشهور په پیر بابا او د هغه شاګرد اخوند درویزه ننګرهاري، دغه راز غزني او کندهار ته) ولېږل).۳۵(

دی ځکه د پیر بابا او اخوند درویزه له توند مذهبي غبرګون سره مخ شو، چې د ډیلي واکمنو هم ورسره مخالفت وکړ. (تر ۱۵۵۷م کال وروسته) پیر روښان چې د دې غبرګون اټکل کړی و، لومړني تشکیلات یې پیل کړل، خپل ځینې پلویان یې په وسلو سمبال کړل او د قوم اړو خلکو ته یې یوه خزانه برابره کړه. څرنګه چې هغه د مذهب او تصوف په جامه کې دا کارونه کول، نو خلکو یې ډېر هرکلی کاوه، د یوسفزیو قبیلې هم خپل کلنی خراج او عشر د بایزید خزانې ته ورکړل).۳۶(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اخوند درویزه په وینا، بایزید ادعا لرله چې لښکر به جوړوي، چې هند فتحه کړي، هر څوك چې اس لري، د ډیلي پر اکبر پاچا دې ورشي او له هغه دې خزانه ولوټي، ځکه چې دا هرڅه زموږ دي).۳۷(

بایزید په دې تصمیم او احساساتو سره د هند د بابري دولت پرضد جهاد اعلان کړ، چې ډېر ژر یې ځان تر پېښوره ورساوه. د کابل بابري واکمن میرزا محمد حکیم (د همایون زوی او د بابر لمسي) وکړای شول بایزید اسیر کړي، خو بایزید له قاضي خان (د کابل قاضي القضات) سره د خبرو په مرسته ټول تورونه رد او پر خپلو مخالفینو بریالی شو، چې خوشې کړای شو او له کابله جلال اباد ته لاړ. له هغه ځایه (تیراه) ته لاړ، چې له څو زره کسیز پلي او سپاره پوځ سره مل یې پر جلال باد برید وکړ(۹۷۹هـ ۷۲_۱۵۷۱م کال)).۳۸(

بایزید چې د خپلو تبلیغاتو په مرسته یې خلك د بابریانو د واکمنۍ پرضد هڅول، پوهېده چې پر جلال اباد یې برید نه شي کولای د هندوستان واکمنه امپراتوري ړنګه کړي، خو غوښتل یې عملاً خلکو ته د خپلواکۍ لپاره مبارزه وښیي، ان که پر دې لار قربان هم شي. همداسې هم وشول، د کابل والي محسن خان د هند د ګورګاني دولت په امر د روښاني غورځنګ د ځپلو لپاره پاڅېد او د شینوارو د تورراغه په جګړه کې یې بایزید ته سخته ماتې ورکړه. روښاني ځواکونه درې وړې شول، په خپله بایزید روښان دنګو غرونو ته وختت، خو په همدغو کې ناروغ او د اشنغر په کالاپاني کې ومړ. ۹۸۰هـ ۱۵۷۲م کال).۳۹(

د غورځنګ ادامه:

د هند ګورګاني حکومت فکر کاوه چې د بایزید روښان له مړینې سره به خلك هم غلي شي، خو داسې ونه شول، د خلکو پاڅون لا پسې زورور شو او ډېر ژر ۲۵زره پلي او ۵زره سپاره د بایزید روښان د زامنو: شیخ عمر، نورالدین او خیرالدین پر شا و خوا راټول شول، چې د هند د بابریانو پر ضد جګړې ته تیار او پر پېښور یې برید وکړ او د هغه ځای واکمن (حامد خان بخاري) یې وواژه).۴۰(

د هند بابري ځواك له خوا (جلال الدین اکبر) د دې پاڅون د ځپلو لپاره مامور شو، چې مومند، غوریاخېل، یوسفزي، اپرېدي او ورکزي په دې دوه کلنه جګړه کې د مبارزینو په لیکه کې درېدلي وو، وروسته د هند ځواکونه د کورمان سنګ او زین خان کوکه په مشرۍ د مشرانو په څارنې او ځپلو پسې ووتل، چې د اپرېدیو او ورکزیو ځینې کسان یې یرغمل ونیول، خو د بایزید روښان زامن ګوتو ته ورنغلل).۴۱(

د هند دولت په هر چل او نیرنګ چې و، د بایزید مشر زوی او ځایناستی شیخ عمر سره اړیکي وغزول، چې حمزه خان الکوزی (یوسفزی) او ملا درویزه ننګرهاری د توري او قلم په ډګر کې د روښانیانو پرضد پاڅېدلي وو. روښانیان په یو دوو جګړو کې پر دښمن بریال شول، خو په دریمه کې حمزه خان الکوزی بریالی شو، چې شیخ عمر، خیرالدین

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نورالدین د لازکانو په لاس (۹۸۹هـ ۱۵۸۱م کال) ووژل شول او د بایزید روښان کشر زوی جلال الدین چې ۱۴کلن و، ونیول شو، چې اکبر پاچا ته ولېږل شو، خو هغوی وباښه او څه موده وروسته بېرته د خپل پلار مریدانو ته ستون شو، چې د ګورګیانو پرضد یې یوځل بیا مبارزه پیل کړه).۴۲(

په ۱۰۰۷هـ ۱۵۹۸م کال جلال الدین او نورو مبارزینو پر غزني برید وکړ، چې د یوڅه مودې لپاره یې دا ولایت په لاس کې و، خو په ۱۰۰۹هـ ۱٦۰۰م کال په یوه تونده جګړه کې چې د غزني ولایت د هندي ځواکونو په وړاندې وشوه، جلال الدین ټپي بیا مړ شو).۴۳(

د جلال الدین تر مړینې وروسته د شیخ عمر زوی احداد د خپل اکا پرځای مشر شو، چې د مبارزانو مشري یې کوله. په ۱۰۲۰هـ - ۱٦۱۱م کال احداد پر کابل برید وکړ، چې له هندي ځواکونو او جهانګیر سره ونښت. د کابل په کوڅو کې تونده جګړه روانه وه، چې د دواړو غاړو تر تلفاتو وروسته احداد لوګر ته تر شا شو).۴۴.(

په ۱۰۲۴هـ ۱٦۱۵م کال د لوګر په څرخ ولسوالۍ کې د بابري ځواك له یرغل سره مخ شو، چې درې زره تنه مړي یې ترې پاته شول او کندهار ته لاړ. تر څه مودې وروسته بېرته راستون شو).۴۵.(

په ۱۰۲۹هـ ق- ۱٦۱۹م کال د کندهار په سنګ پوزه کې یې د بابري مغول په وړاندې سخته جګړه وکړه، چې بابري ځواکونو ته یې ماته ورکړه او د هغوی ۵۰۰۰ اسونه یې د غنیمت په توګه خپل کړل).۴٦(

په ۱۰۳۵هـ- ۱٦۲۵م کال د احداد ځواکونه د (لواغر) په غرونو کې د هند د بابري ځواك تر یرغل لاندې راغلل، چې احداد په کې ووژل شو .

د احداد لور چې نه یې غوښتل د دښمن په لاس ورشي، ځان یې د کلا له برج څخه لاندې غورځار کړ او مړه شوه. د احداد مېرمنې (علایي) د جلال الدین لور چې یوه پوهه او د ښو اخلاقو لرونکې مېرمن وه، د روښاني غورځنګ د پرمخیون په برخه کې یې له خپل خاوند سره ډېره مرسته کوله، د خاوند تر مړینې وروسته له خپل زوی عبدالقادر سره تېراه ته لاړه).۴۷(

په ۱۰۳۷هـ- ۱٦۲۷م کال عبدالقادر د پښتنو د بېلابېلو مبارزو قبایلو په مشرۍ پېښور کلابند کړ، خو د مومندو، داودزیو، ګګیانو، یوسفزیو، سوریانو او خټکو ترمنځ د اختلاف له کبله ډېر ژر کلابندي د یوسفزیو او ګګیانو له خوا ماته شوه او د هند بابري ځواکونو پر افغان مبارزینو برى ترلاسه کړ، چې پېښور د شاه جهان لاسته ولوېد).۴۸.(

په ۱۰۴۳هــ- ۱٦۳۳م کال عبدالقادر او مور یې (علایي) د شاه جهان د واکمن سعید خان له خوا ونیول شول، چې د هند دربار ته ولېږل شول، دوه کاله وروسته ۱۰۴۵هـ- ۱٦۳۵م کال عبدالقادر ظاهراً د زهرو د خوړلو له کبله ومړ).۴۹(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلال الدين زوی کريمداد چې د دې کورنۍ وروستی سړی و، دی د بنګښ قبيلې په مشرۍ د ورکزيو او اپرېديو د هغو خانانو پرضد راپاڅېد چې د هندي دولت په خدمت لګيا وو، خو په ۱۰۴۷هـ- ۱۶۳۷م کال بنګښ قبيله د شاه جهان د پوځ له خوا ماتې وخوړه، چې کريمداد په خپله اسير او بيا ووژل شو.

دغه راز د جلال الدين زوی الهداد چې د خپل نيکه په ټولو غونډو کې به يې ګډون کاوه او ملي ډلې يې رهبري کولې، هم ونيول شو، چې هند ته ولېږل شو).۵۰(

په دې توګه د روښانيانو تر مشرۍ لاندې د خلکو ٦۰کلنې مبارزې د ۳۰کلونو لپاره غلې وې. په ١٦٦٦م کال دوه تنه مبارزين اخند چالاك خټك او باكوخان يوسفزي د مبارزينو په مشرۍ د خپلواکۍ جنډه هسکه کړه او د اورنګزېب د ځواکونو پر وړاندې يې توندې جګړې وکړې، خو دا غورځنګ هم وځپل شو).۵۱(

دغه راز بل پاڅون د ايمل خان په مشرۍ وشو، چې د خوشال خان خټك په مرسته يې د هند د ګورګاني دولت پرضد د مبارزې لار ونيوله، چې دواړو ډېرې مېړانې وکړې او په کابل کې پر بابري والي او محمد امين په ۱۰۷۷هـ ١٦٦۸م کال يې يرغل وروړ، خو وروسته وځپل شو).۵۲(

خوشالخان خټك او د پښتنو غورځنګ:

په پښتنو کې خوشالخان خټك (۱٦۱۳- ١٦۹۱م کال) د شعر او ادب- هم د توري او قلم په ډګر کې جنګيالی سړی او ستر مشر و، چې ډېره زړورتيا او مېړانه يې لرله. د خټك قوم مشر او د اورنګزېب د پاچايۍ پرضد مخکښ مشر و.

خوشالخان په ۱۰۵۰هـ- ١٦۴۱م کال د خپل پلار شهباز خان تر مړينې وروسته د خټکو مشر شو او تر ۱۰٦۹هـ- ١٦٦۰م کال يې د هند له دولت سره همکاري کوله او د هند د ګورګاني دولت په ګټه يې په جګړو کې ونډه اخيستله، خو په ۱۰۷۳هـ- ١٦٦۳م کال د اورنګزېب د واکمنۍ پر مهال له ګورګاني هند سره د خوشالخان خټك اړيکي خراب شول).۵۳(

فرهنګ ليکي: د شاه جهان زوی اورنګزېب يو متعصب انسان و، چې غوښتل يې د شريعت احکام لکه څنګه چې خپله خوښه وي په خپل هېواد کې پلې کړي. په دې ترڅ کې نوموړي ناشرعي ماليات او محصولات او د لارې محصول لغوه اعلان کړل، څرنګه چې خوشال خټك محصول اخيستل، د پېښور واکمن دی ونيو او د پاچا په امر يې دوه کاله د راجپوتانه په رنتپور زندان کې بندي کړی .

که څه هم تر ازادۍ وروسته خوشالخان خټك بيا هم د دربار له خوا د باور وړ شخص و، خو ده دا سپکاوی هېر نه کړ، چې له مغول دولت سره يې د مخالفت يوازېنی لامل همدا و .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ زياتوي: په ۱٦٧٠م کال په کونړ کې ځينو دولتي سپاهيانو د ساپي قبيلې پر يوې نجلۍ بريد وکړ، چې ساپيانو دا سپاهيان ونيول او ويې وژل. په دې توګه يې د دولت پرضد پاڅون وکړ، د دولت ځينې ځواکونه د دوی د ځپلو لپاره کونړ ته روان شول، چې ايمل خان مومند او وروسته خوشالخان هم له سپاهيانو سره ملګري شول، چې د ساپيانو پاڅون ډېر غښتلی شو، د جګړې په ترڅ کې خوشالخان خټك د اپرېديو په مرسته د نوښار پر کلا بريد وکړ، چې ډېر غنيمت لاسته ورغلل.(۵۴)

تر دې وروسته خوشالخان خټك د هند مغول واکمنۍ پرضد له نورو پښتنو مبارزينو سره مل شو، چې قلم او توره يې راوکښل، هېوادني او حماسي شعرونه يې وليکل:

لا تر اوسه يې ماغزه په کرار نه دي

چا چې ما سره وهلی سر په ځنګ دی

هغه مهال چې خوشالخان په زندان يا په جګړو کې و، تل يې د پښتنو د ملي يووالي، ويښتيا او مبارزو لپاره د هند د زورواك دولت پرضد شعرونه ليکلي دي، چې د ژوند تر پايه د تورې او قلم په ډګر کې کرار کښېنناست.

هغه هر ټولنيز او شخصي بهير ته د شعر په ژبه ځواب ويلی او د ژوند او وخت ټول واقعيتونه يې د شعر په هنداره کې منعکس کړي دي.

داسې ښکاري لکه دی چې له کندهاره تر اټکه د پښتنو د ملي او پراخ دولت غوښتونکی وي. خو د ده هڅې ځکه ناکامې شوې، چې په پښتنو کې يوه واحده اتحاديه نه وه، چې د هند د مغولي واکمنۍ پرضد مبارزه وکړي، په دوی کې د خانانو رقابتونه او بې اتفاقي ډېره وه، ځکه دی له شکايت او ګيلو څخه ډك دی، ان چې له خپلو زامنو هم سر ټکوي .

له بده مرغه د خوشالخان خټك زامنو لکه بهرام هم د هند ګورګاني دولت په دسيسو وغولېد او د خپل پلار او قوم پرضد راپاڅېد. اشرف خان د خوشالخان خټك بل زوی د هند دربار ته لاړ او هورې ومړ.(۵۵)

د افغان په ننګ مې وتړله توره

ننګيالی د زمانې خوشال خټك يم

احتياج د زمانې هسې بلا ده

و دلاك ته پاچا کښېنوي سر تور

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، خوشالخان د پښتنو ستر مبارز او نامتو شاعر دی، چې د ۷۸ کلنۍ په عمر د ۱۱۰۰_۴_۲۸هـ ۱۶۹۱م کال کې په خپل هېواد، د ختکو په غرونو کې ومړ. وروستۍ وینا یې دا وه: �ما په داسې ځای کې ښخ کړئ، چې د دښمن د اسونو د پښو دوړې مې پر قبر خپرې نه شي).�۵٦(

په دې توګه د خلکو د خپلواکۍ غوښتنې مبارزې چې د افغانستان په شرق کې د هند د بابري دولت پرضد د ۱٦مې پېړۍ له لومړیو پیل شوې، د ۱۷مې میلادي پېړۍ تر پایه روانې وې، که څه هم په شرق کې اوږدمهالې مبارزې له ماتې سره مخ شوې، خو د افغانستان په لوېدیځ (کندهار او هرات کې) دا مبارزې د ۱۸مې میلادي پېړۍ په پیل کې د افغانستان په شرق کې افغانانو ماته جبران کړه .

د ژباړې نېټه:

د زمري لسمه، کندهار،

د سورغر اوونیزې دفتر

۱۳۸۴ل کال.

سرچینې:

.1پوهاند حبیبي: تاریخ مختصر افغانستان ، ۱۹۷مخ، تاریخ ریاست سوات: ۴٦مخ .

.2غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، لومړی ټوك، ۲۹۴ او ۲۹۵مخونه، حبیبي: تاریخ مختصر افغانستان ، ۱۹۹مخ .

.3غبار: ۲۰٦مخ، حبیبي: تاریخ مختصر افغانستان ، ۲۰۷ او ۲۰۹مخونه .

.4حبیبي: تاریخ مختصر افغانستان ۲۰۸مخ .

.5حبیبي: هماغه اثر، ۲۰۱۰مخ .

.6دا قومونه په ټولیز ډول په زابل، کندهار، هلمند، فراه او د کابل په غرب کې ژوند کوي .

.7پښتانه تاریخ کښونکي دا قبایل (بردراني) ګڼي. (قاضي عطا الله: لومړی ټوك، ۱۵ او ۲۰مخونه) .

.8دا قومونه دامانیان هم ګڼل کېږي (پورتنی اثر: ۱۵ او ۲۰مخونه).

.9غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، تر ۳۱۰مخ وروسته .

.10حبیبي: ظهیر الدین محمد بابر، د ۱۳۵۱ل کال چاپ، ۱۲٦_۱۲۷مخونه، د (افغانستان در مسیر تاریخ) ۳۱۰مخ سره دې پرتله شي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

11.توريالی پښتون: پښتو ټولنه د ۱۳۵۰ل کال چاپ، ۱۷۴مخ، د غبار له پورتني اثر له ۳۱۰مخ سره دې پرتله شي .

12.تاريخ مرصع و حيات افغاني: حبيبي .

13.توريالی پښتون: مقاله: محيط اجتماعي، اقتصادي و سياسی خوشحال خان، ۱۷۵مخ .

14.توريالی پښتون: پورتنۍ ليکنه، ۱۷۵مخ، حبيبي: ظهير الدين محمد بابر، ۱۲۹مخ .

15.حبيبي: ظهيرالدين محمد بابر، ۱۲۸_۱۳۰مخونه .

16.محمد آصف خان: تاريخ رياست سوات، د ۱۹۵۸م کال چاپ- پېښور، ۳۱۲، ۴۲ او ۴۳مخونه .

17.شيخ بستان برېځ: د اطلاعاتو او کلتور وزارت چاپ، مقاله: برېځي او ښوراوك، د پوهاند عبدالشکور رشاد ليکنه، ۲۴ او ۲٦مخونه (پښتو متن) .

18.توريالی پښتون: ۱۷٦مخ .

19.غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۳۱۱مخ .

20.حبيبي: تاريخ مختصر افغانستان ، لومړی ټوك، ۱۳۴۹ل کال چاپ- کابل، ۵۰مخ، اسلانوف: د روښانيانو ملي نهضت، د محمد اکبر معتمد ژباړه، د پښتوټولني چاپ، ۱۳۵۳ل کال، الف مخ، د محمد صديق روهي په قلم.

21.پورتنۍ سرچينه .

22.تاريخ رياست سوات: ۴۲-۴۴مخونه، پېښور چاپ، (پښتو متن ۱۷۲۱- د روښان ياد، ۲۰۹مخ) .

23.تاريخ ايران: د کشاورز ژباړه، تر ۱۲٦مخ وروسته .

24.د روښان ياد، د محمد صديق روهي ليکنه، د روښانيانو نهضت، لومړی مخ .

25.د روښان ياد: د ښاغلي محمد غوث شهامت ليکنه، ۳۱۳مخ دغه راز دې په همدې اثر کې د ښاغلي عطايي ليکنه هم وکتل شي، ۲۲۷مخ .

26.هماغه اثر: ۲۰۸مخ .

27.غبار: افغانستان در مسير تاريخ، ۳۱۱-۳۱۲مخونه، د روښان ياد، ۳۱۱مخ سره دې پرتله شي، دغه راز دې د روښانيانو ملي نهضت، شپږم مخ او تاريخ رياست سوات (پښتو متن) تر۵۰۷مخ وروسته متن سره وکتل شي .

28.حبيبي: د خيرالبيان سريزه، د بايزيد روښان ليکنه، د ۱۳۵۳ل کال چاپ، شپږم مخ، د افغانستان در مسير تاريخ، ۳۱۲مخ، با برنامه يا تزوك بابري، از عبدالرحيم خان خانان بن بيرم خان، د ۱۳۰۸ ق کال، سره دې پرتله شي .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.29افغانستان در مسیر تاریخ، ۳۱۲مخ، له (د روښان یاد) نومي کتاب له ۲۰۷مخ سره دې پرتله شي .

.30پورتنۍ سرچینه .

.31اخند درویزه، مخز الاسلام، پېښور چاپ، ۱۹۶۹م کال، د سریزې دېرشم مخ .

.32اسلانوف: د روښانیانو ملي نهضت، پنځم مخ، دغه راز دې د روښاني یاد نومې لیکنې سره پرتله شي، لیکوال: پوهاند حبیبي او مولینا خادم، د خیرالبیان سریزه، اووم مخ، د پوهاند حبیبي په قلم .

.33د خیرالبیان سریزه: ۷مخ، غبار: ۳۱۳مخ .

.34تاریخ مختصر افغانستان : ۲۲۰مخ.

.35د روښان یاد: د قیام الدین خادم، ابراهیم عطایي، پوهاند حبیبي او نورو لیکنې .

.36افغانستان در مسیر تاریخ: ۳۱۳مخ، تاریخ ریاست سوات: ۳۷۴۹مخ، مخزن الاسلام: ۳۱۳مخ .

.37پورتنۍ سرچینه.

.38د روښان یاد: د پوهاند حبیبي مقاله، ۲۷۴مخ، افغانستان در مسیر تاریخ: ۳۱۳-۳۱۴مخونه .

.39د روښان یاد: د پوهاند حبیبي مقاله، ۳۴۱-۳۴۲مخونه، د خیرالبیان سریزه، پوهاند حبیبي، لسم مخ .

.40اسلانوف: د روښانیانو ملي نهضت، اتم مخ، غبار: ۳۱۳مخ .

.41افغانستان در مسیر تاریخ: ۳۱۳مخ .

.42پورتنی اثر: اسلانوف: پورتنی اثر، ۸-۹مخونه .

.43د روښان یاد: ۸۲، ۲۱۰او ۳۱۳مخونه او اسلانوف: ۹مخ، غبار: ۳۱۴مخ .

.44تاریخ مختصر افغانستان : ۵۹مخ، اسلانوف: نهم مخ .

.45غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، ۳۱۴مخ .

.46تاریخ مختصر افغانستان : ۱۹۲مخ، اسلانوف: لسم مخ .

.47هماغه اثر: دغه راز د روښان یاد: ۸۵-۸۶مخونه، تاریخ مختصر افغانستان : ۵۹-۶۰مخونه .

.48غبار: هماغه اثر، ۳۱۴مخ، د روښان یاد: ۸۷مخ، اسلانوف: لسم مخ .

.49غبار: ۳۱۴مخ، اسلانوف: ۱۱مخ .

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

50.پوهاند حبيبي: هماغه اثر، ۲۳۰مخ، اسلانوف: ۱۱مخ، غبار: ۳۱۴مخ.

51.غبار: ۳۱۳-۳۱۴مخونه .

52.هماغه اثر، هماغه ځای .

53.خوشحاليات: راټولوونکی ختټك عقاب، د ۱۹۷۵م کال چاپ- پېښور۳-۵مخونه، د اسلانوف له روښانيانو ملي نهضت نومي اثر له ۲۹مخ سره دي پرتله شي .

54.فرهنگ: افغانستان در پنج قرن اخير، لومړی ټوك ٦٧مخ .

55.غبار: ۳۱۴مخ، اسلانوف: ۳۰ مخ .

56.معصومه عصمتي: خوشحال ختټك كيست؟ د ۱۳۳۴ل کال چاپ، ۲۸۰۳۴مخونه، غبار: ۳۱۵مخ.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library